

Часопис за политичку теорију и праксу

Издавач

Фондација за српски народ и државу

За издавача

Бојана Радаковић, директор

РЕДАКЦИЈА

Главни и одговорни уредник

Проф. др Зоран Јевтовић

Политика

Проф. др Урош Шуваковић

Спољна политика и међународни односи

Иван Мркић, амбасадор

Европско право и политички систем ЕУ

Проф. др Бранко Ракић

Доц. др Зоран Чупић

Геополитика

Др Љубиша Деспотовић, научни саветник

Одбрана и безбедност

Др Радослав Гађиновић, научни саветник

Историја

Проф. др Марко Атлагић

Проф. др Далибор Елезовић

Култура

Мр Бојана Борић Брешковић

Екологија

Проф. др Дарко Надић

Медији и друштво

Проф. др Дејан Вук Станковић

Часопис излази три пута годишње.

Први број часописа *Напредак* изашао је
на Видовдан, 28. јуна 2020. године

Тираж: 500 примерака • Штампа: Бирограф, Београд

Адреса Редакције: Палмира Тољатија 5, Београд

<http://fondacijasnd.rs/casopis-napredak/>

Радови се пријављују електронски

CIP - Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

32(497.11)

НАПРЕДАК : часопис за политичку теорију и
праксу / главни и одговорни уредник Зоран Јевтовић.
- [Штампано изд.]. - Vol. 1, no. 1 (2020)- . - Београд :
Фондација за српски народ и државу, 2020 - (Београд :
Бирограф). - 24 cm

Три пута годишње. - Друго издање на другом медијуму:
Напредак (Београд. Online) = ISSN 2683-6114
ISSN 2683-6106 = Напредак (Београд)
COBISS.SR-ID 15570185

Vol. II / No. 3 2021.

Садржај | Content

Тематски број
*Тридесет година од почетка
разбијања СФРЈ*

Thematic issue
*Thirty years since the start of the destruction
of Yugoslavia*

Уводник | Editorial

Константин Владимирович Никифоров
У раскораку или у заједничком строју. У сусрет тридесетој годишњици распада СФРЈ 5
Konstantin Nikiforov
In discord or lockstep: in anticipation of the thirtieth anniversary of the dissolution of Yugoslavia

Чланци | Articles

Владислав М. Јовановић
Разбијање СФРЈ и Србије 15
Vladislav M. Jovanović
The destruction of SFRY and Serbia

Иван М. Мркић
О разбијању Југославије 21
Ivan M. Mrkić
On the destruction of Yugoslavia

Бранко П. Крга
Разбијање Југославије и Совјетског Савеза: сличности и разлике 31
Branko P. Krga
The disintegration of Yugoslavia and the Soviet Union: similarities and differences

Радован Д. Радиновић
Војска у процесу разбијања Југославије 45
Radovan D. Radinović
The role of the army in the destruction of Yugoslavia

Љубиша М. Деспотовић, Вања Н. Глишин Геополитички разлози разбијања Титове Југославије у контексту међународне хегемоније САД	63
Ljubiša M. Despotović, Vanja N. Glišin Geopolitical reasons for the break-up of Tito's Yugoslavia in the context of the international hegemony of the USA	
Марко Атлагић, Александар Мартиновић СФРЈ се није распала – она је намерно разбијена	75
Marko P. Atlagić, Aleksandar L. Martinović The SFRY did not fall apart – it was intentionally broken up	
Зоран Б. Јевтовић Значај антисрпске пропаганде и хибридног ратовања у процесу разбијања Југославије	95
Zoran B. Jevtović The importance of anti-Serb propaganda and hybrid warfare in the process of the destruction of Yugoslavia	
Даница Т. Андрејевић Књижевна пројекција распада Југославије	115
Danica T. Andrejević Literary projection of the disintegration of Yugoslavia	

Прикази књига | Book Reviews

Предраг Ђ. Бајић О Југославији и међународној заједници	131
Списак рецензената за научни часопис <i>Напредак</i> у 2021.	137
List of peer reviews for the journal <i>Napredak</i> in 2021	

Константин Владимирович Никифоров^[1]

Институт за изучавање
словенских народа Руске академије наука
Москва (Руска Федерација)

УДК 327.7/.8(497.1)"199"
341.218.6:323(497.1)"199"
323.1/.2(497.11)"199/202"

Уводник

Примљен: 09.11.2021.

Прихваћен: 23.11.2021.

doi: 10.5937/napredak2-34862

У раскораку или у заједничком строју

У сусрет тридесетој годишњици распада СФРЈ

Сажетак: У раду се прави рекапитулација југословенске кризе и разматра улога западних држава у разбијању Југославије (СФРЈ, СРЈ). Аутор заступа став да је трансформација српског друштва отпочела „антибирокаратском револуцијом“, а да је окончана петооктобарском „булдожерском револуцијом“. Милошевићев пад означио је коначан крах целокупног курса који је он предводио током југословенске кризе. Као главни пораз српске политике истиче се државни разлаз са Црном Гором 2006. године, док се указује на то да се *de facto* губитак Косова збио пре доласка Милошевића на власт, због присилног исељавања српског становништва с овог подручја. Ипак се Косово, које је једнострано проглашено независним 2008, у српској националној свести доживљава знатно болније. Паралелно с тим, главно достигнуће Срба у то смутно доба било је настајање Републике Српске у Босни и Херцеговини, чија је велика аутономија након Дејтонског споразума 1995. године добила међународно признање.

Са свим својим разликама, Титова Југославија и државе које су никле на њеним рушевинама развијале су се и развијају се у оквиру општих закона, који важе за земље широм целог пространог региона Централне, Југоисточне и Источне Европе. Србија никако није изузетак иако се процеси трансформације, из наведених разлога, овде одвијају спорије и болније него код многих суседа.

Кључне речи: Југославија, Србија, друштвена трансформација, Слободан Милошевић, српско национално питање, Црна Гора, Косово и Метохија, Република Српска

Округли датум од дана распада Титове Југославије даје много повода за размишљање. Требало би, највероватније, почети од тога да се Југославија често издваја као нешто посебно и специфично у поређењу с другим европским социјалистичким земљама, чак и као нешто потпуно

другачије од осталог социјалистичког света. Услед тога, наглашавају се њена самостална „аутиентична“ револуција током борбе са фашизмом и њен посебан развојни пут након рата, изван оквира „реалног социјализма“. Реч је о југословенском експерименту са самоуправљањем. За

[1] k.nikiforov@voxnet.ru

време Тита такав приступ је изазивао чак и осећај гордости код југословенских социолога. Такво мишљење, али овог пута без гордости, проширило се као наслеђе и на Милошевићеву српско-црногорску Југославију, која се такође тумачи као нешто што потпуно иступа из заједничког строја земаља које решавају задатак трансформисања.

Ипак, према нашем мишљењу, издвајање догађаја у Југославији од заједничких процеса који су се после Другог светског рата одигравали на истоку Европе, укључујући ту и СССР, није сасвим исправно. Развој Југославије је у општим цртама ипак текао по аналогији с другим европским социјалистичким земљама. То, наравно, не значи да Титова Југославија није имала своје специфичности, које су се, пре свега, односиле на конфликт са Совјетским Савезом 1948. године. Али чак ни експерименти са самоуправним социјализмом нису били сасвим необични и у потпуности се могу тумачити као један од првих покушаја реформе тоталитарног социјализма и изналагања његових мање репресивних и ефикаснијих модела.

Притом, та специфичност није трајала предуго. Шездесете године прошлог века биле су време реформи и покушаја њиховог спровођења у свим европским социјалистичким земљама. Догађаји у Југославији у потпуности се уклапају у ту слику. Најизраженији покушај реформи у региону било је Прашко пролеће 1968. године. Од 70-их година XX века за земље социјалистичког табора постепено је стизало време одустајања од реформи и последичног застоја. У Југославији се такође могла приметити слична тенденција. Наглашавамо да је, макар од 60-их, развој Југославије, без обзира на сву разноликост, поново

текао синхронно са осталим европским социјалистичким земљама. Све се развијало по истим законима, а и завршило се исто – потпуним крахом.

После Титове смрти у Југославији су почели процеси слични процесима у СССР-у који су у совјетској варијанти добили назив „перестројка“. У првој половини осамдесетих година у југословенској публицистици, књижевности и научној литератури подигао се талас критика постојећег поретка. Критике нису биле упућене само ка одређеним крајностима, већ ка југословенском самоуправном социјализму у целости, који је фактички био неки облик стаљинизма. Почеле су да се појављују и критике самог Тита. Притом, процес демократизације је углавном захватио Србију, док је Хрватска, друга главна југословенска република, изгледала као бедем догматизма, што показује делимичне сличности са демократизацијом у совјетској Русији и њеним одсуством у Украјини.

Економску и политичку кризу, којима је током 80-их била захваћена Југославија, додатно су отежали догађаји на Косову, где је положај српског народа постајао све гори. И управо су ти догађаји у одлучујућој мери утицали на то да се првобитни свејугословенски демократизам српске опозиционе интелигенције постепено замени националним мотивима.

Тада се на српској политичкој сцени појавио Слободан Милошевић – главни актер српске историје 90-их година XX века. Може се рећи да се у Србији с његовим доласком на власт режим, који је у земљама Источне Европе већ пао, поново утемељио. У време када је свуда у Источној Европи комунизам одбројавао своје

последње дане, стари режим у Србији, у много чему узјавивши национални талас, успео је да још једанпут мобилизује своје резерве. Под руководством Милошевића националистички бум у Србији потхрањивао се паралелним растом национализма у Словенији и Хрватској. То се калемило на брзо погоршање стања у југословенској економији.

Под притиском дешавања у Совјетском Савезу и другим земљама Источног блока, као и због сопственог кризног развоја, југословенске власти су најзад дозволиле вишепартијске изборе. Томе се најдуже супротстављало српско руководство, али је било немогуће зауставити неизбежно. Избори су се одржавали од пролећа до краја 1990. године и у четири од шест југословенских република имали су улогу „плишаних револуција“ јер су прекинули власт комуниста. У Србији и Црној Гори вишепартијски избори су прошли под контролом старих власти, које су успеле да сачувају доминантан положај у друштву и држави. То такође није било нешто уникатно. На почетку ни у многим совјетским републикама није било никаквих револуција, за разлику од Русије, где су се збила два револуциона потреса заредом – 1991. и 1993. године.

У борби за очување јединствене државе, Србија је, не укључујући малу Црну Гору, остајала све усамљенија. Деловање њеног руководства објашњавало се тиме што су Срби живели у свим републикама, за разлику од осталих народа Југославије који су при распаду федерације по републичким границама образовали своје националне државе. Трећина српског становништва остала је ван граница Републике Србије. Показало се да су циљеви Србије и најактивнијих

северозападних република били супротни. Нико није тражио компромис.

Формално се као почетак распада федерације узима 25. јун 1991, када су скупштине Словеније и Хрватске једнострано, али у сагласности једна с другом, прогласиле излазак из Југославије. Коначно је пак СФРЈ престала да постоји пола године касније – 15. јануара 1992. независност Словеније и Хрватске признале су земље Европске уније. Независност Босне и Херцеговине призната је 6. априла 1992. године. Српско становништво у Хрватској и Босни нико није питао. Фактички је право нације на самоопредељење у случају Југославије било замењено правом република на независан развој.

Деоба без споразума по правилу значи рат. То су схватали сви – и југословенске републике које су желеле да добију независност и западне државе. Ипак су и једне и друге изабрале управо тај пут. Оно што је уследило било је неизбежно. Распад федеративне државе и међуетнички грађански ратови у бившој Југославији, као и уплитање тзв. међународне заједнице у овај конфликт, ушли су у историју под називом југословенска криза 1991–2001. године.

У почетку су међунационална сукобљавања у Југославији била резултат покушаја Југословенске народне армије (ЈНА), у којој су већина били Срби, да спречи распад државе. Затим су ово супротстављање заменили десетодневни оружани сукоби у Словенији (јул 1991) и два међуетничка грађанска рата – у Хрватској (1991–1995) и Босни (1992–1995). Следећа етапа кризе била је седамдесетосмодневна НАТО агресија против Југославије због догађаја на Косову 1999. године. С повећањем албанског сепаратизма 2001. годи-

не југословенска криза се прво прелила у долину Прешева на југу Србије (1999–2001), а затим је за неколико месеци захватила и Македонију (јануар–август 2001).

Међутим, ни међуетнички ратови нису били чисто југословенска појава. На постсовјетском пространству такође се проливала крв. Између осталог, можемо споменути два рата око Нагорно Карабаха, ратове у Јужној Осетији и Абхазији, Придњестровљу и, коначно, два чеченска рата на територији Руске Федерације. Може се рећи и да су повратак Крима у састав Русије и догађаји у Донбасу закаснеле последице распада СССР.

Није нимало једноставно одвојити трансформационе „плишане револуције“ од међуетничких грађанских ратова у постсовјетским односно постјугословенским републикама. То је нарочито очигледно за постјугословенске просторе. Фактички, само се на почетку, и у престоницама, револуције могу окарактерисати као „плишане“: у југословенским републикама преко спровођења вишепартијских избора, а у СССР-у преко неуспелог државног удара. Касније је и на периферији процес задобио крајње нестабилан облик.

Суштински, 90-их година Милошевић је са својим социјалистима у Србији доста успешно задржавао власт, стварајући разне унутарполитичке коалиције и не ступајући директно у регионалне ратове. Процес трансформације, чија су врата у региону отвориле „плишане револуције“, отпочет је и у Србији, али се, у контексту очувања старе номенклатуре власти а затим и антисрпских санкција, одвијао крајње успорено, спорадично и с великим девијацијама.

У исто време, српска скупштина 90-их година није имала водећу улогу. Битни догађаји у политичком животу Србије одвијали су се у здању председништва и на улицама. Стога историја Србије у поменутој деценији представља сплет уличних демонстрација. Њихови хронолошки оквири датирају од јуна 1990, од митинга српске опозиције у ком је учествовало 50.000 људи још пре вишепартијских избора, све до октобра 2000, када је опозиција најзад дошла на власт.

Било како било, свих тих година је знатно већу опасност за режим доносила интернационализација југословенске кризе – отворено мешање у југословенске послове тзв. међународне заједнице. Југославија не само да се распала него је тај процес био директно стимулисан споља. Притом, у спољнополитичком окружењу Милошевић је остао без савезника. Чак је и са руководством Русије дуго имао прилично затегнуте односе и био је више оријентисан ка руској комунистичкој опозицији. Паралелно с тим, Русија је била ослабљена, заокупљена сопственим потресима и неспособна да се активно умеша у југословенске послове. На крају крајева, све је то довело не само до пораза Срба у „ратовима за југословенско наслеђе“ него и до насилног отцепљења Аутономне Покрајине КиМ од Србије.

Године 2000. у земљи су се одржали нови председнички и парламентарни избори, први након фактичке предаје Косова. Резултати избора били су сензационални: Слободан Милошевић је изгубио од лидера Демократске опозиције Србије Војислава Коштунице. Милошевићев пад означио је коначан крах целокупног курса који је он предводио током југословенске кризе. Као

резултат, трансформациона револуција се десила тек 10 година након првих вишепартијских избора.

За разлику од других земаља Источне Европе, испоставило се да „плишана револуција“ у Србији има продужено трајање. Био је то прилично дуг процес, који се одвијао од „антибюрократске револуције“ и првих вишепартијских избора, преко краха некада заједничке државе, покушаја да се подрже самопроглашене српске државне творевине у суседним републикама, санкција и НАТО агресије, преко масовних демонстрација опозиције, све до догађаја од 5. октобра 2000. године. Није преувеличавање ако кажемо да је српска трансформациона револуција 2000. била завршетак целокупне револуционарне деценије.

Истовремено, сматрамо да је „булдожерска револуција“ у Србији била двојаке природе. Она је само делимично била последња од „плишаних револуција“, које су отпочеле 1989. године. Другим делом, она је отвараала сплет нових револуција на европском постсоцијалистичком простору. Суштински, то је било друго издање трансформационих револуција, односно револуција у оним земљама где су трансформације биле половичне и нису решиле задатке првих „плишаних револуција“. То су тзв. обојене револуције, односно „изборне револуције“ почетком XXI века.

Остаје дискутабилно питање да ли је, након 30 година, трансформација у бившим социјалистичким земљама Европе приведена крају. Да ли су у њима успостављени демократски политички систем и комплетна тржишна економија? За земље Централне Европе одговор

вероватно може да буде потврдан, узимајући у обзир да је трансформација друштвени процес, у којем се једни проблеми решавају, а појављују се други. За балканске земље, осим Словеније, решавање основних питања трансформације још је на дневном реду.

Једна од особина трансформације земаља у региону била је њена реализација заједно са тежњом многих од њих да се укључе у процес евроинтеграција. Кретање у том смеру, тј. „повратак у Европу“, умногоме је предодредило трансформациони модел у земљама региона. Прелазак је извршен имплементирањем закона, норми и правила ЕУ у национална законодавства. Самим тим, може се рећи да су земље у региону, између осталог, спроводиле трансформацију преко процеса евроинтеграција. Србија ни овде није изузетак. Званични циљ њене владе јесте чланство у Европској унији. Ипак, и даље не постоји дефинитивни одговор на главно питање – која је практична сврха спољнополитичког избора постсоцијалистичких држава у корист интеграција у заједничке европске структуре. У сваком случају, резултати реформи и евроинтеграција (тамо где су ти процеси већ завршени) показали су се далеки од очекиваних.

Није нимало случајно што се у земљама региона развија евроскептицизам. После првобитне еуфорије код „нових Европљана“ приметно је разочарање јер су очекивања била знатно виша. Показали су се и уочљиви недостаци тог процеса. Заповедни ставови Брисела и евробироократије, која се проширила ван сваких граница, постали су неприхватљиви.

У сваком случају, јасно је да земље региона и након 30 година нису у потпуности и рав-

ноправно успеле да се „врате у Европу“ иако је управо то било представљено као главни циљ трансформација. Дисконтинуитет у развоју са „старим Европљанима“ није могао да се превазиђе. Поновила се ситуација из међуратног периода и периода социјалистичке изградње, када су се у тој истој Југославији остваривали покушаји имитационе (европеизације), а затим и алтернативне модернизације. Опстао је и јаз између развијене Централне Европе (у коју треба сврстати и Словенију) и заосталог Балкана. Можда је јаз чак и већи. Такође, вештачка подела Балкана, коју одсликава не тако давно скован појам Западни Балкан (бивша Југославија минус Словенија плус Албанија), показала се као бесмислена.

Након „булдожерске“, односно „мале октобарске револуције“ 2000. године, у Србији су се убрзале реформе. Ипак, и после 20 година много тога треба дорадити и у економији и у политици. Није решено за Србе посебно болно питање Косова. Притом, и даље није могуће отписати ни озлоглашен спољни фактор.

Делује нам да главни пораз Србије током горуће фазе југословенске кризе и унутрашње трансформације уопште није био фактички

губитак Косова. Он се у много чему догодио раније, још пре доласка на власт Слободана Милошевића. О томе сведочи константно одлажење српског становништва из покрајине током целокупног постојања социјалистичке Југославије. Према нашем мишљењу, највећи пораз огледао се у подели Србије с другом историјски српском државом, Црном Гором, 2006. године. Ипак се Косово, које је једнострано проглашено независним 2008, у српској националној свести доживљава знатно болније. Паралелно с тим, главно достигнуће Срба у то смутно доба било је настајање Републике Српске у Босни и Херцеговини, чија је велика аутономија након Дејтонског споразума 1995. године добила међународно признање.

Поновићемо оно од чега смо кренули. Са свим својим разликама, Титова Југославија и државе које су никле на њеним рушевинама развијале су се и развијају се у оквиру општих закона, који важе за земље широм целог пространог региона Централне, Југоисточне и Источне Европе. Србија никако није изузетак иако се процеси трансформације, из наведених разлога, овде одвијају спорије и болније него код многих суседа.

Константин Никифоров

У раскораку или у заједничком строју

У сусрет тридесетој годишњици распада СФРЈ

Konstantin Nikiforov

Institute for Slavic Studies of the Russian Academy of Sciences

Moscow (Russia)

In discord or lockstep: in anticipation of the thirtieth anniversary of the dissolution of Yugoslavia

Summary

This paper gives a recapitulation of the Yugoslav crisis and considers the role of western states in the breaking up of Yugoslavia (SFRY and SRY). The author is of the opinion that the transformation of Serbian society began with the “antibureaucratic revolution” and that it concluded with the “bulldozer revolution” on October 5, 2000. The fall of Milosevic marked the final collapse of the entire political course he led during the Yugoslav crisis. The principal defeat of Serbian politics was the state split with Montenegro in 2006, while the de facto loss of Kosovo took place before the rise of Milosevic with the forced evictions of Serbs from this region. Nevertheless, the loss of Kosovo, which unilaterally declared its independence in 2008, is perceived as more painful in the national consciousness. Parallel to this, the main achievement of the Serbs during these troubled times was the creation of the Republic of Srpska in Bosnia and Herzegovina, whose broad autonomy was given international recognition in 1995 after the Dayton Agreement.

| 11

Tito’s Yugoslavia and the states that appeared on its ruins, all their differences notwithstanding, developed and continued to evolve within the framework of general law, which applies to all the countries that occupy the vast region of Central, South-East and East Europe. Serbia is not an exception, although the process of its transformation, for the mentioned reasons, is slower and more painful than that of many of its neighbors.

Keywords: Yugoslavia, Serbia, social transformation, Slobodan Milosevic, Serb national question, Montenegro, Kosovo and Metohija, Republic of Srpska

Чланци | Articles

Владислав М. Јовановић^[1]

Бивши министар спољних послова
Републике Србије и Савезне Републике Југославије
Београд (Србија)

УДК 327.8(497.1)"199"
341.23:323(497.1+497.11)"199/..."
341.311(497.1)"1999"
Кратко саопштење
Примљен: 28.10.2021.
Прихваћен: 01.12.2021.
doi: 10.5937/napredak2-34635

Разбијање СФРЈ и Србије

Сажетак: У раду се врши рекапитулација процеса разбијања југословенске државе (СФРЈ и СРЈ). Указује се на кључни фактор у том процесу, а то је воља Запада, оличеног у САД и ЕЗ (ЕУ), којима даље постојање Југославије више није представљало геополитички интерес. Конференције о Југославији, организоване у Бриселу и Хагу, требало је да послуже легитимацији овог циља: нестанку Југославије.

Аутор наглашава то да када Запад није успео до краја да постигне свој циљ политичким решењима, укључио је и НАТО, кроз агресију 1999. године. Претходно је легитимно супротстављање Србије терористичким актима ОВК на својој територији, као унутрашње питање *par excellence*, проглашено за претњу „миру и безбедности у свету“, те га је Савет безбедности ОУН узео као сталну тему својих седница. Било је сецесионистичких побуна и оружаних сукоба у државама чланицама ОУН и раније, као што их има и данас, али СБ се никад није усуђивао да повреди члан Повеље ОУН да су они у искључивој надлежности држава чланица којих се то тиче. Изузетак је учињен само у случају Србије, иако је одбрана од тероризма ОВК била легална и ограничена само на територију Аутономне Покрајине Косово и Метохија, односно никада није пређена југословенска државна граница. Лажна тврдња Вилијама Вокера, шефа мисије ОЕБС за Космет, о почињеном масакру у Рачку, представљала је окидач за започињање агресивног рата против СРЈ. Противправним оглашавањем протектората Косова за тзв. државу албанске националне мањине, Запад је сматрао да је тиме завршио комадање Југославије и Србије. Игнорисао је причу о фениксу који се диже из свог пепела.

Кључне речи: разбијање југословенске државе (СФРЈ, СРЈ), геополитички интерес Запада, конференције о Југославији (Брисел, Хаг), узурпација моћи у Савету безбедности ОУН, агресија НАТО 1999.

Разбијање бивше заједничке државе СФРЈ није било ни неочекивано нити спонтано. Био је то неизбежни резултат дуго планираног и систематског унутрашњег слабљења од стране Словеније и Хрватске и чврстих планова Запада да после смрти Ј. Б. Тита стави тачку на даље

постојање СФРЈ. Тиме би се онемогућило да у вакууму иза Тита превлада утицај Србије, што би перспективно омогућило повратак традиционалне Русије на Медитеран. Клише Велике Британије и немачког блока да су Срби, као наводно „мали Руси“ на Балкану, традиционално

[1] vladislavjovanovic@hotmail.com

непоуздан ослонац за геостратегијске интересе Запада на том простору, постао је аксиома садашње политике Запада према Србији и њеном народу ма где у бившој заједничкој земљи живео.

Негативна политика према Србији видљивије је настављена у последњим годинама личне владавине Ј. Б. Тита, када су увежбаване варијанте немира и могућег краја заједничке државе. Током обрушавања социјалистичких режима у Источној Европи и све извеснијег силаска СССР са историјске сцене, Запад је симпатисао сецесионизам Словеније и Хрватске, иако то није чинио јавно. Неколико примера то потврђују. Нови амбасадор САД, Ворен Џимерман, поновио је током протоколарних сусрета у Федерацији и републикама да његова држава више нема стратегијских интереса за опстајање СФРЈ. Било је то више него зелено светло деструктивним снагама у Југославији и њеном суседству да могу да приступе реализацији својих традиционалних амбиција у односу на постојање СФРЈ. У приближно исто време, први човек америчког Конгреса Боб Дол, тражио је да посети Косово и Метохију и на скупу Албанаца у Приштини узвикнуо: „Живело слободно Косово“, због чега је, сасвим заслужено, био проглашен непожељном особом и морао одмах да напусти СФРЈ. Толерантан став САД према сецесионистичким активностима у СФРЈ није се задржао само на ова два примера. Приликом своје информативне посете СФРЈ 1990. године, државни секретар Џејмс Бејкер трудио се да јавно не подржи сецесионизам Словеније и Хрватске, што је нагласио и у својој књизи мемоара, али није био сасвим убедљив. Уместо еквидистанце коју је наводно

хтео да задржи између права Федерације да сачува државни интегритет и разумевања за Словенију и Хрватску да изађу из заједничке државе, пледирао је да против њих Федерација не предузима силу, док се оне вербално опомињу да их САД неће признати ако једнострано прогласе независност. Неравнотежа између та два става била је у корист Словеније и Хрватске јер су их САД признале после само неколико месеци од проглашења независности. Насупрот томе, САД су сасвим игнорисале међународну обавезу СФРЈ да чува своје међународне границе од унутрашњих или спољних повреда. Када је федерална влада упутила неколико камиона са ненаоружаним регрутима да васпоставе контролу на граници према Италији и Аустрији, које је одметнута Словенија пре тога насилно узурпирала, регрути су на путу кроз Словенију нападнути и спречени да СФРЈ изврши своју обавезу по међународном праву. Ни САД ни друге западне земље нису осудиле насилне поступке Словеније, већ су њену једнострано проглашену независност убрзо све признале.

Наведени примери недоследности америчке политике према очувању СФРЈ нису изоловани инциденти, већ потврда губљења интереса за даље постојање СФРЈ. То потврђују и сукцесивне одлуке америчких органа у корист сецесионистичких процеса у СФРЈ крајем 80-их година прошлог века. Отказан је билатерални споразум са СФРЈ као једном од најповлашћенијих држава у спољној трговини. Усвојена је одлука да се финансијски кредити више не дају Федерацији већ федералним републикама. Реформатору, савезном премијеру Анти Марковићу, који је хтео да уведе слободно

тржиште, ускраћене су политичка и економска подршка.

Да губљење интереса САД за очување јединствене Југославије није изолован случај на Западу показују и земље Европске заједнице (садашње Европске уније), које су 7. септембра 1991. године у Бриселу организовале Међународну мировну конференцију о СФРЈ. Пошто је иза сцене поступак придобијања већине република СФРЈ за њено напуштање био довршен, за пристанак Србије на одржавање те конференције задужена је Француска као традиционално блиска Србима. Њен председник Митеран буквално је обмануо свог госта, председника С. Милошевића, уверавањем да није реч о конференцији са коначним циљевима, већ само о добрим услугама ЕЗ, која једино жели да омогући председницима федералних република да на неутралном месту, у Бриселу, превазиђу своје спорове. Ако у томе успеју, то би био успех за ЕЗ као домаћина. Ако не успеју, сви се враћају кућама без икаквих последица. Да би био још уверљивији, нагласио је да је Робер Баденер, председник предвиђене Саветодавне арбитражне комисије – помоћног тела Међународне мировне конференције, његов лични велики пријатељ, а то значи да је и пријатељ Србије, која, уз то, има на својој страни све историјске и политичке аргументе, па може бити сигурна да ће их Саветодавна арбитражна комисија уважити и прихватити.

Супротно тврдњама Митерана, већ први састанци поменуте мировне конференције у Бриселу показали су да није реч о пружању добрих услуга ЕЗ, већ о њеној чврстој решености да у скраћеном поступку установи да је већина

република одлучна да напусти заједничку земљу, чиме федерална држава губи разлог даљег постојања. После нешто дуже од месец дана рада Конференције и четири нацрта закључака, свих шест република је позвано да прогласе независност и затраже признање после испуњења одређених услова. Србија и Црна Гора су остале лојалне Југославији, али су спречене да у њој остану као у континуираној држави и позване да оснују другу државу, која може носити исто име, али мора бити сасвим нова. ЕЗ се није задовољила само подршком независности Словеније, Хрватске, БиХ и Македоније него је Србији и Црној Гори оспорила статус државе претходнице и отцепљеним републикама омогућила равноправно учешће у сукцесији бивше државе СФРЈ. Саветодавна арбитражна комисија, под вођством Робера Баденера, дала је правно образложење за брисање СФРЈ са политичке мапе Европе и света у виду својих беспризивних мишљења, које је Савет безбедности ОУН одмах ратификовао као своје. Србија и Црна Гора, које су своју међународно признату државност унеле у Краљевину Срба, Хрвата и Словенаца, аргументовано су оспориле ставове Конференције и поменуте арбитражне комисије, али су њихове принципијелне примедбе игнорисане. Међународна мировна конференција у Хагу и њена Саветодавна арбитражна комисија биле су само извршиоци одлуке о „убиству“ Југославије коју су, из геополитичких разлога, претходно донели виши нивои на Западу. Дежурног кривца за крај СФРЈ они су нашли у Србији и Србима у БиХ. За планирану политику овладавања целим Балканом био им је потребан тај дугорочни

„жртвени јарац“, којег се у својој текућој стратегији још нису одрекли.

Током оружаних сукоба у Хрватској и БиХ, СБ ОУН је у својим бројним резолуцијама пажљиво дозирао тоналитет својих осуда: за српску страну коришћени су изрази „најснажније осуђује“, док су за хрватску и муслиманску страну резервисани блажи изрази „изражава жаљење“ и „осуђује“. Србија и Срби у Босни виђени су као главни, ако не и једини кривци за избијање оружаних сукоба у БиХ, иако су сукоби избили и трајали четири године иницијативом и кривицом других. То најбоље показује познати план португалског амбасадора Кутиљера о кантонално уређеној БиХ. Као што је познато, тај план је подржала Међународна мировна конференција о Југославији, као и С. Милошевић и Ф. Туђман, а Милошевић је чак изразио и спремност Србије да међу првима призна независност БиХ на основу плана Кутиљера, али је Алија Изетбеговић инсистирао на тренутној независности БиХ, без чекања на још пар недеља које је посредник, амбасадор Кутиљеро, затражио за техничко довршавање плана. Амерички амбасадор Ворен Цимерман, по повратку у Сарајево, охрабрио га је тврдећи да одбијањем плана може добити боље решење. То је утицало на А. Изетбеговића да повуче свој потпис с договореног плана. Тиме је био отворен пут за почетак грађанског рата у БиХ. Рат није одговарао ниједној од трију страна, али је послужио интересима САД да остваре више циљева у исто време: да ЕЗ (ЕУ) покажу да није у стању да уређује ни своје европско двориште, да поправе свој ослабљени имиџ у муслиманском свету и скрену арапску пажњу са Израела на

БиХ, као и да помоћу дуготрајног и исцрпљујућег рата компромитују Србију и ослабе положај С. Милошевића у земљи и свету.

Третирању Србије као дежурног кривца служили су и други нечасни поступци. Увођење против Србије свеобухватних економских и других санкција, највећих у историји ОУН, маја 1992. године, извршено је на преваран начин. Наиме, СБ ОУН је посебном резолуцијом задужио генералног секретара ОУН да обавести СБ да ли су Србија и Хрватска до 19. маја 1992. године повукле своје војне снаге из БиХ. Генерални секретар је ажурно у свом благовременом извештају нагласио да је Србија пре тог рока повукла у Србију војску ЈНА (изузев лица која су рођена у БиХ) коју је рат у БиХ тамо затекао, док Хрватска није ни започела повлачење више својих бригада. Уместо да тај званични извештај буде прослеђен члановима СБ пре почетка најављене седнице, он је волшебно негде задржан тако да је СБ, на основу информација западних сталних чланова Савета безбедности и тенденциозног писања западних средстава информисања, Србију због наводног неповлачења јединица ЈНА казнио Резолуцијом бр. 757, док Хрватска није ни помињана.

Пошто је Дејтонским споразумом и званично завршен процес издвајања четири федералне републике из бивше заједничке државе, пажња Запада се усредсредила на дуго припремано издвајање Аутономне Покрајине Косова и Метохије из Србије. Политичким инспирисањем немира у Покрајини и толерантношћу према оружаним активностима терористичке ОВК, Запад је тражио начина како да један *par excellence* унутрашњи проблем Србије предста-

ви као питање које се тиче одржавања мира и безбедности у свету. Пошто Повеља ОУН изричито наглашава да су унутрашњи оружани сукоби у искључивој надлежности држава чланица ОУН, западни чланови СБ су питање Косова, преко Контакт групе за БиХ (САД, ВБ, Француска, СРН, Русија) издејствовали став да су оружани сукоби на Косову прерасли границе Србије и постали озбиљна претња за мир и безбедност у свету. Прихватајући наручени закључак Контакт групе, Савет безбедности је одлучио да питање Косова унесе у списак својих сталних разматрања. Тако је Косово и Метохија као унутрашње питање Србије узурпационим методама пренесено из надлежности Србије у надлежност СБ ОУН, тј. западним чланицама тог тела које су као победнице у хладном рату њим доминирале.

Било је сецесионистичких побуна и оружаних сукоба у државама чланицама ОУН и раније, као што их има и данас, али се СБ никад није усуђивао да повреди члан Повеље ОУН да су они у искључивој надлежности држава чланица којих се то тиче. Само у Европи могу се набројати вишегодишње терористичке активности у низу земаља (Баски у Шпанији, Северна Ирска у Великој Британији, Корзика у

Француској, Чеченија у Русији, Курди у Турској и блискоисточним земљама Ираку и Сирији), док је у остатку света таквих примера било и много више. Изузетак је учињен само у случају Србије, иако је одбрана од тероризма ОВК била легална и ограничена само на територију Аутономне Покрајине Космета. Није прелазила границе СРЈ, нити је угрожавала суседне земље.

Међутим, показало се да ни апсолутна доминација САД у СБ ОУН није била довољна за довршавање процеса разбијања и Србије као највеће републике бивше СФРЈ. Морао је да буде ангажован и НАТО. За његово укључивање било је неопходно изнаћи ваљан хуманитарни разлог. За то се, вештином и брзином безобзирног обавештајца, побринуо шеф Посматрачке мисије ОЕБС у Приштини, који је случајно био Вилијам Вокер, Американац проблематичне прошлости. Његова лажна тврдња да су жртве српске полиције у том селу били албански цивили, а не наоружани терористи, био је довољан окидач за ваздушну агресију НАТО на СРЈ. Противправним оглашавањем протектората Косова за тзв. државу албанске националне мањине, Запад је сматрао да је тиме завршио комадање Југославије и Србије. Игнорисао је причу о фениксу који се диже из свог пепела.

Vladislav M. Jovanović

Former minister of foreign affairs of the Republic of Serbia and the Federal Republic of Yugoslavia
Belgrade (Serbia)

The destruction of SFRY and Serbia

Summary

20 |

The paper recapitulates the process of the destruction of the Yugoslav state (SFRY and FRY). Special attention is given to the key factor in that process, the will of the West, embodied in the USA and the EC (EU), for whom the continued existence of Yugoslavia was no longer of geopolitical interest. The conferences on Yugoslavia, organized in Brussels and The Hague, were supposed to serve to legitimize this goal: the disappearance of Yugoslavia. The author points out that when the West did not manage to achieve its goal with political solutions, it involved NATO, through the aggression in 1999. Previously, Serbia's legitimate opposition to terrorist acts by the KLA on its territory, as an internal issue par excellence, was declared a threat to "peace and security in the world", and the UN Security Council took it as a permanent topic of its sessions. There had been secessionist uprisings and armed conflicts in UN member states before, as there are today, but the Security Council never before dared to violate the article of the UN Charter that states that these questions are the exclusive competence of the member state concerned. An exception was made only in the case of Serbia, although the defense against KLA terrorism was legal and limited to the territory of the Autonomous Province of Kosovo and Metohija, i.e., the Yugoslav state border was never crossed. The false claim of William Walker, the head of the OSCE mission in Kosovo and Metohija, concerning the massacre in Racak, was the cause of the war of aggression against the FRY. By illegally naming the protectorate of Kosovo as the so-called state of the Albanian national minority, the West took this as the final stroke in the dismemberment of Yugoslavia and Serbia, thus ignoring the story of the phoenix rising from its ashes.

Keywords: destruction of the Yugoslav state (SFRY and FRY), geopolitical interests of the West, conferences on Yugoslavia (Brussels, the Hague), usurpation of power in the UN Security Council, NATO aggression 1999

Иван М. Мркић^[1]

Бивши министар спољних послова Србије
Члан Националног савета за Русију и Кину
Београд (Србија)

УДК 327.8(497.1)"199"
341.218.6:323(497.1)"199/..."
Оригинални научни рад
Примљен: 12.11.2021.
Прихваћен: 08.12.2021.
doi: 10.5937/napredak2-34897

О разбијању Југославије

Сажетак: У овом раду се указује на развој СФРЈ, нарочито уочи и после усвајања Устава СФРЈ из фебруара 1974. године. Коментарише се и понашање српских руководиоца тог времена. Посебно се наглашава и објашњава упражњавање термина „распад“ Југославије и његова неоснованост, јер многи догађаји показују да је била реч о разбијању Југославије. Говори се о политичком и физичком уништавању једне државе, која је била субјект међународних односа сходно Повељи Уједињених нација. Објашњава се коме је изгледало да корист од елиминисања Југославије припада сецесионистичким политикама. Указује се на улогу некадашње Европске заједнице и данашњег западног света. Нарочито има подсећања на тзв. Карингтонову конференцију. Помињу се имена и улоге појединих домаћих и страних политичких личности. Обрађена је и улога Немачке.

Кључне речи: „распад“ и „разбијање“ Југославије, одговорност руководства СФРЈ, Карингтонова конференција, Лондонска конференција, улога Запада и Европске заједнице

Обично се каже да је за оцењивање прошлости неопходна довољна временска дистанца. Тешко је данас постићи сагласност у гледању на догађаје који су довели до нестанка државе у којој се родила моја генерација и многе друге генерације. Можда је најлагодније објашњење да се то ипак догодило не тако давно и да још има много живих актера који су обележили тадашњу стварност, а и јавност. Процес је постао уочљивији од Осме седнице Централног комитета Савеза комуниста Србије 1987, па до црногорског референдума о одвајању од Србије маја 2006. године. Многи чиниоци говоре да се и пре 1987. кренуло у разграђивање бивше Социјалистичке Федеративне Републике Југославије. Неки тврде да је преломна била 1974.

година, када је усвојен последњи устав у бившој, Титовој социјалистичкој Југославији. Није мали број оних који су убеђени да је темељ тадашње државе почео убрзано да се руши политичким смакнућем Александра Ранковића на Четвртом, Брионском пленуму Централног комитета Савеза комуниста Југославије, а да су хрватски Масовни покрет и српски анархолиберализам само последица успешног почетка растурања државе. Једно изгледа доста поуздано – већина српских руководиоца тог времена није умела, хтела, нити смела да се супротстави Титу. Данас многи кажу да је био самодржац, што звучи као изговор јер је чињеница да је српски живаљ својим жртвовањем створио прву, а највећим делом и другу Југославију. Некако је испало да је

[1] ivanmrkic@yahoo.com

победничка већина српских интернационалаца, левичара и комуниста гајила уверење да се треба одрећи своје самобитности због других, који пак углавном нису делили та уверења.

Многе грешке је правило тадашње руководство Србије, па и српски представници у југословенском савезном врху. Међутим, последње две декаде постојања Југославије нарочито указују на то да поједини њихови погрешни потези нису били битни за даљи развој укупне политичке ситуације на нашем подручју. Кључне су биле акције произашле из одлука геостратешких чинилаца, посебно на Западу. Неки наши аналитичари заступају став да би све било другачије да је Србија крајем 80-их година прошлог века прва спровела вишепартијске, демократске изборе, а не неке друге републике попут Словеније и Хрватске. Замерају ондашњем лидеру Србије Слободану Милошевићу да је требало да први организује слободне изборе уместо референдума 1990. године.

Зашто се у наслову говори „о разбијању Југославије“, а не користи се уобичајени термин „распад“? Истина је да је термин „распад“ све заступљенији код нас, па га употребљавају чак и они који, чим се замисле, знају да та реч не одсликава оно што се стварно догодило. Југославија је насилно расклапана, споља и изнутра. Знамо да је за стварање некадашње Југославије далеко највише жртва поднео српски народ и да се та чињеница дубоко урезала у нашу колективну свест. Њу су у два наврата стварале и небројене жртве свих народа и мањина које су твориле некадашњу Југославију.

Неко ће помислити да је питање покренуто ради језичког цепидлачења или неког

ситничарења. Реч је, међутим, о крупном питању, које може да послужи као усмерење будућим нараштајима. Сетимо се: последњих година говоримо о НАТО агресији на СРЈ 1999, а не више о „бомбардовању“, које је, попут „распада“ дезоријентисало наше памћење.

У свету, нарочито западном, усталила се реч „распад“ као уобичајени термин за описивање нестанка једне државе, која је после Првог светског рата била чланица Лиге народа, а после Другог светског рата земља оснивач Уједињених нација, једна од првих потписница Повеље УН, којом се уређује данашњи светски поредак. Из онога што следи разумеће се зашто је „распад“ постао уобичајен термин. Међутим, тешко је схватљиво да је израз „распад Југославије“ добио право грађанства у нашој јавности. Још је несхватљивије да се све чешће налази у речнику појединих политичара у Србији. Донекле би се могло прихватити да се говори о „нестанку“ једне државе, али ни то не би верно одсликавало оно што јој се стварно догодило.

Термин „разбијање“ има своје језичко, логичко, политичко, искуствено, а тиме и историјско утемељење. „Распад“ алудира на вероватно првобитно значење термина – распадање лешине или уопште неког ткива, узроковано природним процесима на које се тешко може утицати. Распада се леш након што је неко убијен, скончао природним путем или је нешто лишено живота. Ипак, ако већ долази до распада нечега што је лишено живота, онда је нормално да се прво установи разлог тог неповратног процеса, дакле да се бави узроком страдања, а не распадањем. Нешто је нужно претходило „распаду“, а термин

садржи и примисао да су сви саставни делови бивше Југославије подједнако криви за њено уништење, што није тачно. Питање је да ли је реч била о насилном или мирном престанку живота једне друштвене заједнице? Да ли је до њега могло доћи због бројних дејстава ван некадашње Југославије или искључиво насиљем насталим унутар ње? Све ово треба непобитно утврдити и установити, па се онда одлучити како да се „крсти“ политички нестанак једног међународно признатог субјекта, члана и оснивача Уједињених нација и свих осталих добро етаблираних међународних светских и регионалних организација.

„Распад“ подразумева заједничку, скоро подједнаку одговорност за престанак функционисања и демонтажа бивше Југославије. Подразумева и мирно саглашавање с тим процесом. А данас је одасвуд видљиво ко је имао највише користи од разбијања Југославије. Понајвише они који су то започели и у уништавању најжешће, свим срцем учествовали.

Осим тога, термин „распад“ не провоцира питање одговорности оним интензитетом како то бива у случају употребе речи „разбијање“. Када се каже „распад“ изгледа да се већ закључило да се то *морало* догодити. Знамо, међутим, да није. Из растурања Југославије извукли су корист, сада се то лако може видети, највише они који је нису сачињавали. Овим се не спори да су народи сецесионистичких република најнадлежнији да одговоре на ово питање. Али не сећамо се да их је ико питао да ли су „за“ Југославију пре него што су почели отцепљење и грађански ратови.

„Распад“ Југославије, према данас општеприхваћеној оцени, нарочито на Западу, објек-

тивно користи Хрватској и Словенији, а и Бошњацима, па и Црној Гори... донекле и онима у Србији који полазе од тога да је српски народ једини одговоран за нестанак Југославије. Сецесионизам се не помиње у овом друштву, а познато је да је био превасходно подржан ставовима и понашањем Немачке, која је у прошлом веку три пута ударила на Србију. Никада се није десило обрнуто, нити ће се, сигуран сам, десити.

Највећи парадокс лежи у томе што су западњаци, посебно Немци и САД, поштовали унутрашње административне границе између југословенских република које су својевољно одредиле комунистичке власти на челу с Титом, одмах после Другог светског рата. У том смислу су исказивали поштовање као да је реч о светим одлукама, које нико не сме да доведе у питање. Није било битно то што су границе установљене без икакве демократске процедуре. Никада се не може разумети да је Запад, пре свега некадашња Европска заједница, с толико страсти бранила границе које је сасвим недемократски успоставила некадашња комунистичка партија, небитно да ли је била југословенска или нека друга. Просто је дирљиво колико је стриктно такве недемократске одлуке насилнички бранила и спроводила западна демократија.

Није било важно ни то што су потпуно остали захтеви да се поштује принцип „један човек – један глас“. Велика је штета што на савезном нивоу није могло да дође до непосредних избора сходно најдемократскијем достигнућу и поменутом начелу. Нити то да народи имају право на самоопредељење, принцип који је створио много чланица Уједињених нација, организације послератног неупитног поретка. Чак није

било важно ни очување приватне својине, која је *sacra sanctum* у развијеним, најнапреднијим државама света.

Посебно је индикативно да је Немачка, после пада Берлинског зида и промене послератних граница, постала политички вођа у тадашњој Европској заједници. Први значајнији спољнополитички ангажман ове земље, која је управо променила границе због нестанка Варшавског уговора, садржан је у напорима да се што пре растури Југославија. Сећамо се гласних излива тадашњег МИП СР Немачке, Ханса Дитриха Геншера, због „великосрпске политике“ и снажне подршке хрватском и словеначком сецесионизму. Заступао је тезу о „непромењивости граница“, које су Титови комунисти исцртали. Заборављајући промену сопствених граница, наравно.

Знамо да је за стварање некадашње Југославије далеко највише жртава поднео српски народ и да се та чињеница дубоко урезала у нашу колективну свест с, нажалост, великим разлогом, иако су знатне жртве имали и припадници других словенских народа и југословенских мањина. У Првом, Великом рату читав терет поднели су углавном Срби и они који су се Србима сматрали (Срби муслиманске вере, Срби католици, Јевреји, Роми, Цинцари и др.). Други рат су обележили борба против окупатора (Немаца, Бугара, Мађара, Италијана...), али и међусобно убијање (усташе против Срба и партизана, четници против партизана, и обрнуто...). Победу су с правом славили антифашисти. Сецесионисти су, међутим, здушно кренули 1990. у разбијање те заједничке државе за коју, иначе, знамо како

је настала и чији је допринос био највећи, као што смо већ навели. Да не бисмо произвољно тумачили повест, подсетићемо шта је о настајању Југославије рекао хрватски првак др Анте Трумбић:

„Моја је дужност да изразим захвалност коју дугујемо Србији за тај акт [Крфска декларација]. Као држава она је принела највећу жртву за уједињење нашег троименог народа. Она изјављује, да је спремна да жртвује своју државну индивидуалност, да би се остварила једна заједничка држава свих Срба, Хрвата и Словенаца. Тим она започиње највеће од својих дела и стиче апсолутно право, да се зове Пијемонтом Југословенским“ (Šišić, 1920, str. 311).

После скоро три четврт века показало се шта су Срби добили.

Колико је прва Југославија створена после српских победа у Првом светском рату била неискрена сама са собом, видело се када је Хитлерова Немачка напала Краљевину Југославију. Све је било готово за пар дана и окупатори су се сеирили уз помоћ домаћих послушника и издајца. Београд је нападнут и разорен 6. априла 1941, а Независна држава Хрватска је проглашена свега четири дана касније. Друга Југославија је стварана као идеолошка комунистичка творевина под Титовим руководством и нестала је прилично великом брзином, додуше не истом као прва.

Европска заједница, у којој је тада било 12 држава, одлучила је да под руководством лорда Питера Карингтона (већ је био славан

као медијатор у стварању Зимбабвеа, између осталог) сазове конференцију о Југославији септембра 1991. године. То се и догодило седмог дана тог месеца. Мора се претходно разумети однос снага тог времена: Совјетски Савез је био у нестајању (формално је престао да постоји децембра исте године), Варшавски уговор је угашен јула те године, Немачка се ујединила, водили су се завршни преговори о Мастрихтском уговору (знаменито је придодео политичкој тежини Европске заједнице), Сједињене Америчке Државе биле су неприкосновени ауторитет у међународним односима, Запад се на челу са САД нашао у улози свемогућег чиниоца планете, а неразвијени свет је са још већом чежњом гледао ка Вашингтону. Идеологија више није била главни изговор за сукобе људских заједница. Материјализам и тржиште су добили крила, улога државе је, по многим теоретичарима и у многим сегментима, постала излишна... „Слободно тржиште“ биле су чаробне речи. Френсис Фукујама је прогласио „крај историје“ (Fukuяama, 2006), а Семјуел Хантингтон је указивао на „сукобе цивилизација“ не би ли осмислио и нашао нове задатке за разне државне службе, војноиндустријски комплекс и политичаре на Западу (Huntington, 1997). Покрет несврстаности се прибирао и тражио своју нову суштину. Рекло би се да југословенска републичка и савезна руководства нису уједначено наступала у односу на многе поменуте и друге темељне потресе у међународним односима: рушење Чаушескуовог режима и стрељање њега и супруге, покушај збацивања Горбачова и долазак Јељцина на власт, коначно су утврдили даљи ток догађаја.

Карингтон је на првом састанку окупио све тадашње чланове председништва СФРЈ, на челу са Стипом Месићем, председнике свих република и друге званичнике како из савезних структура, тако и из републичких. Тај први састанак измонтиран је тако да изгледа обећавајуће, као да неће доћи до брзог гушења СФРЈ и да ће, пре свега, словеначке и хрватске аспирације ка пуном отцепљењу и стварању независних држава бити сузбијене или, барем, контролисане. У Хагу и Бриселу је одржано више од десет састанака под окриљем или непосредним председавањем Карингтона. Некада је сазивао само председнике република (никада није прихватио преполовљено председништво СФРЈ у коме су тада били активни Бранко Костић, Борисав Јовић, Југослав Костић и Сејдо Бајрамовић), понекад републичке министре иностраних послова, стручњаке за уставно право или поделу имовине Југославије итд. Понекад би организовао састанке с генералом Вељком Кадијевићем, Слободаном Милошевићем и Фрањом Туђманом, на којима је био и Ханс ван ден Брук, тадашњи министар иностраних послова Холандије, која је у том времену председавала Европској заједници. Колико се сећам, савезни секретар за иностране послове Будимир Лончар, понекад је одлазио у Хаг, а чини ми се октобра 1991. последњи пут. Суштина „Карингтонове конференције“ састојала се у следећем: сва очекивања да ће Југославија наставити да постоји била су развејана и веома видљива већ у октобру исте године. Европска заједница, пре свега подстакнута Немачком, кренула је путем отвореног одобравања сецесије појединих република, а

нарочито Словеније и Хрватске. На самом почетку овог процеса уништавања једне државе осећао се изванредан опрез Велике Британије и САД, које су имале резервисан став (нарочито М. Тачер) и зазирале због убрзаног немачког уједињавања. Међутим, убрзо је постало јасно да су постигнута нама углавном мало позната погађања између Немачке и поменутих сила. Владајуће је мишљење да је била реч о уступцима Великој Британији у вези с Мастрихтским уговором. Такође, САД су тада биле преокупирани потврђивањем своје позиције неприкосновене силе, пре свега у Заливу. Тачно је да су током 1991. САД упућивале шефа Стејт департмента Џејмса Бејкера у Београд и да је он све до марта 1992. изјављивао да неће признати отцепљене републике. А онда је у Бриселу, на конференцији за новинаре, саопштио да Сједињене Државе намеравају да признају Словенију, Хрватску, Босну и Херцеговину и Македонију. Разуме се, ово је само распламсало страсти и појачало сукобе унутар Југославије, а сецесионисти су кренули да ликују. Било је јасно како су поређане политичке карте и ко се осећао добитником. Проглашени су општеважећим различити аршини: један је важио за сапоопредељење словеначког и хрватског народа, а други за самоопредељење српског. Дакле, конститутивност српског народа из Хрватске је поништена вољом моћника, чиме је дат знак Србима да морају да се боре за опстанак. Када се томе дода фаворизовање муслимана у БиХ, албанске мањине у Србији и став Македоније о изласку из СФРЈ – лако се увиђа да су тектонски геополитички поремећаји били на штету Срба. Хрватска и Словенија, а касније

и БиХ, у крви су разориле једну земљу, поневши са собом све границе и благодети које нису сами створили.

Туђман је желео рат да би остварио „хиљадугодишње снове“ (то је и сам више пута изјављивао). „Српска агресија на Хрватску“ у стварности се свела на нападе наоружаних ЗНГ на касарне војске ЈНА у којима је, иначе, било војника свих националности. Војска ЈНА је била заједничка, а командни кадар није био састављен од Срба. Већину су чинили официри из Хрватске и Словеније (тако су тврдили статистичари 1990) пре него што је сецесионизам превладао. Његова књига *Рајн и ројив рата* обилује позитивним описима партизанског ратовања под вођством комуниста. Није једном глорификовао маршала Тита (Tuđman, 1970). У својим каснијим контактима у својству председника Хрватске, Туђман је често помињао гађење Европске заједнице приликом спомињања комунизма. Упркос томе, авнојевске хрватске границе биле су врло уважаване.

Занимљиво је да је, под притиском Европске заједнице, Стипе Месић прихватио водећу улогу у председништву СФРЈ. На то га Карингтон није подсећао, нити га је одлучније позивао на седнице своје конференције. Свеједно, приликом гостовања 7. новембра 1995, у контакт емисији словеначке телевизије НТВ са некадашњим председником Словеније Миланом Кучаном, он је истакао:

„Идеју о разбијању Југославије желео сам да пренесем онима који су имали најјачи утицај на њену судбину – Геншеру и папи. С Геншером сам се састао чак три пута. Он ми је омогућио

контакт са Светом столицом. Папа и Геншер сложили су се с потпуним разбијањем СФРЈ.“^[1]

Може се лако видети да је и Месић делио моје мишљење у погледу коришћења тачног термина поводом уништавања Југославије.

Сећам се када је 16. децембра 1991. одржан састанак дванаесторице министара иностраних послова Европске заједнице: седница је трајала до дубоко у ноћ и завршила се око 2.00 ујутру у седишту ЕЗ у Бриселу. Силазио сам лифтом са 12. спрата на коме је одржан тај чувени састанак, држећи у руци нацрт заједничког саопштења дванаесторице о Југославији. Памтим да је француски министар Роланд Дима с приметним запрепашћењем питао британског колегу Дагласа Херда „шта се то догађало са Дитрихом?“ (очигледно је имао у виду дуг и страствен монолог, којим је Геншер позивао остале чланице да одмах признају Словенију и Хрватску, припретивши да ће то Немачка сама учинити уколико буде неког колебања унутар ЕЗ). Даглас Херд је, онако британски, смирено одговорио: „Стварно не знам“. Пошто смо изашли у приземљу, где ме је чекао тадашњи дипломата мисије СФРЈ при ЕЗ Душко Лопандић (касније је био наш амбасадор при ЕУ), отворило се питање кога треба одмах обавестити о чињеници да је у нацрту, на уопштен начин, указано на српску страну као на одговорну за збивања у Југославији. Значи, српска страна је била крива, а не њен режим, што је деценијама

пре тога коришћено у Уједињеним нацијама када би се говорило о апартхејду у Јужној Африци. И то на предлог Запада.

Реакција Београда била је опсежна и понекад веома утемељена. Један од коментара гласио је: „ЕЗ је преузела на себе статус арбитра у стварима које су у компетенцији суверених држава, КЕБС^[2] или УН. Тај статус преузела је група држава организована у једној регионалној заједници, а не постоји ниједна одредба међународног права која би могла да јој послужи као основ за преузимање арбитражне функције.“ Интересантно је да је тада (децембра 1991) амбасадор САД у Бечу, Џ. Мареска, на седници КЕБС истакао да једнострано признавање сецесионистичких република није пут за решење југословенске кризе. Оценио је да је потребно да се КЕБС врати својим изворним принципима, одлучивању искључиво консензусом (SSIP-ŠIK, 1991, str. 6–7).

Било је предвиђено да лондонска конференција, августа 1992, којом је председавао Џон Мејџор, британски премијер, „зацементира“ настанак нових република на тлу некадашње Југославије. Такође, ова конференција је озваничила и укидање Карингтоновог аранжмана.

Често се у нашем суседству, а и на Западу, може чути да је Слободан Милошевић одговоран за разбијање Југославије и да сноси искључиву кривицу у том смислу. Присећам се, међутим, да је Милошевић у својим иступањима пред Карингтоном и другим председницима

[1] https://www.icty.org/x/file/About/OTP/Milosevic%20Feature/High%20level%20witnesses/milosevic_kucan_fulltestimony_bcs.pdf (приступљено 9. 10. 2021).

[2] Конференција о европској безбедности и сарадњи.

република заговарао одржање Југославије. На првој Карингтоновој конференцији, одржаној у Бриселу, једини је у свом говору износио идеје о очувању југословенског привредног простора, предлажући бесцарински проток људи, роба, услуга и капитала. Такође, добро се сећам да су Милошевића у ЕЗ сматрали веома вештим и ауторитативним саговорником.

Да ли неко данас може да поверује да би појединац из Србије, без обзира на политичку позицију, био у стању да изазове такве суштинске промене, а да то није планирано у центрима који су једини имали потенцијал да тако нешто спроведу?

Можда му није место, али вреди поменути и Јасушија Акашија, подсекретара Уједињених нација и специјалног изасланика генералног секретара Бутроса Бутроса Галија, који је 1994. и 1995. био сведок рата у БиХ с неуобичајено великом одговорношћу. Како је сам говорио, није навијао за Србе, био је непристрасан. У својој књизи *У долини између ратна и мира* овај часни Јапанац, без икаквог улепшавања и без жеље да приказује догађаје онако како су поједини моћници сугерисали, износи ток и искушења с којима се суочавао у извршавању својих сложених и тешких задатака (Акаши, 2013). О томе се најпозитивније изразио и тадашњи генерални секретар УН Б. Б. Гали. Његови извештаји нису успевали да продру до Савета безбедности УН где се одређивала судбина српског народа.

Да бисмо разумели оно што се десило, требало би поћи од тога ко је привидно изгубио, а ко добио. Разуме се, ту улазимо у сиву, увек неизвесну зону, јер је велико питање шта треба

узети као чврсто мерило. Можда унутрашњи осећај појединаца, тадашње преовлађујуће расположење (тренутно или у дужем временском интервалу) у народима који су имали своје републике или заговарања њихових политичких елита? Радило се свакако о процесима који су подуже текли и на чије су стварање, развој и стицање снаге превасходно утицали некадашњи „партијски руководиоци“, који су чинили уступке или предавали своја водећа места другима, најчешће окорелим националистима.

Настанак Југославије је био велики пројекат. Многи сматрају даникаданије било бољег за јужне Словене. Историја нам непорециво казује да је српски војник и народ, уз сва своја несхватљива страдања и поновни васкрс, омогућио да дође до оформљења Југославије. Остаје питање да ли је политика посвећена стварању Југославије била мудра или није? Последице говоре да није било довољно далековидости. Држава је пала на испиту два пута. Тачно је да је спољашња акција била вероватно пресудна, али она не би ни била могућа да је унутрашња кохезиона снага била јача од сецесионизма. Сви су криви за то. Нема двојбе. Мислим на све који су сачињавали некадашњу Југославију.

Нема сумње да у Словенији, Хрватској, Северној Македонији, међу данашњим Бошњацима и Црногорцима има много доброг и поштеног света. Ваљда ће једног дана доћи њихово време и сарадња међу бившим југословенским републикама добити крила. Само заједничким поступањем можемо бити озбиљно схваћени од било кога. Сутрашњица треба делом да припадне и нашим комшијама, Албанцима, у изградњи заједничке будућности

уз међусобно уважавање, а симпатије ће се временом развијати кроз долазеће нараштаје.

Чини се да је у сецесионистичким републикама вођена борба ради стицања и централизовања власти и привилегија. Наводне народне тежње само су добар изговор.

Данас, када обележавамо 30 година од времене ликвидације СФРЈ, треба назначити разумљив осећај чемера што је нешто, наизглед врло лепо, нестало као пена. Извесно је да у свим крајевима бивше велике и заједничке Југославије има бројних носталгичара и то је потпуно схватљиво.

Можда је данашња Немачка после дуге владавине канцеларке Ангеле Меркел нешто другачија од својих непосредних предака, али то остаје да се види. Будућност ће рећи.

Често ми се враћа слика са једног састанка 1990. у Стразбуру, у седишту Европског парламента, с некадашњим председником Француске Валеријем Жискарком Дестеном. Показао ми је насловну страну часописа *Њузвик* на којој је била мапа распарчане Југославије. Мирно је то погледао и рекао „вероватно ће тако бити“.

References / Литература

- Akaši, J. (2013). *In the valley between war and peace*. Beograd: Evropski centar za mir i razvoj Univerziteta Ujedinjenih nacija [In Serbian]
- Fukuyama, F. (2006). *The end of history and the last man*. New York: Free Press, Simon & Schuster. [In English]
- Huntington, S. (1997). *The clash of civilizations and the remarking of world order*. New York: Touchstone, Simon & Schuster. [In English]
- SSIP-ŠIK. (1991). Open telegram no. 10083/1
- Šišić, F. (1920). *Documents on the creation of the Kingdom of the Serbs, Croats, and Slovenes, 1914–1919*. Zagreb: Naklada „Matice Hrvatske“. [In Serbian]
- Tuđman, F. (1970). *A war against war*. Zagreb: Zora. [In Croatian]

Internet sources / Интернет извори

https://www.icty.org/x/file/About/OTP/Milosevic%20Feature/High%20level%20witnesses/milosevic_kucan_fulltestimony_bcs.pdf

Ivan M. Mrkić

Former Minister of Foreign Affairs of Serbia
Member of the National Council for Russia and China
Belgrade (Serbia)

On the destruction of Yugoslavia

Summary

30 |

In this paper we discuss the development of the SFRY, especially in the period before and after the passing of its Constitution in February 1974. We comment on the behavior of the Serbian representatives during that time. We pay special attention to the term “dissolution”, which we explain and deem unfounded, as many events point to the conclusion that Yugoslavia, a signatory of the UN Charter, was broken up and destroyed both politically and physically. We explain who the subjects were who believed that the benefits of destroying Yugoslavia should fall on secessionist politics. We discuss the role of the European Community and the western world, looking back at the so-called Carrington Conference. The paper also mentions the names and roles of certain Yugoslav and foreign political figures. The role of Germany is also discussed.

Keywords: “destruction” vs. “dissolution” of Yugoslavia, responsibility of the leadership of the SFRY, Carrington Conference, London Conference, role of the West and the European Community

Бранко П. Крга^[1]

Факултет за дипломатију и безбедност
Институт за стратешке студије
Београд (Србија)

УДК 341.218.6(47+497.1)

323(47)"1991"

323(497.1)"199"

Претходно саопштење

Примљен: 15.11.2021.

Прихваћен: 06.12.2021.

doi: 10.5937/napredak2-34927

Разбијање Југославије и Совјетског Савеза: сличности и разлике

Сажетак: Циљ анализе овог рада јесте сагледавање битних чинилаца разбијања Социјалистичке Федеративне Републике Југославије (у даљем тексту СФРЈ) и Савеза Совјетских Социјалистичких Република (у даљем тексту СССР). Основна претпоставка јесте да постоји извесна корелација, односно сличности и разлике између та два процеса. У току истраживања ове проблематике примењиване су стандардне методе као што су анализа, синтеза, историјски метод, компаративна метода и метода анализе садржаја, а у одређеном смислу и моделовање, односно трагање за начином да се избегну проблеми с којима се суочавала наша земља током протеклих деценија. Истраживање је показало да је ова тема и даље значајна барем из три разлога. Прво, очигледно је да су разбијање СФРЈ и СССР-а изазвали значајне вишеструке проблеме у тим земљама, њиховим наследницама, а и шире. Друго, безбедност на тим просторима и даље је нестабилна и готово ниједан од проблема због којих су избијали сукоби 90-их година и због којих је дошло до разбијања тих земаља није до краја разрешен. Треће, не престају да се испољавају различити облици изазова, ризика и претњи по међународни положај, одбрану и безбедност главних наследница тих земаља, Републике Србије и Руске Федерације. Иако је истраживање показало да постоји извесна корелација између та два процеса – распада СФРЈ и СССР-а, очигледно је да то ипак није био одлучујући фактор који је довео до деструкције две сложене државе, већ су у оба случаја одлучујуће биле извесне специфичности.

Кључне речи: СФРЈ, СССР, распад, сличности, разлике

Увод

Од разбијања СФРЈ и СССР прошло је већ тридесетак година. О тим процесима написано је много радова, с различитим приступом,

оценама и ставовима, што је и очекивано с обзиром на то да је ради догађајима који су имали и имају веома велики утицај на многе аспекте живота у тим земљама и шире.^[2] Ипак, чини се да нису усаглашени ставови о

[1] branko.krga@fdb.edu.rs

Аутор овог текста је генерал-пуковник Војске Југославије у пензији

[2] Аутор овог рада средином 1991. отишао је у Москву на дужност војног, ваздухопловног и поморског изасланика ОС СФРЈ при Амбасади СФРЈ, а вратио се средином 1994. из Руске Федерације у Савезну Републику Југославију, тако да је био сведок драматичних догађаја везаних за разбијање СССР, истовремено преживљавајући разбијање своје земље.

доминантним чиниоцима распада тих земаља, а нису извучени ни закључци о искуствима и поукама из тих драматичних догађаја.

Ти процеси су толико комплексни да се и њихова квалификација разликује, па се помињу распад, разбијање, рушење, сецесија, разби-распад, растурање, самоликвидација, самодеструкција итд.

Из наведених разлога сасвим је оправдано да се ова проблематика и даље истражује. Једна од тема свакако може да буде и: „Распад Југославије и Совјетског Савеза: сличности и разлике“.

У оквиру ове теме разматраће се следеће целине: (1) неки ставови о разбијању СФРЈ; (2) неки ставови о разбијању СССР-а; и (3) разбијање Југославије и Совјетског Савеза: сличности и разлике.

1.

Неки ставови о разбијању СФРЈ

Од бројних аутора који су се бавили овом проблематиком, за потребе овог рада приказаће се ставови које су изнели следећи аутори: Смиља Аврамов, Давид Дашић, Радован Радиновић, Чедомир Попов, Андреј Фурсов, Ноам Чомски, као и учесници тог процеса Борисав Јовић, Стипе Месић и Васил Тупурковски.

Позната професорка Смиља Аврамов, у обимном раду „Постхеројски рат Запада против Југославије“, истиче: „Поставља се питање да ли су драматични догађаји у Југославији, сецесија и грађански рат, саставни делови процеса који је текао у источној Европи. На основу доступне грађе, одговор је не, иако се ти процеси временски поклапају. Југословенска криза не може се свести на дилему Исток–Запад, нити се

њени узроци могу свести на један именовани, као што је то случај са источноевропским земљама... Запад је имао дијаметрално различит приступ збивањима у источноевропским земљама и у Југославији. Темељна одредница Запада према источноевропским земљама у прелазној етапи била је *status quo ante*, тј. лишавање тих земаља идеолошких идентитета и враћање у њихов првобитни статус, пре завођења социјализма, са свим правилима и обавезама које су стекле као суверене државе... У случају Југославије учињено је супротно; као основ за разрешење кризе узето је комунистичко наслеђе, подигнуто чак на нормативни ниво. Признате су и примљене у Уједињене нације федералне јединице, иако те творевине нису имале ни историјски, ни међународноправни идентитет. Имале су искључиво идеолошки идентитет. Опстанак преосталог дела Југославије доведен је у питање, а српском народу оспорене су тековине двају светских ратова, у којима је на страни савезника жртвовао трећину свог становништва“ (Авгамов, 2008, стр. 47–49).

Дипломата и професор Давид Дашић у књизи *Праведно друштво* наглашава: „Југославија није била у стању да се одржи ни изнутра ни споља. Њој, са њеним тадашњим невидовитим националистичким и сепаратистичким вођама, оптерећеним митовима нетачно прочитане историје, атаквистичким националним програмима и предрасудама, није било спаса. Лидери југословенских република и покрајина нису били у стању да се договоре око услова примене права на самоопредељење. Уместо споразума, решење је потражено на бојном пољу. Они су били гробари Југославије... Братоубилачки рат у Југославији се вероватно могао избећи. Она је

чак могла да се сачува, али само са више памети, са мудријим и способнијим лидерима и уз већу пажњу и делотворнију подршку међународне заједнице... Неизбежној смрти социјалистичке Југославије кумовао је и спољни фактор; Запад и међународна заједница су изневерили Југославију, мада је она најпре изневерила саму себе..." (Dašić, 2019, str. 82–83).

Генерал Радован Радиновић, један од сведока почетка разбијања Југославије почетком 90-их година, у књизи *Каракџер ратива за разбијање Југославије*, јасно износи: „Насупрот тврђњи да је Србија скривила разбијање Југославије, што је довело до грађанског рата, чињенице говоре да је Југославија разбијена сепаратистичким ударима ради насилног и нелегалног отцепљења њених саставних делова... На тој чињеници да је Србија пружила подршку одбрани државе коју је стварала сопственим победама и жртвама, изведена је лажна кривица за грађански рат који је захватио бившу нам државу, квалификујући га као 'великосрпску агресију' ради освајања туђих територија. Доиста није јасно на којим и каквим премисама је оваква теорија заснована и како је на основу те лажне тврдње српски народ сатанизован до чудовишних размера и оклеветан за сва зла која су задесила бившу државу, њене делове и становништво“ (Radinović, 2015, str. 22–23).

Историчар Чедомир Попов, у вези с разбијањем СФРЈ износи следеће ставове: „Она је имала превише и спољних и унутрашњих непријатеља да би се могла одржати само покретањем српске и делова јавности других народа за њено спасавање. Непосредно подстицане од иностраних чинилаца, у Југославији су бујале снаге националистичког и покрајинског сепаратизма,

којима се без употребе војне силе готово више није могло стати на пут... Демократизацијом друштва и увођењем вишепартијског система створени су услови за победу националистичких и сепаратистичких снага, нагло нараслих у већини југословенских република, током 80-их година, услед продубљавања економске, друштвене и политичке кризе Федерације, изазване управо дејством уставног система из 1974, које је дошло до изражаја после Титове смрти. Ови догађаји у Југославији су се подударили са снажним потресима и поремећајима на међународном плану, који су имали светско историјске размере. Рушење Берлинског зида и уједињење Немачке, распад СССР-а по националним шавовима њене федералне организације и стварање монополарног света с једном једином апсолутно доминирајућом суперсилом и њеном војнополитичком групацијом највећих и најбогатијих земаља (НАТО пакт), те збијање редова развијених држава западне Европе у саставу Европске уније, одлучили су и судбину вишенационалне Социјалистичке Федеративне Републике Југославије. Она више ником није била потребна: Западу као респектабилан још увек 'комунистички' војни фактор, Русији, која ни са сопственим проблемима није могла да изађе на крај, а тим више с одбраном интереса на Балкану“ (Роров, 2008, str. 310–311).

Руски научник и академик Андреј Фурсов, у раду „Транснационале против националних држава“, изнео је низ интересантних ставова о разбијању Југославије. Тако, он наглашава: „Рушењем Југославије северноатланске елите поставиле су и решиле неколико задатака и испробале нове технологије социјалног управљања реалношћу уопште и конфликтима посебно, при чему

разумевање тих задатака чини један од главних узрока онога што се десило. Прво, избрисана је јака држава у стратешки важном региону Европе и Средоземља и створено је жариште напетости и зона контролисаног хаоса. Друго, испробан је метод насилне демонтаже великих вишенационалних и вишеконфесионалних држава. Ако се узме у обзир да по неким својим карактеристикама Југославија подсећа на Русију, може се претпоставити да се та вежба одвијала са нишаном упереним у Русију. Треће, од времена либанског рата (1982) у веома великој размери уходаван је модел контролисаног етно-конфесионалног конфликта. Четврто, испробана је технологија 'хуманитарне интервенције'. Пето, нанет је ударац Србима: а) народу словенском и православном, и зато туђем Западу; б) народу, традиционално повезаном са Русијом и оријентисаном на Русе, те зато крајње немилком Западу; в) народу који је више пута том Западу показао своју чврстину и борбени дух (и то, током Другог светског рата, нарочито Немцима). Шесто, први пут на европској територији против хришћанског европског народа активно је за решавање геополитичких, геоекономских и геокултурних задатака употребљен исламски фактор. Седмо, током геосторијске операције 'уништења Југославије' био је крајње активно укључен криминални фактор – етничка албанска мафија, која је пуном снагом сарађивала са натовским агресором. Штавише, један од циљева демонтаже Југославије био је да се на њеној територији створи нарко-криминална енклава коју контролише албанска мафија, а коју покривају представници оног дела северноатланског естаблишмента и тајних служби тесно повезаних са наркотрафикингом..." (Fursov, 2012, str. 79–80). У вези с тим, Фурсов закључује:

„Крајњи резултат: на примеру растурања Југославије јасно се виде тесне везе између северноатланског естаблишмента и глобалног криминала, њихови заједнички интереси. То је прво. Друго – заједнички интереси глобалиста и исламиста, које је Р. Лабејер својевремено назвао 'драгоценим псима глобализације на амерички начин', дакле – америчког империјализма... Према томе, рушитељи Југославије имају три лица: северноатланско, криминално и исламистичко. У суштини, то нису лица, већ маске једне те исте суштине – затворених структура наднационалне владавине“ (Fursov, 2012, str. 81).

Један од најистакнутијих савремених америчких интелектуалаца Ноам Чомски, у књизи *Југославија, мир, рај и распад*, пише: „Проглашена независност Хрватске сместа је добила подршку Немачке, што је такође подстакло сећања на рат – нацисти и хрватски фашисти били су тесно повезани. А Немачка је очигледно само настојала да прошири свој утицај у крајевима у којима је некада традиционално доминирала. Немци у својој подршци хрватској независности нису обраћали ни најмање пажње на права српске мањине у Хрватској, што је веома значајно. Стога је, нормално, ЈНА интервенисала и то је довело до првих сукоба. У ствари, нека од првих зверстава починили су Хрвати и, што сам рекао, било је ту и 'пртљага' у погледу сећања на прошлост... Сједињене Државе су прво стајале по страни и, штавише, чак су подржавале одређене мере у правцу јединства Југославије. Било је предлога 1993, на пример Венс–Овенов план, који су вероватно могли да разреше конфликт мање или више мирним путем, без зверстава која су уследила. Тада су се Сједињене Државе умешале у конфликт и саботирале те напоре.

Вашингтон је очигледно хтео свој део колача, није желео да препусти све Европи, па се умешао, а пошто је морао да стане на нечију страну, изабрао је Бошњаке“ (Џомски, 2018, стр. 65).

О разбијању СФРЈ у листу *Полиџика* почетком маја 2021. изнели су своје ставове Борисав Јовић, Стипе Месић и Васил Тупурковски, бивши чланови Председништва СФРЈ из Србије, Хрватске и Македоније, директни учесници тог процеса. Борисав Јовић је том приликом изнео: „После рушења Берлинског зида ствари су се промениле до те мере у тренутку када је Варшавски савез престао да постоји, када је Горбачов пристао да ликвидира Варшавски пакт и да је остао само Атлански савез. Тада Југославија није више била тампон зона како су они сматрали и није им била потребна више. Онда су ови који су изгубили Први, Други светски рат, казали: сад ћемо да се реванширамо, одмах треба да се растури.“ Јовић је у више наврата демантовао поједине тврдње о томе да је Србија главни кривац за распад Југославије. Посебно је оспоравао оптужбе о наводном настојању да се створи „Велика Србија“, тврдећи да је Југославија била та државна творевина у којој је живела већина Срба с ових простора. Стипе Месић је, између осталог, нагласио: „Рекао сам Геншеру: Рат у Словенији ће бити кратак... Крвав ће бити у Хрватској, биће бруталан у Босни, а после ће се на крају купати Србија у крви.“ Васил Тупурковски је навео: „Геостратешки, америчка политика још од Кисинџера, Бжежинског, као професора који су образовали читаве генерације у Америци, увек подржавала једнакост снага на Балкану. Ту је СФРЈ искакала. Југославија је била премоћна као балканска држава. Ту лежи зец“ (*Politika*, 2021, стр. 7–12).

У изнетим ставовима о распаду СФРЈ доминира дилема о томе да ли су одлучујући чиниоци били унутрашњи сепаратизам и национализам или спољно мешање, пре свега Немачке. Упоредном анализом тих ставова може се ипак закључити да је бивша Југославија разбијена под утицајем различитих фактора, пре свега екстерне, али и интерне природе. Смиља Аврамов потврђује такав став тиме што кључни разлог за настојање Запада да разбије бившу Југославију види у идеолошком идентитету, тј. у комунистичком наслеђу те земље. Поред тога што разлоге за разбијање Југославије види пре свега у геополитичким и другим интересима западних земаља, Андреј Фурсов указује и на деловање вођено интересима северноатлантистичког и исламског фактора. Док Ноам Чомски указује на кључну улогу немачког ревашизма у разбијању Југославије, Давид Дашић упућује на неспособности републичких лидера да настали проблем реше на цивилизовани начин. Оdbaчујући критике о главној одговорности Србије за распад земље, генерал Радован Радиновић оспорава став Чедомира Попова о подједнакој одговорности унутрашњих и спољних чинилаца. Упркос томе што се данас чини неспорним став о постојању и екстерних и интерних фактора разбијања бивше Југославије, различити ставови аутора о томе који су од њих примарни а који секундарни указују на потребу даљих истраживања ове веома сложене и значајне теме. Резултати тако усмерених истраживања били би од посебног политичког и практичног значаја, јер је очигледно да актуелна косовско-метохијска криза јасно показује да многе западне земље и даље сматрају да њихов започети посао на постјугословенском простору још „није окончан“.

2. Неки ставови о разбијању СССР

И о разбијању СССР написано је такође много радова од стране различитих аутора, међу којима су и следећи: Андреј Фурсов, Александар Дугин, Смиља Аврамов, Сава Живанов, Ричард Хас, Збигњев Бжежински, а на те процесе су се више пута освртали Михаил Горбачов и Владимир Путин.

Андреј Фурсов, бавио се питањем главног субјекта растурања СССР-а и Југославије и с тим у вези указује на следеће: „Растурање СССР 1991. године од стране Запада и његових савезника и агентура (директно и путем утицаја) било је прекретница у историји Европе, Евроазије и света. Мада су конкретно оруђе у рушењу СССР биле државе – САД, Велика Британија, Западна Немачка и низ других, уз активно учешће Ватикана, субјект, који је користио то оруђе био је збир наднационалних (транснационалних) затворених структура светске владе. У овом случају није реч о транснационалним корпорацијама (ТНК), већ о структурама знатно вишег нивоа владавине – клубовима, ложама, комисијама и сл., које се заклањају иза фасаде такозване западне демократије и њених политичких институција које мало шта решавају...“ (Fursov, 2012. str. 74).

Један од најпознатијих савремених руских геополитичара Александар Дугин, у књизи *Основи геополитике*, књига 2, на специфичан начин тумачи распад СССР: „Пад СССР у геополитичкој перспективи означава пад 'сила копна', њихов потпуни пораз од 'сила мора'. Само тако и никако другачије треба геополитички тумачити

тај ужасан догађај... Геополитичко објашњење пропасти СССР, значи, очито превазилази оквире уобичајених тумачења са упориштем само у идеологији и политици... Другим речима, треба разјаснити како су то руководиоци дивовске континенталне империје којима је било поверено управљање 'силама копна' могли да крену путем државног и стратешког самоубиства? Којим моделима су оперисали они који су их наводили на доношење читавог низа кобних одлука и корака који су велику државу водили ка провалији геополитичког непостојања? Најпростије објашњење би била тврдња да је руководство СССР некако било заврбовано у агенте алтернативног геополитичког лагера, да је прешло у службу 'сила мора'.. Сасвим је очигледно да самоликвидација СССР представља највећу победу 'сила мора' и тријумф 'атлантистичке агентуре', али, да би се хипнотисали умови касносавјетских руководиоца, тај атлантистички лоби је морао поседовати нарочиту концепцију која би, ослањајући се на одређени организам утицаја, могла да збуну вође евроазијске империје и наведе их на кобне кораке...“ (Dugin, 2004, str. 117–119).

Смиља Аврамов, у вези с распадом СССР, наводи: „Распад СССР, по општој оцени, представља најкрупнији геополитички догађај у другој половини XX века. У сфери политичке мисли био је то крај једне епохе обележене Октобарском револуцијом. Међутим, питање је да ли се тако сложена збивања и процеси који нису окончани, могу изразити упрошћеним формулама...“ (Avramov, 2008, str. 37). У вези с тим, ова ауторка наставља: „Нестанак СССР треба посматрати из другог угла. Ту се одиграла аутентична револуција 1917, па се мора поставити

питање шта је остало од 'Великог октобра', од социјализма, од извојеваних победа у Другом светском рату? Да ли је могуће идентификовати легитимитет данашње Русије, с обзиром на тврдње појединих теоретичара на Западу да је нестанком СССР дошло до историјског дисконтинуитета“ (Авганов, 2008, стр. 42).

Професор Сава Живанов, у књизи *Русија у време Јељцина*, између осталог, наводи: „Распад СССР родио је проблем граница, мањина, избеглица. Дезинтеграција СССР-а пренела се и на саму Руску Федерацију – многе аутономне творевине унутар Русије прогласиле су свој суверенитет, а неке од њих и независност према Русији (Чечено-Ингушетија и Татарстан)... Одлуку о ликвидацији СССР и о стварању ЗНД^[3] називају брзоплетом и непромишљеном, јер тиме није решен ниједан од бројних егзистенцијалних проблема народа који живи на овом огромном евроазијском пространству, а многи од проблема се заоштравају и прете катастрофама“ (Živanov, 2002, стр. 16, 19).

Познати амерички политичар и аутор већег броја студија, Ричард Хас, у књизи *Свети у нереду*, у вези с распадом СССР констатује: „Терет активности у другим земљама свакако је допринео краху Совјетског Савеза, с обзиром на сталну потребу за огромним војним буџетом, постојање великог броја савезника које је често требало финансијски помагати, трошкове окупације Источне Европе и економску и људску цену империјалистичких авантура, као што је била злосрећна интервенција у Авганистану

1979. године... Горбачов је с правом закључио да би Совјетски Савез могао да опстане и да конкурише на светској сцени само уколико би спровео суштинске промене. Његов приступ је подразумевао спровођење политичких реформи пре реструктурирања привреде, што је углавном изазвало губитак контроле над оним што се дешавало на улицама. У лето 1991. пропао је покушај неких кругова у Кремљу да смене Горбачова и поново успоставе централизовану власт. То што су покушали није било довољно, а учињено је и сувише касно. Пропао пуч је ипак успео утолико што је уништио и оно мало јавне подршке коју је Горбачов још уживао, убрзао распад Совјетског Савеза и учврстио позицију првог председника Русије, Бориса Јељцина“ (Has, 2017, стр. 50–51).

У књизи *Велика шаховска табла*, истакнути амерички професор, научник, па и политичар, бавио се у значајној мери анализом распада СССР-а. О томе он износи: „Колапс Совјетског Савеза био је последњи ступањ у сталној фрагментацији кинеско-совјетског комунистичког блока... Међутим, било је још значајније несатајање вишевековне велике Руске царевине. Дезинтеграција ове империје била је проузрокована општим друштвено-економским и политичким неуспехом совјетског система. Пошто је већи део његове болести био прикриван до самог краја услед уграђености тајности у систем и услед самоизолације, свет је био запањен брзином самодеструкције Совјетског Савеза. Током две кратке недеље у децембру 1991, прво је изазовно објављено да су Руска, Украјинска и Белоруска

[3] ЗНД – Заједница независних држава.

Република разбиле Совјетски Савез којег је формално заменио један шири ентитет – Заједница Независних Држава (ЗНД) – који је обухватао све совјетске републике изузев балтичких; онда је совјетски председник недраговољно поднео оставку и совјетска застава је последњи пут спуштена са Кремља...“ (Вжежински, 1999, стр. 85–86).

Руски председник Владимир Путин је 2005. године распад СССР оценио као „*највећу геополитичку катастрофу века*“. Десетине милиона сународника нашло се ван земље, што је за руски народ постало права драма.^[4]

38 |

Другом приликом, 2021. године, руски председник Владимир Путин повезао је распад Совјетског Савеза са „нефикасном економском политиком, која је заправо довела до колапса у друштвеној сфери и имала дуготрајне последице у политичкој сфери“.^[5]

С друге стране, председник СССР-а у време распада те државе, Михаил Горбачов, сматра да су „односи између република били у срцу распада СССР-а. Озбиљни (аргументи) су да је било потребно демократизовати и реформисати односе. То није учињено.“^[6]

У ставовима о распаду СССР-а доминира неколико приступа, од којих су најважнији: идеолошки разлози, слабости система, геополитички утицаји споља који су се огледали у деловању, осим држава, наднационалних структура (клубови, ложе, комисије).

3. Разбијање Југославије и Совјетског Савеза: сличности и разлике^[7]

3.1.

Сличности у процесу разбијања СФРЈ и СССР

Када су у питању *сличности*, могло би се указати на следеће:

– Индикативно је што се дезинтеграција оба простора одвијала приближно у исто време, почетком 90-их година.

– Неки аналитичари чак сматрају да су та два процеса била у корелацији, као делови јединствених промена.

– До дезинтеграције обе државе је дошло под утицајем унутрашњих процеса, уз снажну подршку са стране, у завршној фази тзв. хладног рата.

– Границе код новостворених држава су, већ тридесетак година, оптерећене с много отворених питања, од којих нека могу да прерасту у нова кризна жаришта.

– Становништво у државама на оба простора било је изложено многобројним искушењима, као што су: физичко страдање, избеглиштво, емиграција, останак ван матичних држава, губитак имовине, погоршање животног стандарда код већине земаља које су на тим просторима настале са израженом социјалном диференцијацијом, сма-

[4] <https://regnum.ru/news/economy/444083.html> (приступљено 27. 9. 2021).

[5] <https://www.rbc.ru/politics/17/03/2021/6051a7c29a794759599b234b> (приступљено 27. 9. 2021).

[6] <https://www.rbc.ru/politics/17/03/2021/6051a7c29a794759599b234b> (приступљено 27. 9. 2021).

[7] Текст са оваквим насловом од истог аутора објављен је у Зборнику радова *Русија и Балкан у савременом свијету*, Удружење „Српско-руски мост“, Бања Лука, 2012, на стр.105–127. У овом раду тај део текста биће у нужном обиму измењен и допуњен новим чињеницама (Krga, 2012, стр. 105–127).

њење бројног стања у појединим земаљама, што је посебно карактеристично за Србију и Русију.

– Промене настале дезинтеграцијом југословенског и совјетског простора утицале су на то да су неке земље и простори постали у великом проценту етнички чисти, а да су други, пре свега Србија и Русија, задржали цивилизацијско-културну мешовитост, на чијим просторима се испољава тежишни утицај православне, уз присуство и утицај западне, па и исламске цивилизације.

– Наведени цивилизацијски процеси и други чиниоци утичу и на степен конституисања националног идентитета, односно на формулисање националних вредности, интереса и циљева. Код неких држава на овим просторима та питања су прилично јасно дефинисана, док код других, укључујући и Србију, постоје још бројна отворена питања на која треба што пре дати јасан одговор, јер би тиме народ и држава манифестовали своју историјску зрелост.

– Ниво социјалне интеграције, као елемента геополитичког положаја, од великог је значаја за очување националних интереса. У земљама на овим просторима, а посебно са већим степеном етничке различитости, какве су Србија и Русија, овај пожељни квалитет у одређеним околностима може да буде доведен у питање.

– Код свих земаља које су настале на оба простора карактеристичне су велике промене у политичким системима. Све земље су напустиле социјалистички систем тежишно заснован на друштвеној, односно државној својини, једнопартијском систему и планској економији и определиле су се за повратак на капиталистички систем на неолибералним основама, претежно заснован на приватној својини, вишепартијској

демократији и тржишној економији. Та транзиција готово у свим земљама била је праћена наглим, често брзоплетим променама, које су погодиле неоправданом богаћењу малог броја људи, повећању социјалних разлика, корупцији, криминалу и другим кризним појавама које и данас оптерећују многе од тих земаља. Формално гледано, све оне имају изграђене институције политичког система, али су због проблема који их оптерећују, недостатка демократске традиције, а у неким случајевима и културе, као и утицаја са стране, многе од њих оптерећене дугорочном кризом комплексног карактера.

3.2.

Разлике у процесу разбијања СФРЈ и СССР-а

Када су у питању *разлике*, могло би се указати на следеће чињенице:

– Пре почетка распада СФРЈ није био организован референдум на читавој територији, већ по републикама, са веома сугестивним питањима, док се на читавој територији СССР 17. марта 1991. одржао референдум на коме се 76,4% грађана изјаснило за очување те велике државе, да би она, већ децембра исте године, престала да постоји.

– СФРЈ је пре распада била оптерећена економском кризом. СССР је, поред економских проблема, био суочен и са издвајањима за савезнике у Варшавском уговору (ВУ) и Савету за узајамну економску помоћ (СЕВ), а неповољно су деловале и многе последице десетогодишњег војног ангажовања у Авганистану.

– СФРЈ се распадала на саставне делове (републике) петнаестак година (процес је почео

издвајањем Словеније и Хрватске 1991. односно 1992. године, а завршен је разлазом Србије и Црне Горе 2006. године), а лидери Руске Федерације, Украјине и Белорусије само су у току једне ноћи, децембра 1991. године, донели одлуку да СССР више не постоји.

– По неким важним геополитичким показатељима, као што су величина територије, број становника, карактер граница, природни ресурси, економски, финансијски, технолошки и научни потенцијал, разлика између постјугословенског и постсовјетског простора веома је очигледна, тако да би свака компарација била неумесна. То се односи и на војну моћ, односно реаговање на савремене безбедносне изазове, ризике и претње. По тим обележјима Руска Федерација је изразито доминантна у односу на остале чланице бившег СССР-а, једина поседује нуклеарно оружје, наследила је око 75% бивше совјетске територије, 50% становништва и око 85% оружаних снага, чиме је задржала атрибут велике силе без обзира на проблеме које је у међувремену имала. То потврђује, између осталог, и њено реаговање на кризе у Грузији 2008. и Украјини 2014. године.

– На постјугословенском простору Србија је такође највећа држава, али ни приближно није тако доминантна као Руска Федерација на постсовјетском простору.

– Наведене чињенице указују на значајну улогу и утицај Руске Федерације на кретања на глобалном плану, као и на ситуацију у појединим регионима, укључујући и Балкан. Степен и

карактер тог утицаја зависи, између осталог, од њеног унутрашњег стања, те од односа са САД, Европском унијом, Кином, па и исламским светом. Као што је познато, за Руску Федерацију су везани геополитички појмови Хартленд (срце света) и „санитарни кордон“, односно настојање да се одвоји од кључних западноевропских земаља, пре свега од Немачке. Треба имати у виду такође и ефекат „анаконде“, тј. покушај окружења велике руске територије. У том смислу свакако заслужује пажњу и образовање групе земаља ГУ-АМ^[8] (Грузија, Украјина, Азербејџан и Молдавија), која сигурно није створена са намером да ојача геополитички положај Русије. У одређеном смислу посебно разматрање земаља укључених у „евроазијски Балкан“ (Казахстан, Киргистан, Таџикистан, Узбекистан, Туркменистан, Азербејџан, Јерменија, Грузија, Авганистан, а потенцијално и Турска и Иран), такође има значајног утицаја на геополитички положај Руске Федерације (Вжежински, 1999, стр. 119). Заслужује пажњу и анализа Александра Дугина о две верзије геополитичке поделе Хартленда. Основну верзију изнео је Макиндер још 1905. године, и према њој већи део Евроазије улази у Хеартленд, а обод, тј. Западна Европа, Балкан, Блиски и Средњи исток и југоисточна Азија, улазе у Римленд – унутрашњи полумесец. У овој верзији спољни полумесец обухвата Северну и Јужну Америку, већи део Африке и Аустралију. Друга подела Хартленда подразумева „преиспитану верзију“, коју је такође предложио Макиндер 1943. године, која се разликује само по томе што је класич-

[8] Индикативно је што је узета баш ова скраћеница (редослед слова није ни по абеди ни по азбуци, нити су земље поређане правцем исток–запад или обратно), која асоцира на острво Гуам у Тихом океану, где се налази једна значајна америчка војна база.

ни Хартленд сужен на западни део Евроазије, а Сибир, источно од реке Јенисеј, припадао би Леналенду (Dugin, 2004, str. 48–49). Навођење и оваквих приступа показује да је питање Евроазије у контексту распада СССР непрекидно актуелно, с мањим или већим интензитетом.

– С друге стране, земље Балкана се налазе у појасу који се протеже око „срца света“, у тзв. Римленду. Тако Бжежински истиче: „Традиционални Балкан представља потенцијално геополитичку награду у борби за европску супремацију“ (Vžejinski, 1999, str. 117). Познате су аспирације готово свих хегемона да на неки начин овладају овим просторима, јер би тиме, како тумаче те теорије, остварили кључне услове за доминантан утицај у Хартленду, а тиме и у читавом свету. Међутим, реални интерес већине европских земаља за повезивање са Руском Федерацијом у енергетском сектору и на неким другим пољима даје овим теоријама сасвим нови значај, а неке и доводи у питање.

– Након дезинтеграције ова два простора разлика се огледала и у томе што је на територије бивше СФРЈ упућено више међународних мировних мисија и оружаних формација (Хрватска, Босна и Херцеговина, Македонија, Савезна Република Југославија, односно Србија). С друге стране, иако је и на постсовјетском простору било више оружаних сукоба након распада те велике државе, тамо нису упућиване међународне снаге. Чак није било ни иницијатива у том смислу.

– Однос земаља са постјугословенског и постсовјетског простора према политичко-економским и безбедносним интеграцијама је различит. Већи део земаља бившег СССР-а налази се у Заједници Независних Држава и Организацији договора о колективној безбедности.

Руска Федерација је у специфичном односу с великим државама као што су Кина, Индија, Бразил и Јужна Африка у оквиру тзв. БРИКС-а. Један део земаља бившег СССР-а обухваћен је и Шангајским споразумом, а други део је приступио Европској унији и НАТО. Значи, на постсовјетском простору су практично истовремено функционисала оба процеса: и дезинтеграција и интеграција. За сада је нејасно каква је реална перспектива идеја руских лидера и неких научника о универзалном концепту безбедности и о евроазијском карактеру интеграција. С друге стране, на постјугословенском простору до сада нису дошле до изражаја идеје институционалне интеграције, али су се зато све земље определиле за европски ниво интеграција, тј. за приступање Европској унији, а за евроатлантске интеграције, тј. НАТО, за сада су се определиле све државе настале из бивше југословенске федерације, изузев Републике Србије и Босне и Херцеговине, и то искључиво због става Република Српске.

– Битна разлика два дезинтегрисана простора огледа се и у томе, што су се на простору бивше Југославије, претежно против Срба, у три наврата испојила оружана дејства снага НАТО, уведене су ригорозне санкције, изолација, потпуно непримерена сатанизација и др. Последица рата НАТО против Савезне Републике Југославије 1999. године јесте и чињеница да је део Републике Србије – Косово и Метохија, запоседнут страним оружаним снагама. Након што су приштинске власти једнострано прогласиле независност и одређен број земаља признао Косово као независну државу, очигледно је да је на сцени покушај мењања граница међународно признате државе и ускраћивања њеног суверенитета на значајном делу територије, што није у

складу с одредбама Резолуције Савета безбедности ОУН 1244 из јуна 1999. године. Иако земља после 1999. године није била непосредно угрожена дејством страних оружаних снага, процесима на унутрашњем плану њен територијални интегритет реално је угрожен.

– С друге стране, иако има повремених примедба на понашање Руске Федерације (Грузија, Украјина), никоме у западној алијанси не пада на памет да помиње неку „хуманитарну“ акцију против те моћне земље, из сасвим јасних разлога, што је свакако добро. Међутим, Руска Федерација је такође повремено угрожена унутрашњим и спољним дејствима. На унутрашњем плану то се односи, пре свега, на повремене терористичке акције на широком простору. На спољном плану био је карактеристичан случај оружаних инцидената око Јужне Осетије у лето 2008. године. Очигледно је да се радило о озбиљнијем сценарију тестирања прага руске толеранције. Такође, нема сумње да су оружани инциденти на тако осетљивом простору увек повезани и с једном од најважнијих тема која заокупља савремени свет, а то су енергетика и путеви проласка гасовода и нафтовода. Међутим, сигурно је да ово није последњи случај геополитичког искушења на тзв. рубним подручјима Руске Федерације.

– Може се само замислити каква би реакција била да је Србија војно интервенисала у неком од оружаних конфликта ван њених граница, за који би проценила да би могао да има утицај на њене интересе. У томе је очигледна разлика између велике и мале земље.

– У целини, разбијање СФРЈ је изазвало значајне регионалне, а СССР-а суштинске глобалне

промене. Међутим, има аналитичара који тврде да догађаји на југословенском простору, пре свега употреба оружаних снага НАТО први пут у историји, такође имају шири, па и глобални значај, као својеврсна парадигма.

Као што се види, овде су наведени само неке сличности и разлике у разним аспектима дезинтеграције југословенског и совјетског простора. Сигурно је да ће накнадна истраживања указати и на неке нове сличности и разлике између тих процеса.

Закључак

1. Иако је написано много радова о разбијању СФРЈ и СССР, претежно с различитих позиција, чини се да још нема целовите анализе која би обухватала најзначајније историјске, геополитичке, геостратегијске, економске, културне, цивилизацијске, верске и друге аспекте.

2. Нарочито недостају поуке из тих радикалних процеса иако се за тридесетак година догодило много тога што заслужује прецизну квалификацију. Без амбиције да се то учини у овом кратком раду, ипак ваља уочити неколико неоспорних поука: (1) држава мора да се чува у континуитету, веома пажљиво и одговорно, да се не би догађала радикална измена поводом њеног опстанка; (2) у држави су неопходне сталне промене и реформе, али такве чији се ток и исход могу контролисати како би се на крају добили позитивни резултати; (3) познато је да су најмање два чиниоца кључна у очувању, али и распаду земље, а то су унутрашње стање и расположење у држави, као и деловање спољних фактора, па то треба

да буде у центру пажње оних институција које су задужене за очување државе; (4) веома је важно да се унутрашње кризе не покушавају решавати тако да се даје прећутна сагласност за отцепљење дела територије (у СФРЈ то се односи на Словенију, а у СССР на балтичке републике), јер је и југословенска и совјетска ситуација показала да се после тога процес убрзава до трагичних размера; (5) употреба војне силе у очувању земље деликатно је питање, па то треба избегавати до крајњих граница, а ако то буде ипак неопходно, треба деловати одговорно, рационално, али и одлучно.

3. У распаду СФРЈ и СССР-а има извесних сличности, али су разлике знатно израженије. Могло би се закључити да растурање СССР-а није имало директан и одлучујући, већ само посредан утицај на растурање СФРЈ. Пошто се настављају покушаји дезинтеграције, посебно Републике Србије и Руске Федерације, било би пожељно да се ови процеси научно прате, истражују и откривају евентуални нови параметри ради адекватног реаговања у садашње и будуће време. Даље истраживање разних аспеката ових процеса веома је значајно не само из научних него и из практично-политичких разлога.

References / Литература

- Avramov, S. (2008). *Post-heroic war of the West against Yugoslavia*. Belgrade: Akademija za diplomatiju i bezbednost [In Serbian]
- Bžezinski, Z. (1999). *The great chessboard*. Podgorica: CID [In Serbian]
- Čomski, N. (2018). *Yugoslavia - peace, war and dissolution*. Belgrade: SAMIZDAT B92 [In Serbian]
- Dašić, D. (2019). *Just societies*. Belgrade: Albatros Plus [In Serbian]
- Dugin, A. (2004). *Foundations of geopolitics, vol. 1*. Zrenjanin: Ekopres [In Serbian]
- Dugin, A. (2004). *Foundations of geopolitics, vol. 2*. Zrenjanin: Ekopres [In Serbian]
- Fursov, A. (2012). Transnational states against national states. In: B. Kuljanin (ed) *Russia and the Balkans in the modern world*. Banja Luka: Udruženje „Srpsko-ruski most“ [In Serbian]
- Has, R. (2017). *The world in disarray*. Belgrade: CIRSD [In Serbian]
- Krga, B. (2012). Geopolitical aspects of the dissolution of the SFRY and the USSR: similarities and differences. In: B. Kuljanin (ed.) *Russia and the Balkans in the modern world*. Banja Luka: Udruženje „Srpsko-ruski most“ [In Serbian]
- Popov, Č. (2008). *Greater Serbia: reality and myth*. Novi Sad: Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića [In Serbian]
- Radinović, R. (2015). *The nature of the wars to destroy Yugoslavia*. Belgrade: Beogradski forum za svet ravnopravnih [In Serbian]
- Živanov, S. (2002). *Russia during Yeltsin*. Belgrade: Fakultet političkih nauka [In Serbian]

Internet sources / Интернет извори

<https://regnum.ru/news/economy/444083.html>

<https://www.rbc.ru/politics/17/03/2021/6051a7c29a794759599b234b>

Media / Медији

Дневни лист *Политика*, 9. 5. 2021.

Branko P. Krga

Faculty of Diplomacy and Security

Institute for Strategic Studies

Belgrade (Serbia)

44 |

The disintegration of Yugoslavia and the Soviet Union: similarities and differences

Summary

The aim of this paper is to consider the important factors in the disintegration of the Socialist Federal Republic of Yugoslavia (hereinafter SFRY) and the Union of Soviet Socialist Republics (hereinafter USSR). The basic assumption is that there is a certain correlation, i.e., similarities and differences between the two processes. During the research of this question, standard methods were applied, such as analysis, synthesis, the historical method, comparative method, and the content analysis method, and in a sense, modeling or searching for a way to avoid the problems our country has faced over the past decades. Research has shown that this topic is still important for at least three reasons. First, it is obvious that the breakup of the SFRY and the USSR caused significant and multifarious problems in those countries, their successors, and beyond. Secondly, the security of these regions is still unstable and almost none of the problems that led to the conflicts of the 1990s and the disintegration of these countries have been completely resolved. Third, the Republic of Serbia and the Russian Federation, the main successors of the two countries, continue to experience risks and threats to their international position, defense, and security. Although the research showed that there is a certain correlation between the two processes - the disintegration of the SFRY and the USSR, it is obvious that this was not the key factor that led to the destruction of these two complex states, but that in both cases certain specific factors were decisive.

Keywords: SFRY, USSR, disintegration, similarities, differences

Радован Д. Радиновић¹

Институт за стратегијска истраживања
Београд (Србија)

УДК 355.02(497.1)"1990/1995"
355.426(497.1)"1990/1995"
323(497.1)"1991/1995"
Оригинални научни рад
Примљен: 19.11.2021.
Прихваћен: 03.12.2021.
doi: 10.5937/napredak2-35004

Војска у процесу разбијања Југославије

Сажетак: Југославија је разбијена усаглашеним деловањем унутрашњих снага република које су кренуле у сецесију и спољног фактора оличеног у колективном Западу. Иако су САД неспорно у сваком погледу подржале Запад, оне су, на самом почетку тог процеса, биле за опстанак Југославије. У њеном разбијању примарну улогу одиграла је Немачка. Бројни су узроци који су довели до нестанка Југославије с политичке мапе Европе и света: економски, социјални, политички, геополитички... У овом прилогу тежишно се обрађује војни фактор, односно какву је улогу у том процесу имала ЈНА и како је ту улогу одиграла. У тексту се разматрају бројни чиниоци који су довели до тога да се ЈНА у одбрани државе од унутрашње деструкције покаже крајње неуспешна и неефикасна. Такође, у овом тексту се разматрају и могућности које су се ЈНА нудиле, а које она није искористила. То је земљу и њене грађане увело у крваве грађанске ратове са огромним жртвама и разарањима, а ЈНА ставила на стуб срама због у крајњој линији неуспешних или погрешних покушаја да се држава одбрани од унутрашње агресије.

Кључне речи: разбијање Југославије, оружана сецесија, унутрашња оружана агресија, ЈНА, Територијална одбрана, врховно командовање, Штаб врховне команде, офанзивна војна операција

Уводне напомене

Друга Југославија – СФРЈ нестала је са политичке карте света почетком деведесетих година прошлог века, али је њен „ход по мукама“ почео знатно раније. Био је то коначан крај илузија генерација прегалаца, који су своју животну и стваралачку енергију уградиле у настанак, јачање и развијање те државе. Та државна творевина била је веома сложена по много чему: национално-верски, историјско-

-цивилизацијски, идентитетски и др. Сва различита обележја која су народи обједињени у новонасталој заједници донели из империја којима су вековима припадали показала су се супериорнијим од свих оних која су чинила тзв. везивно ткиво те заједнице. На тим разликама настала су и различита очекивања која су поједини народи од те заједнице прижељкивали и тражили. Неки су сматрали да се тиме испунио вековни сан генерација умних стваралаца о уједињењу словенске браће, док су неки ту

[1] omladinskaskolafkp@outlook.com

Аутор овог текста је генерал-потпуковник Војске Југославије у пензији.

заједницу доживљавали као успутну станицу на путу њихове пуне националне и политичке еманципације, све до успостављања националне државе.

Сходно наведеним различитостима, често супротстављеним очекивањима, био је успостављен различит однос према путу и развоју те државе. Још док она честито није ни била успостављена у свим елементима сложене државе, на површину су испливалe непремостиве разлике које су израсле у радикалне облике деструкције, што је од првих дана постојања раздирало саме темеље те политичке творевине (Strugar, 2018; Mandić 2002). То ће рећи да је Југославија већ у самом свом зачетку имала конструктивну грешку, која ће је пратити током целог њеног седамдесетогодишњег живота и из те конструктивне грешке изродиће се крвави рат свих против свих, а понајвише против српског народа, који је у ту државу унео енергију два светска рата и небројене жртве и разарања. На крају, тај народ, који је својим војним победама стварао дату државу, биће проглашен за главног кривца за њен нестанак, чиме су жртве и злочинци заменили места. И тако све до наших дана.

О разбијању Југославије у последњој деценији XX и у првих двадесетак година овога века написано је много књига, студија, научних и публицистичких чланака врло даровитих људи који су били директно укључени у те процесе, о њима одлучивали или на њих утицали. На пример, Јелена Гускова – „Историја југословенске кризе“, Вељко Кадијевић – „Случај Југославија“, Бошко Тодоровић и Душан Вилић – „Разбијање Југославије“, Петар Мандић

– „Југославија илузија или визија“, Владо Стругар – „Југославенски 1. децембар“, Никола Чубра – „Војска и разбијање Југославије“... и аутор овога прилога се окушао у тој материји својом студијом „Карактер ратова за разбијање Југославије“. Сви наведени покушаји, и многи други који овде нису наведени, дају делимичне увиде у суштину догађаја у процесу насилног нестанка Југославије, али ни издалека не дају целовит увид у та несрећна збивања. Пуна истина о томе ко је, како и зашто учинио, те какве су биле стварне улоге учесника у тим збивањима, и даље је затрпана тешким идеолошким наслагама. Под тим наслагама се једва разазнаје да су и те улоге и смисао тих збивања представљени у драстичном нескладу с реалним, истинитим чињеницама. Такво идеолошко замућење било је једно од битних компонената сепаратистичког разарања југословенске федерације и координисаних наступа њихових иностраних заштитника. Али то је и данас, три деценије касније, доминантна карактеристика не само званичних интерпретација настанка нових државица на развалинама ове федерације, а што је уграђено у њихове државне протоколе, него и многих „научних обрада“ и објашњења у тим државицама и у иностранству. Отуда се и појављује несумњива потреба за новим озбиљнијим научним истраживањима ове теме, без чега није могуће развејати идеолошке магле, којима је истина о стварним процесима и актерима разбијања Југославије још увек замрачена. Управо у том смислу и контексту видим и значај овог подухвата сабраног у овом часопису.

Уверен сам да ће о бројним геополитичким, геостратегијским, историјско-политичким, културно-цивилизацијским и другим аспектима нестанка Југославије у овом часопису писати други аутори. Одабрао сам да обрадим питања улоге ЈНА као савезне оружане силе у тим процесима, и то из неколико разлога: 1) зато што ми као генералу те војске примарно припада обавеза, али и право да о томе изложим своја запажања; 2) зато што се о том питању недовољно стручно и недовољно објективно говори и пише; 3) зато што је објективно разматрање и утврђивање истинитих чињеница о улози ЈНА у тим збивањима неопходан услов да се извуку поуке за будућност, да у тој будућности не бисмо евентуално упали у исте или сличне замке.

На основу ових неколико уводних напомена, сматрам да наслов моје теме имплицира обраду ових питања: 1) догађаји који су претходили чину насилног разбијања Југославије; 2) стање у каквом се наша ЈНА у фази насилног разбијања Југославије, и 3) оперативно поступање ЈНА у фази насилног разбијања Југославије.

1. Догађаји који су најавили и припремили разбијање Југославије

Већ је речено да су неки народи у бившој Југославији сматрали да им по дефиницији припада привилеговани статус и право да одлучују о другима, а да се у њихове послове нико не може мешати. Били су увек спремни да из позиције цивилизованије нације другима, а посебно Србима, деле лекције. Претежно се

тако понашала Словенија, а слично је било и са Хрватском. С том разликом што су у Хрватској Срби означени као реметилачки фактор, који је крив за све недаће којима су Хрвати наводно били изложени. Може се рећи да су међунационални односи готово целим током постојања југословенске заједнице били више обележени сукобима него међусобном хармонијом. До почетка оружане сецесије ти односи су достигли ниво шовинистичке мржње, која је онемогућавала сваки рационални договор и деловање на добробит свих. Држава изван републичких оквира напосто није функционисала.

Након смрти Јосипа Броза савезна држава је ушла у озбиљну кризу функционисања. То је кулминирало избором Стјепана Месића за председника Председништва СФРЈ. Месић је до самог избора, својим изјавама и делима, кокетирањем са усташком емиграцијом и својом антисрпском реториком, сам себе довео у питање као кредибилног кандидата за председника највишег тела федерације. Хрватска је баш зато инсистирала искључиво на Месићу као једином кандидату. На крају је он и наметнут, вољом међународног фактора, као једини избор. До краја свог мандата он ништа друго није радио осим што је ометао да се донесе било каква рационална одлука. На крају, када је завршио мандат, на повратку у Хрватску, изјавио је да је он своју дужност испунио, јер Југославије више није било. Управо у тих неколико речи стаје цела збиља око дубине кризе југословенске државе непосредно пред њен силазак са светске сцене.

Разбијање јединства СКЈ које је извршено прекидом рада његовог 14. конгреса била је

директна најава нестанка Југославије. Прекидом рада конгреса практично је нестала једина идејна спона која је била у стању да амортизује све жешће сепаратистичке тежње републичких руководства и да обезбеди макар привремено и привидно јединство. Након тога земља улази у политички плурализам у којем су на јавну сцену избиле националистичке партије, које су још више радикализовале политичку сцену земље и отворено заступале републичке сепаратизме.

Највиши степен одговорности и кривице за разбијање Југославије има Словенија, потом Хрватска, а тек на крају БиХ. Ово зато што је БиХ имала мање значајну улогу у иницијалној промоцији сепаратизма него што су је имале Словенија и Хрватска. Но, антисрпски концепт муслимана и Хрвата у Босни довео је до бруталног грађанског рата с религијским обележјима у којем је страдало око 100.000 људи, и то на свим странама у сукобу. Овде апострофирамо Словенију као највећег кривца за крвави нестанак Југославије из два разлога: 1) Словенија је у обе Југославије, а посебно у другој, била у сваком погледу привилегована. Њени кадрови су имали предводничку улогу у креирању целокупног друштвено-политичког и економског развоја земље; 2) Словенија је прва отпочела оружану сецесију и тако дала пример другима, посебно Хрватској, која је то жарко желела. Навешћемо само неколико активности које је Словенија предузела супротно важећем правном и политичком поретку савезне државе и које су државу увеле у насилно разбијање.

(1) У амандманима на Устав Словеније из септембра 1990. записано је да се убудуће на територији Словеније неће примењивати

одредбе Устава СФРЈ ако су оне у супротности са Уставом и законима Словеније. Такође, наведено је да ће Скупштина Словеније убудуће уређивати послове у вези са служењем војног рока и да ће регрути из Словеније војни рок служити искључиво на територији Словеније. Што је најгоре, Председништво Словеније је, супротно савезном уставу и савезним законима, узурпирало командовање Територијалном одбраном Словеније, чиме је директно нарушено јединство оружаних снага СФРЈ.

(2) Словеначки парламент је 23. децембра 1990. организовао референдум о независности и на основу њега, 8. маја 1991, усвојио Изјаву о споразумном раздуживању СФРЈ иако се о томе нису ни са ким консултовали, па ни о каквом споразуму није могло бити ни говора. Тај текст Изјаве упућен је свим републикама на изјашњавање. Одговор није дала ниједна република, изузев Хрватске, која је наравно била сагласна, јер су те сепаратистичке активности биле и договорене и координисане између ове две републике.

(3) Без обзира на то што је, изузев из Хрватске, изостао било какав одговор република на Изјаву коју је упутила Словенија, то јој није сметало да 25. јуна 1991. донесе Одлуку о проглашењу самосталности и суверености. С тим циљем и у контексту словеначке снаге (Територијална одбрана и полиција, али и стране снаге) заузеле су све граничне прелазе између Словеније и суседних држава, с намером да као међудржавну уреду и административну границу према Хрватској. Разуме се, савезна држава је морала реаговати, али како је реаговала, било би боље да није.

Сепаратизам у Хрватској био је константа још од формирања прве Југославије. Тај сепаратизам садржи две компоненте и не зна се која је од које гора. Најпре, реч је о отпору Хрвата према било каквом облику државног уласка Хрватске у државу Јужних Словена иако тзв. југословенска идеја није Хрватској наметнута, већ је рођена и осмишљена у кругу пројугословенских делова хрватске интелигенције. У свакој прилици, када год би им се таква прилика указала, Хрвати су југословенску државну заједницу на сваки начин опструисали. Друга компонента хрватског сепаратизма било је њено антисрпство као крунски део – елемент хрватског националног идентитета и државно-политичког програма. Тај антисрпски концепт је познат као тријада: трећину убити, трећину покрстити, трећину протерати. Пошто су Срби у хрватском Уставу, који је био на снази до сецесије, били конститутивни народ, та конститутивност била је брана свакој унисаној одлуци Хрватске за пуном државном самосталношћу. Управо зато су донели нови устав, из којег су избадили Србе као конститутивни народ и свели их на статус националне мањине. Управо је то био узрок хрватско-српског сукоба који ће се претворити у крвави грађански рат, који је трајао готово дуже од четири године. Сав шовинистички репертоар те новонаступајуће НДХ најсликовитије је најављен у порукама са оснивачког конгреса ХДЗ, који је формирао Фрањо Туђман, уз подршку још одраније афирмисаних хрватских националиста (Guskova, 2003, стр. 115; Mamula, 2000, str. 195–196). Те поруке су за српски народ, али и

за опстанак Југославије биле застрашујуће. Ево неких од њих: (1) границе Хрватске на истоку су на Дрини, (2) НДХ није била само пука квислиншка творевина и фашистички злочин, већ израз „повијесних тежњи“ хрватског народа да има самосталну државу. Узроци за избијање Другог светског рата биле су версајске неправде нанесене Немачкој због којих је Хитлер извршио одмазду. Након пораза Хрватског прољећа комунисти су довели на власт Србе који су узурпирали све полуге моћи у политици, привреди, туризму... На крилима тог и таквог националног (шовинистичког) програма у Хрватској одржани су вишестраначки избори 24. фебруара 1990. године. Очекивано, надмоћно је победила ХДЗ. Тумачећи на свој начин резултате тих избора, Сабор ХДЗ-а донео је Резолуцију о раздруживању од Југославије, 25. јуна 1991, и Резолуцију о проглашењу независне Хрватске.

Однос БиХ према опстанку СФРЈ садржао је три компоненте, односно дела. Два су од та три дела идентитетски утемељена. Хрвати су следили сепаратизам матичне државе Хрватске, негирајући и БиХ и Југославију и заговарајући државно уједињење са Хрватском. А то без разбијања Југославије и БиХ није било могуће. Срби у БиХ су следили опредељење Србије за очување Југославије, а ако то не буде могуће, онда би они формирали свој државни ентитет, и то од свог дела БиХ. Муслимански сепаратизам је био верски, тј. огледао се у тежњи да се успостави исламска држава БиХ, и то по начелима изнетим у Исламској декларацији Алије Изетбеговића. Главна превара се састојала у томе што су Муслимани, на основу вере, одлукама савезне

власти стекли статус посебне нације назване „Бошњаци“. Тиме су они, наводно, постали једини аутохтони босански народ, а Срби и Хрвати БиХ постали су „дођоши“. Сходно томе, БиХ треба да буде уређена као унитарна, а не сложена држава. Управо на тим противуречјима је дошло до етничко-верског рата у БиХ. Како је рат у Хрватској већ буктао и попримио сва обележја антисрпског сукоба, муслимани и Хрвати у БиХ нашли су заједнички антисрпски језик и 15. октобра 1991, у скупштини БиХ, без гласова српских парламентарца, донели Декларацију о независности БиХ. Како је та одлука донета на превару, када у скупштини није било српских представника, српска страна је реаговала на једино могући начин, тако што је 25. октобра 1991. одлучила да одржи референдум српског народа о будућем уређењу БиХ државе. Референдум је одржан 9. новембра 1991. године. Надмоћна већина (92%) изјаснила се да БиХ треба да остане у Југославији. На основу резултата тог референдума, 9. јануара 1992. скупштина српског народа БиХ прогласила је Српску Републику БиХ, али не као самостални ентитет (што ће уследити касније), већ као федералну јединицу Југославије. Да би се избегао рат у БиХ, Европска заједница је под оперативним руковођењем португалског дипломате Жозеа Кутињера, развила и странама у БиХ понудила план о друштвено-политичком уређењу БиХ. Све три стране су план прихватиле, али је Изетбеговић, по наговору САД, отказао пристанак и поништио свој потпис. Дакле, рат у БиХ је могао да почне.

Није само сепаратизам република пресудно утицао на разбијање Југославије већ је томе

знатно допринео и спољни фактор. Најпре, падом комунистичког друштвеног пројекта дошло је до геополитичког прекомпоновања светског поретка. Уместо биполарног, који се заснивао на равнотежи снага, настао је униполарни свет, којим су доминирали САД као једина суперсила. У тим околностима нестало је значај Југославије као неутралне државе и тампон зоне између два блока, односно два света, и западни центри моћи су здушно подржали нестанак наше државе. Та подршка се огледала у томе што су јој отказани сви економски аранжмани са западним светом, што је западни свет претио војном интервенцијом ако би она кренула насилно да се обрачунава са сецесионистичким снагама. Напокон, и у томе што су савезној држави увели до тада незабележене свеобухватне санкције и на директан начин подржале насилну сецесију. Парадоксално, као главног кривца за те сукобе настале због насилног разбијања државе од стране сецесионистичких република и покушај њене одбране од стране ЈНА, а касније Србије и Црне Горе, Запад је прогласио Савезну Републику Југославију, превасходно Србију. Од казне за ту измишљену и наметнуту кривицу Србија се ни до данас није у потпуности опоравила.

2. Стање у којем је ЈНА дочекала сецесију

Прва веома битна ставка тог општег стања у којем се наша ЈНА у време непосредне припреме за разбијање Југославије од стране

сецесионистичких снага њених република јесте стање **стратешке концепције одбране**. Мало је рећи да је та концепција била застарела, односно да својим ставовима и опредељењима није пружала оптималне услове за очување државе од деструкције која је најављивана. Пођимо од њеног добро познатог назива „концепција општенародне одбране и друштвене самозаштите“. Главно опредељење те концепције и оперативне назнаке, односно упутства и усмерење за одговарајуће системске изведбе била су утемељена у сазнањима и искуствима теорије и доктрине **народног рата**. Назив те концепције имплицира став да је одговорност за одбрану и заштиту земље на свим њеним субјектима и појединцима. То значи да се цео систем државне одбране заснива на принципима „**наоружаног народа**“. Основне претпоставке на основу којих је осмишљен и разрађен овај концепт одбране јесу да је социјализам бесконфликтно друштво, да влада потпуни склад између његових делова и тих делова и целине, да су основне интегративне идеје друштва на којима се изграђује систем вредности и њихова хијерархија, идеологија СКЈ, самоуправно друштвено уређење, братство и јединство између народа и народности, потпуна лојалност свих грађана, нација и националних мањина том најправеднијем самоуправном друштвеном систему, а на спољнополитичком плану политика несврставања као спољнополитичка доктрина државе. Сасвим је разумљиво да се концепција општенародне одбране и друштвене самозаштите претворила у своју супротност у условима потпуног урушавања

свих њених претпоставки. Испоставило се да је социјализам и те како конфликтно друштво, да је нестала идејна веза СКЈ, а он разбијен на међусобна закрвљена републичка и партијска руководства, да политика несврставања нема више ону улогу какву је имала када је светом владао биполарни светски поредак равнотеже снага итд.

Из наведених општих друштвено-политичких, идеолошких и унутарполитичких претпоставки природно је проистицало да је највероватнији и зато приоритетни облик угрожавања државе спољна оружана агресија, те да је за једну релативно малу земљу као што је то била СФРЈ припрема за одбрану од таквог облика угрожавања прворазредни приоритет. Тај приоритет имплицира опредељење за масовне оружане снаге које ће бити у стању да на почетку ратног процеса прихвате тзв. први стратегијски удар агресора, да обезбеде време и услове за мобилизацију масовне ратне армије која ће бити у стању да агресору наметне дуготрајни исцрпљујући отпор по целој дубини и ширини државне територије. То значи да су се држава и њене оружане снаге припремале за дуготрајни општенародни рат. Када се испоставило да је спољна оружана агресија мало вероватна, да су тезе о братству и јединству биле пука илузија, те да је наш друштвени систем и те како конфликтан, појавила се насушна потреба за редефинисањем стратешке концепције одбране тако да би она могла пружити повољне могућности одбране државе од тзв. унутрашње деструкције, односно од оружаног угрожавања изнутра. Ни државни ни политички ни партијски врх Југославије

никада нису дозволили да се на дневном реду стратешких процена и анализа нађе проблем растуће унутрашње нестабилности државе која је отворено претила њеном распаду, а при самом њеном крају и радикалном оружаном деструкцијом. Аутор овог прилога је од 1984. до 1990. био на дужности начелника Катедре стратегије у Школи националне одбране, у којој су се школовали кадрови за највише командне и руководеће војне дужности. У више наврата смо покушавали да проиграмо стање унутрашњих сукоба и да на основу тих сазнања покушамо да коригујемо бар неке елементе стратешке концепције одбране за које смо знали и били сигурни да не одговарају изазовима који нас очекују. Нажалост, то нам никада није било допуштено.

Друга ставка стратешке концепције одбране која се показала контрапродуктивном за могућу одбрану земље у време њеног разбијања оружаном сецесијом била је устројство (организација) оружаних снага и њихова организацијско-формацијска изградња. Наше оружане снаге биле су двокомпонентне: ЈНА и ТО. Свака од те две компоненте имала је своју стратегијску улогу. ЈНА као заједничка оружана сила свих народа и народности била је намењена за вођење рата против главних снага спољног агресора, и то на тежишним правцима стратегијског фронта. Њен развој и опремање били су у надлежности савезне државе. Територијална одбрана је била у надлежности република и покрајина. Како је опредељење за осамостаљивање република расло из дана у дан, тако су стално расле републичке надлежности према јединицама и штабовима територијалне

одбране. То је попримило толике размере да је ТО фактички постала републичка војска и у сваком погледу конкурентна и ривалска ЈНА. Територијална одбрана је постала главни резервоар за стварање републичких војски. Штавише, она је постала и резервоар за формирање илегалних паравојних формација, које су у само предвечерје унутрашњих раздора у републикама легализоване упркос чињеници да је савезна држава по Уставу и даље једина била овлашћена за борбену употребу војске. У Словенији је то била Народна заштита, у Хрватској Збор народне гарде, у БиХ Патриотска лига.

Републичка руководства, припремајући се за оружану сецесију, узурпирала су право оперативног командовања јединицама из састава ТО иако је то право по Закону о народној одбрани било искључиво право Врховне команде. На тај начин републичка руководства су фактички срушила јединство стратегијског командовања оружаним снагама. У том смислу систем територијалне одбране република је фактички послужио као систем који је био окосница оружане сецесије, што је довело до насилног оружаног разбијања савезне државе.

Систем врховног командовања није функционисао, тако да је ЈНА практично остала без врховног команданта, који за све време насилног разбијања државе није успео да донесе ниједну стратегијску одлуку која би била усмерена на одбрану државе од оружане сецесије. Систем врховног командовања, као што је то принцип и правило у свим војскама света, састојао се од врховног команданта и

Штаба врховне команде. Врховни командант, као што је то уобичајено право и поступак у свим армијама, овлашћен је да доноси оперативне одлуке за борбену употребу војске, а Штаб врховне команде се формира од одређених делова генералштаба и бави се пословима стручне и штапске припреме и планирања борбене употребе војске.

Врховни командант оружаних снага СФРЈ од смрти Јосипа Броза било је Председништво СФРЈ, које су чинили по један члан из сваке републике и покрајине. То значи да смо у време које је претходило сецесији имали **колективног врховног команданта**. А знамо да колективни орган иначе тешко функционише, а колективни орган врховног командовања не функционише уопште. Тим пре и тим више што су односи између република били толико нарушени, а оне међусобно посвађане да није било могуће донети нити једну одлуку која би била усмерена на одбрану државе. Ово је сасвим разумљиво ако се зна да је већина република била спремна да се насилно отцепи од Југославије. Отуда није било реално ни очекивати да Председништво СФРЈ у својој улози врховног команданта оружаних снага донесе било какву одлуку за спас савезне државе. То се најбоље видело марта 1991, када је у јеку државне и уставне кризе требало донети одлуку о увођењу стања ванредних прилика, како би ЈНА могла да се делимично мобилише и да борбеним деловањем евентуално спречи оружану сецесију (Мамула, 2000).

Ништа боље, па ни одлучније није се понашао ни други елемент врховне команде, а то је њен штаб. У свим војскама света начелник Штаба је заменик команданта, а то значи да је

начелник Штаба врховне команде оружаних снага СФРЈ по аутоматизму био заменик врховног команданта, а то значи да је био овлашћен да у случају када врховни командант није у стању да донесе одлуку, то учини његов начелник штаба (Dozet, 1993, str. 269). А шта је у том смислу чинио Штаб врховне команде наших оружаних снага? Он се стално оглашавао неким немуштим саопштењима, обећавајући, па и претећи, али у смислу заштите државе није учинио ништа. Зашто, то је сада потпуно небитно. Држава се распала, а њена војска, која је по Уставу била дужна да је заштити и одбрани, то није учинила. На своју срамоту и на жалост великог броја патриота на свим странама и у свим републикама. Штаб врховне команде је по закону морао преузети одговорност за стање у земљи без обзира на све ризике које су носиле његове одлуке. Уместо да преузме одговорност, па ако треба да са политичке сцене уклони и савезна и републичка руководства, Штаб се заклонио иза леђа Председништва државе, тражећи од њега да донесе одлуке које оно нити је било у могућности, нити је хтело да донесе. Да ли се радило о немоћи, незнању или издаји, сада је свеједно. Било је свега помало, али се одлучивање од Штаба очекивало.

Једна од најслабијих карика у ланцу способности (боље рећи неспособности) ЈНА да предупреди или спречи оружане сукобе које су покренуле сепаратистичке снаге република под директним руковођењем републичких руководних тела, ради разбијања државе, била је тзв. кадровска политика, према националном кључу. По том кључу нису се бирали најбољи, већ кадрови већинских републичких националности

и они за које се знало да су лојални републичким руководствомима. Дакле, одлуке армијског врха требало је да спроводе они који су најчешће били лојални не врховној команди или командама стратегијских групација и оперативних састава, већ републичким телима, почев од врха па до органа регионалних и локалних самоуправа. Овоме треба додати чињеницу да је мирнодопско груписање и оперативни развој војних формација готово до детаља пратио административно-политичку организацију државе. Тако су се зоне одговорности армија као најкрупнијих формација ЈНА подударале с административним границама република. Све је то утицало да црв сепаратизма постепено нагризе и армијске редове.

Да би се деловало превентивно и како-тако предупредио сепаратизам република, у Генералштабу је средином 80-их година покренут пројекат под шифрованим називом „Јединство“. Аутор овог прилога био је један од активних учесника у свим фазама тог пројекта и познате су му све корекције које су тим пројектом уведене у организацијско-формацијско устројство војске и у њено стратегијско и оперативно груписање. Својим значајем истичу се следеће: организовање по принципу армија–дивизија–пук замењено је организацијом по принципу армијска област (војна област, војиште) – корпус – бригада. Зоне одговорности армијске области нису више биле копија републичких територија, већ су захватале територију више република. Чак су зоне одговорности оперативних састава (корпуса) захватале делове простора две републике. По том плану бригаде Територијалне

одбране као маневарске јединице биле су подређене командама корпуса. Но како смо се приближавали тачки лома државе, све су те мере компромитоване и врховна команда је практично изгубила моћ да контролише ТО као компоненту јединствених оружаних снага, па је та компонента фактички одиграла главну улогу у разбијању савезне државе.

Непосредно пред распад државе републике су опструисале попуну војске регрутима, и то тако што су одбијали да их упућују на служење војног рока изван територије своје републике. Посебан облик опструкције армијске попуне састојао се у томе што су челници органа за послове регрутовања најобразованије и најспособније војне обвезнике након одслужења војног рока распоређивали у јединице ТО, а не у ратне јединице ЈНА, што је иначе било доктринарно опредељење. На тај начин је органски састав јединица ЈНА био у сталном квалитативном слабљењу, а јединице ТО у сталном јачању, чиме је однос снага између ЈНА и ТО из дана у дан све више прелазио на страну ТО. На тај начин је сепаратизам република био у сталном порасту, а одбрамбена и заштитна способност савезне државе у сталном паду. Да и не говоримо о опструкцији мобилизације. Позната је чињеница да је ЈНА имала сложену кадровску структуру. Њу је чинио мирнодопски део који је био намењен да обучава и оспособљава ратну армију и да обезбеди мобилизацију ратне армије. Е, управо су ту стратегијску радњу – мобилизацију органи република масовно опструисали. Чинили су то на два начина: одбијали су да доставе позиве војним обвезницима и активно су позивали

обвезнике да се не јављају на мобилизацијске позиве. Овоме треба додати чињеницу да они војни обвезници који се нису одазивали на позив за мобилизацију нису могли бити позивани ни на какву кривичноправну одговорност из разлога што ванредно стање није било уведено па је једина метода за позив војним обвезницима био позив на војну вежбу.

Свему реченом треба додати и свеопшту и радикалну сатанизацију ЈНА као, наводно, окупаторске војске. Радикални кругови из Словеније, Хрватске и БиХ захтевали су да се ЈНА повуче са њихових територија, јер је, наводно, изгубила статус народне армије. У томе је предњачила Словенија, а *Младина* је служила као гласило за објављивање напограднијих текстова, увреда и лажи о ЈНА. Перјаница тог словеначког антиармијског деловања био је Јанез Јанша, актуелни премијер владе Словеније.

Када се има у виду радикална опструкција попуне јединица људством из резервног састава, постаје разумљиво зашто је ЈНА била принуђена да у своје редове прима добровољце, али и разне паравојне формације, које су својим понашањем на бојишту, према ратним заробљеницима, према имовини и цивилном становништву радикално нарушили углед ЈНА како у њој непријатељским републикама, тако и у домаћој јавности. Требало је доста времена Војсци Србије, наследници ЈНА, да поврати углед који је некада уживала код народа. Сва срећа па је у томе била успешна.

Разматрање стања у каквом су се нашле ЈНА, али и цео одбрамбено-заштитни систем савезне државе непосредно пред њеним

нестајањем завршићемо оним што смо већ раније коментарисали, а реч је неспремности за одбрану од тзв. унутрашње агресије. Може се рећи да у целом послератном периоду ниједно државно, партијско па ни војно руководство није дошло на идеју да опстанак државе може бити угрожен не само споља него и унутра. Зато није било ни примера да се као варијанта ратног плана разради ангажовање оружаних снага у тзв. унутрашњем рату, односно у извршавању њихове унутрашње функције на заштити уставног поретка (Dozet, 1993, str. 269). Отуда се може закључити да је ЈНА ту врсту тзв. унутрашњег рата, који јој је био наметнут сецесијом република насилним путем, дочекала потпуно неспремна, и то у сваком погледу: доктринарном (нормативном и упутственом), планском, организацијско-формацијском и развојном смислу. За ту врсту сукоба недостајала је одговарајућа доктрина, заправо није постојала никаква доктрина. За тај сукоб нису била разрађена никаква оперативна упутства за ангажовање јединица ЈНА. У високим војним школама и војним штабовима, командама и управним телима није увежбавана та варијанта употребе војске. За такав сукоб није био разрађен никакав план употребе ЈНА с одговарајућим варијантама и подваријантама. Што је најгоре, у организацијско-формацијском устројству и опремању нису постојале одговарајуће јединице и састави који би се могли брзо ангажовати по принципу ангажовања снага за **брзе војне интервенције**. Без таквих снага и без таквих брзих војних дејстава није било могуће санирати настале кризе изазване сецесионистичким ударима јединица ТО

република и њихових паравојних састава. За ту врсту задатака класични војни састави били су троми и неефикасни и у тим околностима криза је само нарастала све до краја савезне државе. На основу реченог могло би се закључити да је ЈНА изгубила државу коју је морала одбранити и заштитити од сецесије која није била изненадна. Она је била дуго најављивана и припремана. Тиме је војска изгубила свој образ, односно високи углед који су стицале многе генерације, почев од НОР-а па све до краја 80-их година прошлог века. С том љагом на образу ЈНА носи се и данашња Војска Србије којој се та љага не може приписати, јер је није она скривила, али као наследница не може се ни потпуно отписати. На задовољство припадника Војске Србије, али и целог нашег народа, наша данашња војска вратила је достојанство војном позиву и, што је још важније, вратила је поверење народа и државе у њену одлучност, посвећеност и спремност да одбрани државу и њене темељне вредности од свих претњи пред којима се може наћи.

3. Оперативно поступање ЈНА у фази разбијања СФРЈ

Може се рећи да је у оперативном поступању ЈНА у фази насилне сецесије тактика ЈНА била крајње погрешна. Ништа мање погрешна од дозлабога погрешне стратегије. То тзв. оперативно поступање односи се на време од реакције на одлуку Словеније о проглашењу независности, што је практично била обзнана сецесије, до самог краја нестанка савезне

државе, што практично значи да се у оквиру овог питања разматра оперативно поступање током рата у Словенији и у Хрватској до доласка Унпрофора. После тог времена савезна држава је практично нестала, а сви сукоби су се претворили у унутрашње грађанске, верске и етничке ратове.

На одлуку Словеније од 25. јуна 1991. којом се отцепљује од Југославије реаговало је Савезно веће Скупштине СФРЈ тако што је тај акт прогласило нелегитимним и класификован је као акт о отцепљењу, чиме је била нарушена територијална целовитост државе. У том свом реаговању Савезно веће Скупштине СФРЈ наложило је Савезном извршном већу (влада СФРЈ) да предузме неопходне мере за спречавање промена државне границе (Мамула, 2000, стр. 178). Сходно томе, СИБ одлучује да Савезни МУП у сарадњи са Савезним министарством одбране успостави режим на граници какав је био пре словеначког акта о отцепљењу. На заједничкој седници ова два савезна министарства закључено је да се не очекује оружани отпор Словеније и да ЈНА треба само да подржи МУП у враћању граничног система на стање пре одлуке о сецесији Словеније. Тим поводом Генералштаб ЈНА је ангажовао 1.990 својих припадника, готово ненаоружаних. На свом путу ка граници ЈНА је наилазила на мноштво различитих препрека – од теренских камиона с приколицама, преко тешких грађевинских машина, гомила песка и шљунка, до шумских завала. Уз то, јединице МУП-а и ТО Словеније, у садејству са специјалним снагама неких страних земаља, отварале су ватру и нападале

готово ненаоружане припаднике ЈНА. ЈНА је на границу изашла до 21.00 часова 27. јуна 1991. године. Од тог момента словеначке снаге отпочеле су масовне нападе на војне објекте и јединице ЈНА на целој територији Словеније: касарне, магацине, складишта, страже и др. Државни органи Словеније су наредили општи прекид снабдевања јединица и објеката ЈНА храном, водом, струјом... Све касарне и објекти ЈНА у Словенији били су блокирани. На улицама и јавним местима, чак и у својим домовима хапшени су и привођени припадници ЈНА и чланови њихових породица. Било је и стрељања младих војника који су се предали, што су забележиле камере страних извештача. Укупни губици ЈНА били су 44 погинула, 184 рањена, а оборена су и два хеликоптера.

Нема сумње да је Словенија овим својим поступцима повела рат против ЈНА, односно против савезне државе. А шта чини ЈНА? Уместо да поступа по правилима војне струке, односно према упутствима за ратоводство, ЈНА само пасивно узвраћа на дејства противника. Према упутствима војне струке, онај ко напада војску мора бити војнички поражен. Значи да је ЈНА, уместо пасивног узвраћања на нападе словеначких снага, морала организовати и извести нападну операцију. Операцијска просторија, односно зона операције је морала бити цела територија Словеније, а објекат напада њене целокупне оружане снаге. Ако за ту операцију противудара није било довољно снага на простору Словеније, требало их је довести с других простора. Резултат те операције морао је бити војнички пораз словеначких снага и хапшење свих који су покренули рат против

ЈНА. Уместо тога. Штаб врховне команде, односно војно руководство понаша се крајње уздржано, рекло би се кукавички, и уместо одлучујуће војне операције оно, под утицајем страног фактора (Запада), ступа у политичке преговоре с руководством Словеније. Резултат тих преговора била је Одлука Председништва СФРЈ од 18. јула 1991. да се ЈНА повуче из Словеније. Након тога, свака помисао о очувању Југославије била је сувишна.

Оружани сукоб у Хрватској и оперативно поступање ЈНА имали су доста сличности с понашањем у сукобу у Словенији. И хрватске паравојске, слично словеначким, блокирале су касарне и војне објекте и на њих извршиле масовне нападе са тзв. кружне тактичке основице. Такође, масовно су киднаповале чланове породица и команданата и командира војних јединица и њиховим животима уцењивале командујуће старешине ЈНА и захтевале њихову предају. Познати су случајеви уцењивања команданта Вараждинског корпуса и команданта војнопоморског сектора Шибеник (командант у Вараждину се предао, а у Шибенику није). Значајна специфичност у поступању ЈНА у Хрватској у односу на Словенију било је постојање релативно бројне српске популације којој је запретио нови геноцид. Реч је о већинском српском становништву у северној Далмацији, Лици, Горском котару, Кордуну, Банији, западној и источној Славонији. ЈНА је као свој стратешки циљ у рату у Хрватској дефинисала одбрану најугроженијег народа и њихових територија, а то је био српски народ. Да би у томе успела, ЈНА је извршила прегруписање у нових

седам оперативно-стратегијских групација, и то Источнославонска, Западнославонска, Книнска, Мостарска, Херцеговачка и групација ратне морнарице и ратног ваздухопловства. Наравно, реч је о прегруписавању само оног дела ЈНА који се нашао на ратом захваћеној територији. Овим је потпуно напуштена концепција стратегијског груписања ЈНА предвиђена планом „Јединство“, о чему је било речи на страницама овог прилога. Тиме је практично признала да тај систем, који је дуго грађен и дотериван, није био употребљив у наметнутом унутрашњем рату. Од тада се један за другим ређају пропусти војног руководства у оперативном поступању ЈНА. Издвајамо њих неколико (Radinović, 2015, str. 88–100; Dozet, 1993, str. 269).

(1) Није било прецизног опредељења о томе које државне границе треба одбранили, односно докле допире та држава која се брани, на чије границе ЈНА треба да избије и да унутар тих граница порази и разоружа све друге наоружане формације.

(2) Војно руководство није као свој стратегијски циљ и задатак поставило војни пораз хрватске паравојске, већ крајње редукован и непрецизан задатак, а то је заштита угроженог српског становништва. Да војни врх као циљ ангажовања ЈНА у Хрватској није задао војнички пораз хрватских паравојних снага речито говори чињеница да је ЈНА обуставила сва оружана дејства оног часа када је избила на границу Републике Српске Крајине. Уместо тога, било би у војностратешком погледу исправно да је Источнославонска групација, наступајући међуречјем Драва–Сава, што пре избила на

линију Вараждин–Дарувар; Западнославонска групација на линију Окучани–Пакрац и да се споји са Источнославонском групацијом; Книнска групација да избије на Купу у рејону Карловац–Сисак и својим приморским делом на линију Шибеник–Задар; Мостарска групација на линију Плоче–Метковић; Херцеговачка у рејон Стон–Пељешац. Остваривањем наведених стратешких циљева хрватске паравојне формације биле би војнички поражене, а Хрватска као поражена страна у сукобу приморана да приступи политичким преговорима са инфериорне позиције. Уместо да порази Хрватску и хрватске снаге по описаном стратегијском моделу, ЈНА је стала на границе РСК и тиме практично омогућила Хрватској да изврши сецесију без постизања претходног политичког договора и овере политичког статуса Срба у Хрватској, што ће изазвати крвави унутрашњи хрватско-српски рат у Хрватској који ће трајати све до краја 1995. и довести до етничког чишћења Хрватске од Срба.

(3) Несхватљива пасивност и неинвентивност система командовања на оперативном и тактичком нивоу следећа је негативна карактеристика поступања ЈНА у рату у Хрватској. Наиме, команде оперативних састава (корпус) и тактичких јединица (бригаде и батаљони) остале су све време сукоба у мирнодопским локацијама, односно у касарнама, у којима су били блокирани и принуђени да се бране у крајње неповољним тактичким околностима и окружењу без икаквих могућности маневра снагама, што је требало да буде њихова одлучујућа предност над непријатељем. Уместо да јединице изађу на ратна мобилизацијска зборишта, вежбаљива

и полигоне, одакле је било могуће маневрисати снагама и убојним средствима у било којем тактичком правцу, јединице су остале заробљене у касарнама, где су биле лак плен и једна по једна су падале у руке хрватској паравојсци.

(4) Крајње дилетантско борбено деловање ЈНА око насељених места, пре свега Мостара, Дубровника, Вуковара, готово да се не може ни разумети. Сваки полазник било које војне школе, на самом почетку изучавања војне струке, научи да се насељена места, а посебно градови, да не говоримо о градовима који имају посебно симболичку и културно-историјску важност, **не нападају**. Градови се борбено контролишу тако што се блокирају главни прилази и излази из града, а главне снаге продужавају дејство до задатог циља. Уместо тога, ЈНА је иживљавајући се над градовима дала грађу и згодне поводе за хрватску пропаганду, која је то вешто користила да би ојачала сопствену одлучност да оствари свој циљ – сецесију и да додатно оцрни углед ЈНА у свету и у домаћој јавности.

Закључци

1. Југославија је разбијена, а није се распала, како се то често, недобронамерно сугерише. Бројни су узроци њеног нестанка са политичке мапе Европе, а овде ћемо посебно истаћи следеће: (1) С нестанком биполарног светског поретка Југославија је изгубила свој геополитички значај тампон-зоне између два међусобно супротстављена света. Униполарном светском поретку и његовој сили предводници били су потребни други, поузданији посредници геополитичких интереса, јер то више није могла бити Југосла-

вија. У тој посредничкој улози нису препознати Срби, већ листом сви други народи бивше Југославије. Посебно Словенци и Хрвати. Зато је спољна подршка разбијању Југославије била тако здушна и свеобухватна. У том погледу предњачила је Немачка. (2) Социјалистички самоуправни друштвени систем исцрпео је своје развојне могућности и земља је ушла у дубоку, дуготрајну и нерешиву економску и политичку кризу. (3) Све републике, изузев Србије, 80-их година формулисале су своје националне програме и све до једне нису биле опредељене за опстанак федерације. Србија је била за њено очување, и држава се није могла укинути без пристанка Србије. Управо зато је требало изазвати ратове у којима би на антисрпској страни био колективни Запад. Фигуративно се може рећи да је Југославија нестала ударом који је осмишљен, подржан и потпомогнут споља, а извршен изнутра, и то оружаном сецесијом република, пре свега Словеније и Хрватске, а касније и муслиманско-хрватског дела БиХ.

2. За оружану сецесију су формиране одговарајуће паравојне снаге, а кључну улогу у томе имала је Територијална одбрана тих република.

3. Југословенска народна армија по Уставу СФРЈ била је обавезна да штити уставно уређење и самосталност и територијални интегритет државе. Она ту уставну обавезу није извршила делимично зато што за то није била доктринарно, организацијско-мобилизацијски и идејно спремна ни оспособљена, а не мањим делом и зато што ту обавезу није хтела да испуни. Кад то тврдимо не мислимо на цео органски састав ЈНА и ниже нивое њеног

командовања, већ искључиво на систем врховног командовања. Ту треба имати у виду следећих неколико чињеница: (1) Варијанта унутрашњег рата никада није узимана у обзир, па је ЈНА тај моменат дочекала потпуно изненађена, што је резултирало комплетном конфузијом и стратешким лутањем. (2) Организацијско-формацијски и доктринарно ЈНА се припремала за одбрану од оружане агресије споља, а не за одбрану уставног поретка од унутрашње насилне деструкције. Зато у свом органском саставу ЈНА није имала одговарајуће војне снаге за брзо реаговање, које би биле у стању да брзо и ефикасно санирају настале кризе, укључујући и обрачун са сецесионистичким паравојскама република. (3) Када су Словенија и Хрватска отворено кренуле у оружану сецесију, Штаб врховне команде је, у одсуству одговарајуће одлуке Председништва СФРЈ као колективног врховног команданта, био дужан да испланира и изведе две офанзивне стратегијске операције ради војничког поражавања словеначких и хрватских оружаных састава. Након војничког пораза република које су кренуле у оружану сецесију, њих је као поражене стране требало увести у процес нових политичких договора о преуређењу државног устројства Југославије, а ако би се то показало немогуће, ишло би се на контролисани распад. То значи да би тај распад ишао без крвавих грађанских ратова, уз вероватно бројне инциденте. То је ЈНА била у стању да за релативно кратко време предузме и успешно изведе, али је недостајало

командантске храбрости и политичке воље код челника Штаба врховне команде. Због свог нечињења, ЈНА је изгубила углед и поверење народа чија је већина била за очување државе. (4) Поступање ЈНА у ратовима у Словенији и Хрватској било је крајње непрофесионално. Уместо да јединице одмах изађу на полигоне, вежбалишта и мобилизацијска зборишта, одакле је било могуће маневрисати у свим правцима и по указаним потребама, оне су остале у касарнама и биле принуђене да се бране из окружења. У тој врсти борбених дејстава републичке паравојске су се показале супериорнијим. (5) Катастрофална грешка у тактичком поступању било је борбено деловање ЈНА око и против градова и насељених места, јер је на тај начин дала згодан повод својим непријатељима у њиховој негативној пропаганди и сатанизацији заједничке војске, али и зато што су у тим противдејствима ЈНА највише страдали цивили и цивилни објекти, а непријатељ је имао минималне или никакве губитке. Својим тактичким поступањем, тј. остајањем у касарнама и гарнизонима, ЈНА се унапред лишила своје једине предности – маневра снагама са ослоном на широке просторе. Без тога, ЈНА је била инфериорна, што потврђује чињеница да су касарне и војни објекти врло брзо падали у руке непријатеља, а елитне јединице велике борбене моћи предавале су се готово без борбе. Најочитији пример те врсте немоћи показала је предаја Вараждинског корпуса, а таквих случајева било је више.

References / Литература

- Guskova, J. (2003). *History of the Yugoslav Crisis*. Belgrade: Izdavački grafički atelje M [In Serbian]
- Dozet, D. (1993). State Politics and Defence. In: Andrej M., Dragan S., (eds) *The New World Order and the Politics of the Defence of FR Yugoslavia*. Belgrade: Savezno ministarstvo odbrane [In Serbian]
- Mamula, B. (2000). *The Case of Yugoslavia*. Podgorica: CID [In Serbian]
- Mandić, P. (2002). *Yugoslavia – Illusion or Vision: The Roots of the Tragedy of the Serb Nation in the 20th century*. Belgrade: L.O.M. [In Serbian]
- Radinović, R. (2015). *Characteristics of the Wars for the Destruction of Yugoslavia*. Belgrade: Beogradski forum za svet ravnopravnih [In Serbian]
- Strugar, V. (2018). *Yugoslav December 1st – A Centennial to Remember*. Belgrade: Zavod za udžbenike [In Serbian]

Radovan D. Radinović

Strategic research Institute
Belgrade (Serbia)

The role of the army in the destruction of Yugoslavia

Summary

Yugoslavia was destroyed through the concerted effort of domestic forces of the seceding republics and foreign factors, embodied by the entirety of the Western world. Although the USA undoubtedly supported the West, in the early stages of the process, they favored the preservation of Yugoslavia. The country with the leading role in the destruction of Yugoslavia was Germany. The causes of the disappearance of Yugoslavia from the political map of Europe and the world were numerous: economic, social, political, geopolitical, etc. In this article we focus on the military component, that is, the role of the Yugoslav People's Army in the destruction process. We consider various factors which brought to the situation in which the YPA proved itself utterly unsuccessful and ineffective

in defending itself from destruction from the inside. We also look at the opportunities with which the YPA was presented, which it failed to seize. These choices lead the country and its citizens into a bloody civil war with countless victims and great destruction. The YPA itself was finally pilloried for its ultimately disastrous attempts to protect the state from aggressive forces within.

Keywords: destruction of Yugoslavia, armed secession, armed aggression from within, YPA, territorial defense, high command, General Chief of Staff, military offensive.

**Љубиша М.
Деспотовић^[1]**
Институт за политичке студије
Београд (Србија)

Вања Н. Глишин^[2]
Универзитет у Београду
Факултет политичких наука
Београд (Србија)

УДК 327:911.3(497.1)"19/20"
327.8(497.1:73)"19/20"
Оригинални научни рад
Примљен: 27.10.2021.
Прихваћен: 02.12.2021.
doi: 10.5937/napredak2-34618

Геополитички разлози разбијања Титове Југославије у контексту међународне хегемоније САД

Сажетак: У раду ћемо изнети главне геополитичке разлоге за стварање Краљевине СХС – Југославије, и пратити њихово дејство до момента када су ти исти разлози, али сада у супротном смеру, довели до одлуке неоатлантиста да Брозова СФРЈ буде ликвидирана као државна творевина и геополитички пројект сила Антанте. Процес разбијања СФРЈ ишао је брзо и одлучно, уз наметање нових геополитичких интереса неоатлантизма и спољнополитичких приоритета тада новог хегемона у монополарном политичком поретку, управо насталом након рушења биполаризма, који је светском сценом доминирао више од четири деценије. Сви назначени процеси дешавали су се у фази акцелиране геополитичке трансгресије САД како у зонама постсовјетског поретка моћи, тако и на територијалном ареалу постјугословенског геополитичког експеримента, узрокујући свеукупно државно, демографско, територијално, идентитетско, језичко-културно и економско сакаћење Срба на том простору.

Кључне речи: геополитика, СФРЈ, неоатлантизам, Срби, савремени међународни односи, хегемонија

Увод

Двадесети век био је период великих војних превирања и геополитичких надмудривања, што се одразило на нестајање империја почетком века и стварање нових држава и нација крајем века. Из садашње перспективе, анализирајући историјске процесе у различитим регионима света, примећујемо континуитет

англосаксонских геополитичких доктрина и геополитичку доследност Велике Британије и Сједињених Држава, које су, пратећи смернице истакнутих геополитичких теоретичара попут Алфреда Мехена (Alfred T. Mahan), Николаса Спајкмена (Nicholas Spykman) и Халфорда Макиндера (Halford Mackinder), оствариле пројектоване циљеве (Despotović, Glišin, 2020). Свака од геополитичких смерница

[1] despotlj@stcable.net

[2] glisinvanja2@gmail.com

јасно је опонирала геополитичким циљевима германског и руског фактора, а успешност таквог деловања крајем XX века показало је стварање америчке хегемоније у униполарном светском поретку.

Балкански простор својим „геополитичким магнетизмом привлачи глобалне и регионалне силе због чега је тешко замислити да се важне локалне одлуке могу донети без уплитања страног фактора (сила победница), који ће те одлуке дефинисати према личним интересима“ (Despotović, Glišin, 2021a, str. 15). Услед вишевековних историјских процеса, Балкан је добио улогу граничне зоне (религијска, војна, империјална и цивилизацијска), али је кодиран и као празна земља (*terra nullius*), намењена за територијалну и војну експанзију великих и регионалних сила, што сведочи о тешком историјском искуству народа који обитава на овом простору. Својутрансверзалну улогу Балкан испољава и током XX века, као простор који се налази на размеђи три континента (Европа, Азија и Африка) и посредством ког су трансгресирале и регресирале различите империје током историје. Паралелни и испреплетени интереси регионалних и глобалних сила стварају геополитички чвор на овом простору, што се најјасније читава у XX веку. Германски фактор настојао је да правцем северозапад–југоисток, преко Балкана, дође до Блиског и Средњег истока, док је турски (исламски) фактор ишао супротним смером, југоисток–северозапад, ка срцу Европе. Руски вектор пројектован је правцем североисток–југозапад, ка Средоземљу и топлим морима, док су Велика Британија и

Сједињене Државе настојале да потисну руски утицај вектором југозапад–североисток, али и да ставе под контролу германски фактор и друге потенцијалне активности европских држава (Despotović, Glišin, 2021, str. 314–315). Ватикан је, између осталог, имао јасан вектор запад–исток, то јест потискивање православља и ширење римокатоличанства ка истоку. Дакле, значајан утицај на локалне политичке процесе и осцилације имале су регионалне и глобалне силе, које су, неретко, непринципијелном и двоструком политиком управљале процесима на Балкану, поштујући искључиво своје интересе.

На основу наведених геополитичких смерница можемо знатно јасније сагледати историјске процесе на Балкану, конструкције и деконструкције држава и нација, али и спознати ко и због чега подстиче и генерише нестабилност и ратове на овом простору. Две геополитичке конструкције, Краљевина СХС односно Краљевина Југославија и ФНРЈ представљају јасне примере.

Геополитички конструкти XX века – КЈ и ФНРЈ

Краљевина СХС, која је формирана као држава 1. децембра 1918, недуго затим била је преименована у Краљевину Југославију. Између осталих историјско-политичких разлога (Екмеčić, 1989, 2014, 2017; Bataković, 2018; Mitrović, 2018), који су допринели њеном државном формирању, примарни узроци настанка тицали су се јасних циљева и важних интереса сила Антанте. Њихова намера била је

потпуно јасна, желели су да формирају државну творевину која ће бити у стању да испуни базичне задатке свог геополитичког конституисања, а истовремено да је учине довољно политички нестабилном, национално сукобљеном и државно неефикасном на унутрашњем плану да буде погодна за државно растројство, политичку демонтажу или војни слом (све у зависности од конкретних историјских околности) када се геополитичка потреба за тим буде појавила. Силе Антанте извршиле су њеним формирањем својеврстан геополитички експеримент и направиле једну провизорну државну творевину с ороченим роком употребе којој су наменили бројне задатке. С једне стране, формирана држава мора да послужи геополитичкој сврси која јој је намењена, а с друге стране, да буде погодна да брзо нестане, односно да се, у зависности од потреба, ликвидира. Иако је доживела брзи војни и политички слом под чизмом нациста након Априлског рата 1941, територијално издељена и окупирана, она је, барем у међународноправном смислу, преживела Други светски рат, да би коначно била државно ликвидирана формирањем Брозове ФНРЈ.

Идентични геополитички разлози, односно политички планови, постојали су и након Другог светског рата када је одлуком Савезника, а пре свега политичком вољом Винстона Черчила и подршком Титу и његовом партизанском покрету (Dević, 2021) (када говоримо о силама са Запада, мислимо на атлантисте), формирана Федеративна Народна Република Југославија, чији су главни геополитички задаци остали исти, само у другачијем геополитичком

контексту. Совјети су загосподарили виталном геополитичком зоном Римленда и формирањем Варшавског пакта у великој мери су преузели примат на простору Прибалтика, Средње Европе и Балкана, изузев управо у Брозовој Југославији, ефикасно контролишући овај, за атлантисте необично важан геополитички ареал. И ова државна творевина биће разбијена у крвавим верско-грађанским ратовима (БиХ и Хрватска), када су, након рушења Берлинског зида, уједињења Немачке и државне дисолуције СССР-а на ред дошли и државно-територијални простори бивше СФРЈ. Важни геополитички разлози који су је одржавали у политичком формату две различите режимске и идеолошке формације (лични режим власти Карађорђевића у окриљу монархије и тоталитарни режим власти Јосипа Броза у оквиру комунистичке републике) кардиналним променама у геополитичком контексту довели су до тога да она изгуби на значају. Као некада важан геополитички пројекат западне геополитике, морала је да нестане са светске историјске позорнице. Од посебних односа које је Југославија имала са Сједињеним Државама крајем четрдесетих година, укључујући кредите у замену за југословенску неутралност и војне капацитете за одвраћање снага Варшавског пакта од Западне Европе, до позиције да постане „непотребна за виталну безбедност САД“ није прошло много (Vudvord, 1997, str. 108). Потреба за њеним даљим државним егзистирањем потпуно је престала управо из истих оних геополитичких разлога из којих је и формирана, само са супротним политичким значењима.

Геополитички разлози који су пресуђујуће допринели формирању Југославије

Формирање државе у територијалним оквирима и с државним габаритима каква је била Југославија није могло да се оконча без спољнополитичког утицаја тада сила победница, које су умеле да мисле „просторно“. Пратећи геополитичку логику и узимајући у обзир историјске чињенице, извели смо пет разлога који су пресуђујуће допринели формирању Југославије.

Први разлог, потреба *даражирања инџереса њерманској факџора* у његовом сталном настојању да се територијално шири у два правца: ка истоку (правац ка Русији; *Drang nach Osten*) и ка југоистоку у правцу Медитерана и Блиског истока (идеја Багдада; *Drang nach Sudosten*), који је државно и војнички ишао преко јужнословенских територија, а нарочито оних које је насељавао српски народ. Дакле, циљ је био да се онемогући стварање *Mittleeuropa* (Средње Европе), која би, према Фридриху Науману (Friedrich Naumann), требало да буде геополитичка целина окупљена око Немачке. Идеја је била да Средња Европа обухвати простор од Балтичког мора до северног дела Јадрана, и да као таква постане својеврсна континентална, телурукратска целина смештена између Запада и Истока (Orel, 2012; Proroković, 2014; Despotović, Glišin, 2021). Наведена пројекција укључивала је и југословенски простор, због чега су атлантисти и тражили одговарајуће решење за обуздавање Немачке. „Тек када се лорд

Киченер након Анексионе кризе 1908. уверио да је на Босфору Немачка опаснија од Русије, западне државе подржавају увећавање српске нације и стварање њене јединствене државе. Тако су привремено створили Југославију 1918. као државу у којој ће Срби бити природно уједињени, а Русија изгубити могућност да их искориштава“ (Екмећић, 2002, стр. 404). Тако је створена „јединствена југословенска држава као брана Немачкој“ (Екмећић, 2014).

Други разлог је *изџрађња „саниџарној кордона“* и заштита од тзв. бољшевичке опасности. Само годину дана од Октобарске револуције у Русији, на Версајској мировној конференцији, следећи геополитичке теорије Хелфорда Макиндера, силе победнице створиле су санитарни кордон од земаља Централне и Југоисточне Европе, у простору тзв. *инџермаријума*, који је обухватао два правца – од Балтика до Црног мора и од Балтика до Јадрана. У састав пројектованог коридора ушли су Пољаци, Бохеми (Чеси и Словаци), Угри (Мађари), Јужни Словени (Срби, Хрвати и Словенци), Румуни, Бугари и Грци. Према Макиндеру, негермански народи између Балтика и Медитерана појединачно не могу да остваре значајну улогу, али уколико се интегришу у један стратегијски кордон, могли би да одиграју пресудну улогу у обуздавању Русије и контролисању Великог континента (Mackinder, 1942, стр. 115). Дакле, формирањем Краљевине Југославије биле би неутралисане могућности ширења револуције на простору чија је географска екстензија била већа од хиљаду километара и који је покривао врло осетљиву контактну зону југоистока Европе,

односно Балканског полуострва. Такође, њена улога у очувању империјалних интереса САД, Велике Британије и Француске била је значајна, посебно јер је реч о трансконтиненталној и трансрегионалној зони и месту на ком се укрштају важни коридори (Despotović, Glišin, 2021a).

Трећи разлог је *несметано ѝрозелијско деловање Ватикана*, који је кроз форму тзв. католичке акције убрзано радио на финансирању за њега више важних процеса. У првом кораку, настављање интензивне *конфесионалне конверзије* Срба православца у римокатоличанство, затим *национална конверзија* Срба римокатолика у хрватство и, напослетку, отимање преко језика и културе територија на којима ти Срби живе. Карлхајнц Дешнер (Karlheinz Deschner), пишући о политици римских папа у XX веку, наводи да су „дела усташа била дела католичке цркве, далеко мање условљена биолошки, расом, него управо хиперконфесионално. Хтело се, заправо, поновно успостављање старог, папи вазалног, хрватског краљевства, истребљење свих туђих верских елемената и поседовање једног 'чистог народа'“ (Dešner, 2021). Наставак тих планова уследиће у Брозовој Југославији и спроводиће се процесом изградње идентитетског инжењеринга синтетичких нација као договорних нација, да би био довршен експресним признавањем Словеније и Хрватске независности, коју је, пре свих, предводио Ватикан уз здушну подршку СР Немачке. Према америчким запажањима, Ватикан је подржавао Немачку, да би тим путем „извршили експанзију на рачун православља.

[...] Бискуп Махнич, идеолог Католичке цркве, писао је да ће у условима када је пала Русија, Хрвати превести православне у католичанство и створити један 'Исусов овчињак'“ (Екмећић, 2017, стр. 372). Циљ су биле конфесионална и национална конверзија Срба, као и искључивање Русије са Балкана. На тај начин Ватикан је затворио круг и уз помоћ атлантиста створио две нове римокатоличке државе.

Четврти разлог је стварање простора за *ефикасну контролу српској ѝолијичкој и националној фактора* у оквирима Краљевине (касније још ефикасније у Титовој Југославији) преко словеначког и хрватског политичког утицаја, притисака и константне политичке дестабилизације земље, кроз стално територијално узмицање и идентитетску регресију српског фактора. Овоме је умногоме допринео „системски аутошовинизам код Срба као синдром националне ентропије“. Реч је о процесу који се развијао у неколико фаза. Прво, системски аутошовинизам у Краљевини Југославији почиње наметањем „политичке идеологије југословенства“, која подразумева „културно-политички концепт заснован на извесним језичко-културним и органицистички схваћеним сродним особеностима тзв. троименог народа, које ће након фазе заједничког фузионисања постати једна југословенска, синтетичка нација“ (Despotović, 2019, стр. 12). Друга фаза системског аутошовинизма јавља се у Брозовој Југославији, када су се потенцирали „братство и јединство“ и стварање више мањих синтетичких нација (Хрвати, Словенци, Црногорци, Македонци и Муслимани). Дакле, „политика титоизма“

имала је за циљ фрагментацију и деструкцију српских националних територија, што и данас има катастрофалне последице по српски народ и државу (Despotović, 2019, str. 16–19). Наведене политике „интегрално југословенство – титоизам – глобализам“ проузроковале су следеће: 1) одустајање од српског становишта у ком су српски национални интереси примарни и давање преимућства интересима регионалних и глобалних сила, потпуно супротно етосу геополитике светосавља; 2) одустајање од очувања српске државности и територијалног окупљања Срба у један српски државно-правни оквир, који би се у филолошким координатама могао кодирати као природна Србија; 3) одустајање од идеје економске суверености и стабилног привредног развоја; 4) одустајање од српске демографске обнове; 5) одустајање од консолидације српског националног идентитета и интегралне српске културне политике и 6) одустајање од насушне политике одбране српства како на просторима матице Србије, тако и у остатку српских земаља (Despotović, 2019, str. 10–11).

Пети разлог, ширење даљег *нејоверења* *према српском националном фактору* који се и споља мора контролисати, јер је, према ранијим, већ успостављеним геополитичким стереотипима и митовима сматран *главним геополитичким фактором* западних геополитичких интереса на простору југоистока Европе. Уз то је, због конфесионалне и словенске блискости с Русима, сматран дублером руских интереса на Балкану, односно балканским малим Русима, и заступником њихових интереса на овим просторима и сл. Поменуте

геополитичке стереотипе ситуирамо у две димензије. Прва је „пројектована у позицији Србије као ’балканског експонента’ руских интереса на овом простору“. Друга димензија приказује словенску (русофобија и србофобија на Западу), православну (страх од православља) и идеолошку (бољшевичко-комунистичка опасност) везу две земље и представља Србију као „сарадника у покушају руског освајања западних територија *Rimlanda*“ (Despotović, 2019, str. 71). Дакле, таласократске силе нису хтеле да дозволе да се стварањем Југославије оформи православно језгро и снажна држава на српским темељима, већ „формирају једну верски и национално хетерогену државу, која је осим улоге Санитарног кордона, вршила улогу *обуздавања српског чиниоца*“ (Despotović, Glišin, 2021a, str. 20). Верски и национално хетерогена држава погодно је тле за генерисање нестабилности, што су велике силе користиле када год је требало да остваре своје интересе. На тај начин су таласократске силе отклониле опасност на коју је указивао Роберт Ситон-Вотсон (Robert Seton-Watson), „да ће, након нестанка Аустроугарске, стварање велике, уједињене српске државе представљати латентну опасност од руске доминације овим регионом у будућности услед историјских веза, заједничких словенских обележја и православне вере“ (Bataković, 2018, str. 69–70).

У обе Југославије ови разлози егзистираће с већим или мањим потенцирањем неких од њих у зависности од историјске фазе и конкретних потреба вођења спољне политике атлантиста и задовољења њихових главних геополитичких интереса.

Љубиша М. Деспотовић

Вања Н. Глишин

Геополитички разлози разбијања Титове Југославије
у контексту међународне хегемоније САД

фото: depositphotos.com

| 69

Разлози који су пресудно утицали на разбијање Титове Југославије

Пођимо истим редоследом у навођењу узрока због којих је Југославија као геополитички експеримент била буквално ликвидирана као државна творевина. Разлози су врло јасни и транспарентни уколико доследно пратимо њихову историјску и геополитичку логику.

Први разлог, уједињењем две Немачке након рушења Берлинског зида формирана је тзв. велика Немачка, под именом западне

варијанте, дакле Савезна Република Немачка. Још након Другог светског рата *немачка нација је сивљена под контролу савезника* – на Западу, под директном контролом САД, с бројним војним базама на терену и Основним законом који је до данас вршио улогу устава Немачке, а на Истоку, под строгим контролом Совјетског Савеза, прво преко полука комунистичке власти, а онда и Варшавског пакта. Дакле, германски фактор стављен је под контролу и тиме је први разлог почетком деведесетих година престао да буде релевантан. Поготово

након уједињења, јер је сав простор стављен под паску САД и НАТО пакта. Германски фактор постао је, дакле, узданица неоатлантиста против Руске Федерације, а не реметилачки фактор и стална опасност за изазивање нових ратних сукоба глобалних размера, као у два светска рата. Економски хегемонизам Немаца унутар ЕУ само је добро дошао, јер су преко њене снажне привредне улоге лакше контролисали остале европске „партнере“, а њену неоспорну економску моћ користили као маљ, тј. као важан аспект тзв. тврде моћи или условљавање за наметање политичких решења која су била интерес Запада. Србија је то посебно осетила када је у питању косовска независност као политички услов даљих евроатлантских интеграција.

Други разлог, није више било *пошредбе за одржавање санитарној кордона* јер је кроз синхрону геополитичку акцију државном дисолуцијом нестао СССР и расформиран Варшавски пакт. Западни атлантисти на челу са САД врло брзо су без опаљеног метка и с мало потрошених долара загосподарили западном зоном Римленда (Приблатик, Средња Европа, преко 80% бивше СФРЈ, као и црноморске обале експресним учлањењем Румуније и Бугарске у евроатлантске структуре (најпре НАТО, а затим и ЕУ). Готово читав простор тзв. интермаријума (сем српских земаља) био је у зони директног утицаја западног хегемона – САД, у оба своја правца трансгресије према Црном мору и према Јадрану. „Западни зид није пао“, рекао је Ерве Живен (Herve Juvin), указујући тиме на атлантистичку политику почетком XXI века, која је добила нешто другачији облик (Živen, 2019).

У време постојања ФНРЈ, односно касније СФРЈ, улога Брозове Југославије била је стога геополитички још важнија за атлантистички Запад. Након сукоба са Информбироом, односно са Стаљином, Јосип Броз је у договору са Вашингтоном направио низ корака који су Југославију ставили у функцију интереса НАТО пакта и атлантиста. На тај начин је отворен пут за политичку сарадњу и потписивање војног споразума са НАТО чланицама Турском и Грчком. Тако је Титова Југославија, према мишљењу појединих истраживача, искорачила ка НАТО пакту и једном ногом готово да је постала чланица. Оваква политика Јосипа Броза била је награђена бројним економским, финансијским и војним трансшама помоћи као знак подршке и благонаклоног односа Вашингтона према таквој политици (Bogetić, 2000). Без обзира на то што је Броз више пута мењао спољнополитичку оријентацију земље од Истока до Запада, осциловање његове државе између Москве и Вашингтона остаће доминантно обележје све време њеног државног трајања (Despotović, Glišić, 2021a, str. 25). Као осцилујућа регионална сила, СФРЈ је ипак таквом политиком дискретне политичке дистанце према Москви била довољно поуздан партнер Западу у спровођењу геополитичке оријентације постепеног повратка Римленда под своју контролу (Despotović, Glišić, 2021, str. 439).

Трећи разлог, Ватикан је готово завршио процесе *верско-националне конверзије*, и тријумфално прогласио формирање две *par excellence* римокатоличке државе Словеније и Хрватске. У време Брозове Југославије, Ватикан је снажно подржавао и акцелирао процесе формирања идентитета синтетичких нација,

јер се тиме убрзано крунио национални корпус Срба како идентитетски, тако и територијално, демографски, културно-језички, економски, војно и сл. Осим наведеног, било је неопходно омогућити Ватикану да неометано настави свој црквени прозелитизам у православном конфесионалном окружењу и доврши задњу фазу претварања Срба римокатолика у Хрвате (Despotović, 2019, str. 298). Дакле, и са становишта интереса Ватикана, Југославија је одрадила веома важан процес верско-конфесионалне сепарације у првој фази и идентитетске хомогенизације нових синтетичких идентитета у другој фази, наравно све на штету српског национа. С тим у вези, стварање и деструкција Југославије уклапа се у „шири и целовитији пројекат глобалне геополитичке доминације Ватикана“ (Despotović, 2019, str. 260) и стварања јединственог католичког поретка у свету (Аврамов, 1998, str. 119). Ватиканска геополитичка игра стрпљиво је реализована током XX века „од подстицања лингвистичке отимачине и преваре, перфидног деловања у оквиру концепта тзв. католичког цивилног друштва, прозелитизма, унијаћења, па и отворене подршке злочиначким акцијама хрватских усташа у Другом светском рату до подршке Туђмановом режиму почетком деведесетих година“ (Despotović, 2019, str. 260).

Четврти разлог је такође нестао. *Српски национални и пољитички фактор и даље ће бити ефикасно контролисан*, али сада без потребе постојања заједничке државе која је у том сегменту послужила као политички кишобран и национални инкубатор за стварање нових псеудонација (Бошњаци, Црногорци, Македонци и сл.) уз национално већ формиран

словеначки и хрватски идентитет. Није се овде радило само о Римленду и *Intermariumu*, већ о потреби атлантиста (као и Антанте пре тога) да у државном контексту Брозове Југославије наставе још снажнију контролу српског политичког фактора преко Хрвата и Словенаца, а касније да бољшевичким идентитетским инжењерингом створе синтетичке нације од Црногораца и Македонаца, а мало касније и од Срба Мухамедове вере (Despotović, 2019, str. 280), које су кроз верску припадност подигли на национални ниво проглашењем Муслимана за нацију. Осим фрагментације и уситњавања српских територија и српског националног корпуса у корист синтетичких нација, створене су и национално одрођене елите, које служе као „потпора владајућим идеолошким обрасцима – прво интегралном југословенству, онда титоизму, а данас глобализму, наносећи несагледиву штету свеукупним интересима свог народа, држави и култури“ (Despotović, 2019, str. 25). На тај начин остварен је један од најважнијих циљева у оквирима двеју Југославија, с јасном визијом да он опстане и када КЈ, а потом СФРЈ нестану.

Пети разлог, остао је геополитички егзистентан. Срби се и даље сматрају главним геополитичким опонентима Запада на овом простору, али у промењеном геополитичком контексту, који је омогућио њихову некажњену медијску сатанизацију, територијално сакаћење, идентитетско прекомпоновање, конфесионално узмицање, државну деструкцију, политичку дестабилизацију, језичко-културну миноризацију и сваку другу врсту политичког и економског кажњавања. Отимане су нам вековне територије и поклањане њиховим трабантима на

терену, чиме су они награђивани за послушност, а ми кажњавани за „непослушност“. Једноставно, као матична држава Србија је морала постати просторно довољно мала, политички нестабилна, демографски десеткована, војно слаба и економски опљачкана да не би могла послужити као било какав ослонац Србима у окружењу који су остали у новим државоликим творевинама под контролом НАТО пакта и атлантског хегемона, а поготово пружати активан отпор и противљење спровођењу атланстичких интереса на простору бивше Југославије. Деведесете године прошлог века биле су нарочито погубне по националне интересе Срба, који су, оставши без заштитите у међународној арени, били изложени најсуровијој геополитици деструкције, геополитици сиромаштва и деловању злослутне геополитике идентитета.

Закључак

Посматрајући један историјски период стварања и разарања две Југославије не можемо да застанемо само на претпоставци да су ти

процеси сплет околности у контексту „духа времена“. Из претходних редова јасно се види да је реч о контролисаним процесима конструкције и деконструкције две државе с циљем испуњавања геополитичких интереса сила победница. Иако је стварање југословенске државе представљено као круна српског успеха у рату, јасно је да је реч о опсенарској визији и историји једне утопије чије последице трпимо и данас. Српски народ је у оба процеса, и конструкције и деконструкције две Југославије, претрпео највеће губитке, износећи на својим плећима тектонске промене у међународним односима. Ратови, радикалне смене династија и политичких елита, редефинисање граница, промене државно-правног статуса, окупације и економске и политичке блокаде највише су погодиле српски национ, што је очито и на почетку XXI века. Политика двоструких стандарда и непринципијелности деценијама у континуитету деструише српски народ и државу с циљем ограничавања, а потом и сузбијања српског фактора до нивоа објекта у међународним односима.

References / Литература

- Avramov, S. (1998). *The Trilateral Commission*. Veternik: Idij. [In Serbian]
- Bataković, D. (2018). The Balkan Piedmont: Serbia and the Yugoslav Question. In: *The history of a utopia*. Belgrade: Catena Mundi. [In Serbian]
- Bogetić, D. (2000). *Yugoslavia and the West 1952–1955*. Belgrade: Službeni list SRJ. [In Serbian]
- Despotović, Lj. (2019). *The geopolitics of Svetosavlje*. Sremski Karlovci: Kairos. [In Serbian]
- Despotović, Lj., Glišin, V. (2020). The American militarization of Europe at the beginning of the 21st century as a malignant explication of the continuity of Anglo-Saxon geopolitical doctrine. *Politika nacionalne bezbednosti 2/2020*. Belgrade: Institut za političke studije. [In Serbian]
- Despotović, Lj., Glišin, V. (2021). *Contemporary international relations and geopolitics*. Sremski Karlovci: Kairos. [In Serbian]
- Despotović, Lj., Glišin, V. (2021a). The geopolitical interests and political concepts of the formation of the two Yugoslavias and the reasons for their breakdown. In: D. Antić (ed) *Leskovački zbornik LXI*. Leskovac: Narodni muzej Leskovac. [In Serbian]
- Dešner, K. (2021). *The Politics of the Papacy in the 20th Century*. Belgrade: Catena Mundi. [In Serbian]
- Dević, N. (2021). *For the Party and Tito: The Partisan movement in Serbia 1941–1944*. Belgrade: Službeni glasnik. [In Serbian]
- Ekmečić, M. (1989). *The Creation of Yugoslavia 1790–1918*. Belgrade: Prosveta. [In Serbian]
- Ekmečić, M. (2002). *Essays from history*. Belgrade: Službeni list SRJ. [In Serbian]
- Ekmečić, M. (2014). *The war goals of Serbia 1914*. Belgrade: Filip Višnjić. [In Serbian]
- Ekmečić, M. (2017). *The long movement between slaughter and plowing – History of the Serbs in the new century (1492–1992)*. Belgrade: Evro Book. [In Serbian]
- Mackinder, H. (1942). *Democratic Ideals and Reality*. Washington DC: National Defense University Press. [In English]
- Mitrović, A. (2018). The war goals of the Central Powers and the Yugoslav question 1914–1918. In: *The history of a utopia*. Belgrade: Catena Mundi. [In Serbian]
- Orel, K. (2012). *Central Europe: from idea to history*. Belgrade: Clio. [In Serbian]
- Proroković, D. (2014). *German geopolitics and the Balkans: on the goals of Central European continentalism*. Belgrade: Catena Mundi. [In Serbian]
- Vudvord, S. (1997). *Balkan Tragedy: Chaos and Dissolution after the Cold War*. Belgrade: Filip Višnjić. [In Serbian]
- Živen, E. (2019). *The west wall did not fall*. Novi Sad: Nova Evropa. [In Serbian]

Ljubiša M. Despotović

Institute for Political Studies
Belgrade (Serbia)

Vanja N. Glišin

University of Belgrade
Faculty of Political Sciences
Belgrade (Serbia)

Geopolitical reasons for the break-up of Tito's Yugoslavia in the context of the international hegemony of the USA

74 |

Summary

We will present the main geopolitical reasons for the creation of the Kingdom of the SCS-Yugoslavia and follow their effect until the moment those reasons led to the decision of the Neo-Atlanticists to liquidate Broz's SFR Yugoslavia as a state and geopolitical project of the Entente forces. The process of the disintegration of the SFRY proceeded quickly and decisively with the imposition of new geopolitical interests of Neo-Atlanticism and foreign policy priorities. At that time, a new hegemon in the monopolar political order emerged, following the downfall of bipolarism that had dominated the world stage for more than four decades. All the geopolitical transgressions of the USA, both in the zones of the post-Soviet order of power and in the territorial area of the post-Yugoslav geopolitical experiment, produced a mutilation of the statehood, demography, territory, identity, language, culture and economy of Serbs in the area.

Keywords: Geopolitics, SFR Yugoslavia, Neo-Atlanticism, Serbs, Contemporary International Relations, Hegemony

Марко П. Атлагић^[1]

Универзитет у Приштини
са привременим седиштем
у Косовској Митровици
Филозофски факултет
Катедра за историју
Косовска Митровица (Србија)

**Александар
Л. Мартиновић**^[2]

Универзитет у Новом Саду
Правни факултет
Нови Сад (Србија)

УДК 327.8(497.1)"199"

341.311497.1)"199"

Оригинални научни рад

Примљен: 27.10.2021.

Прихваћен: 09.12.2021.

doi: 10.5937/napredak2-34620

Југославија се није распала – она је намерно разбијена

Сажетак: У раду заступамо став да се деведесетих година XX века СФРЈ није распала, него је намерно разбијена, јер су, према мишљењу САД, нестали разлози за њено постојање. Американци су сматрали да је СФРЈ настала као брана совјетској експанзији према Западу. Будући да више није било биполарног света и да је наступила ера глобализације, престала је потреба за постојањем СФРЈ, те је због тога требало разбити је. Аутори износе мишљење да су СФРЈ разбиле САД, Немачка, Ватикан, друге западне земље и сецесионистичке југословенске републике Словенија и Хрватска. Зато они сnose историјску одговорност за намерно разбијање једне суверене земље, мимо њеног устава, Повеље УН и Хелсиншког споразума.

Кључне речи: СФРЈ, САД, Немачка, Ватикан, НАТО, Словенија, Хрватска

Стварање Југославије 1918. године био је најтрагичнији датум у савременој српској историји, јер је тим чином укинута српска држава вољом великих сила и југословенске политичке и културне елите, која није била дорасла том историјском тренутку. Зато данас за Југославијом Срби не треба да жале, јер су и прва и друга Југославија значиле за Србе дисконтинуитет у сваком смислу: историјском, културном, етничком, геополитичком и државотворном.

Корени разбијања Југославије сежу у далеку 1928. годину. Тада је одржан IV конгрес КПЈ у Дрездену. Конгрес је прихватио пројекат Коминтерне за рушење Југославије, „тамнице неспрских народа“. Управо је IV конгрес КПЈ

ударио камен темељац пројекту стварања независних држава на простору СФРЈ. Реализатори тог пројекта били су: Јосип Броз Тито, Едвард Кардељ, Владимир Бакарић, др Фрањо Туђман, Ватикан и многи други. Конгрес у Дрездену је посебно нагласио да КПЈ треба да усмери своје активности на главног непријатеља – хегемонизам српске буржоазије и њену монархију. Хрвати и Словенци су практично од тада па до 1990. године континуирано радили, уз помоћ великих сила, на отцепљењу Хрватске и Словеније од Југославије.

Најпогоднији тренутак за коначно разбијање Југославије био је почетак процеса глобализације. Зато се глобализација приказује као

[1] atlagicmarko@gmail.com

[2] martinovic@pf.uns.ac.rs

„најбољи и најсавршенији облик људског друштва“. Са нестанком социјалистичког друштва и Варшавског блока биполарни свет је престао да постоји, па је Запад постао главни и једини господар света. Заправо, наступила је политичка, економска и војна доминација Запада у међународним односима.

Покушаја разбијања Југославије било је и раније. Један од најагресивнијих био је Масовни покрет у Хрватској 1971. године.^[3] Хрватска је већ тада хтела да се отцепи од Југославије. Масовни покрет је био платформа за доношење Устава 1974. године. Устав из 1974. био је путоказ разбијања Југославије 1990. године. Масовни покрет је био формално угушен, али су његови циљеви ушли у Устав СФРЈ из 1974. године. То је била предигра, увод којим су створени услови за догађаје деведесетих година, када су у Хрватској почела превирања, јачање националистичког покрета са усташком идејом и отворено изношење захтева за отцепљење Хрватске од Југославије. Томе су допринели и сусрети америчког председника Никсона са Јосипом Брозом Титом у Београду 1970. и Вашингтону 1971. године. Никсон је у Загребу рекао: „Дух

Загреба, дух Хрватске, никада није уништен и никада није поробљен. Живјела Хрватска“ (Vogetić, 2012).

Пресудан дан за разбијање СФРЈ био је 28. јануар 1989. године. Тада је делегација Трилатералне комисије (Дејвид Рокфелер, Жискар Дестен) посетила генералног секретара КП СССР Михаила Горбачова. Месец дана раније Горбачов је боравио у Великој Британији. Тада је Маргарет Тачер оценила да с тим „необичним“ човеком треба разговарати. За време званичне посете Италији Горбачов је казао да је тада у души делио мишљење супруге Раисе да је комунизам пропала ствар. Били су у праву сви који су га сумњичили да је разбио СССР и социјализам^[4]. Рокфелер и Дестен су нудили Горбачову да уђе у Трилатералну комисију. Годину дана касније, 20. јануара, разбијен је СССР, а истог дана и СКЈ. Убрзо после тога разбијена је и СФРЈ. Да ли је то случајност? Тако је створен нови поредак међународних односа, који је срушио спољнополитичке потпорне стубове југословенског модела социјализма: самоуправни социјализам и несврстаност (Екмеčić, 2002).

[3] То је био масовни националистички и сецесионистички покрет у Хрватској 1971. године. Покрет је захтевао је да се искључи из употребе српски језик у Хрватској, и прокламовао је Хрватску као националну државу Хрвата на темељима НДХ из 1941–1945. године. Покрет је имао значајну подршку дела хрватских комуниста на челу са Савком Дапчевић Кучар и Миком Трипалом, политичког врха Хрватске и усташке емиграције на Западу. Др Фрањо Туђман је био један од најактивнијих заговорника самосталне Хрватске у њеним историјским и природним границама („велика Хрватска“). Покрет је захтевао хрватску банку са посебном монетом, хрватску војску, посебно место у УН, увођење хрватског језика и латиничког писма. Јосип Броз Тито је угушио покрет, али је дао велике уступке Хрватима, који ће се реализовати Уставом из 1974. године. Видети: Perić, 1974; Zidić, 2017; Dabčević-Kučar, 1997; Tripalo, 1989.

[4] Социјализам је друштво будућности, а не прошлости. О улози Горбачова у разбијању социјализма, историчари ће засигурно дати свој суд.

САД, Немачка и Ватикан су деведесетих година XX века у нацистичком маниру започели разбијање СФРЈ. Амерички амбасадор Ворен Цимерман дошао је у Београд са устоличења да преда нову поруку – СФРЈ више нема ту геополитичку важност коју су јој САД придавале током хладног рата (Džonston, 2005, str. 36). Дакле, САД су 1990. године заузеле став да је Југославија одиграла своју улогу као брана совјетској инвазији на Запад. Будући да је та опасност у међувремену прошла, Југославија више није била потребна, те је требало разорити је. Српски филозоф Михаило Марковић посведочио је да је чуо у САД 1990. године да Југославија више није потребна и да треба да нестане. Марковић је рекао: „Затекао сам се у Вашингтону 1990. године на једном заседању Института за мир, где се расправљало о земљама Источне Европе, и тада сам први пут чуо да је Југославија одиграла своју улогу, да је Југославија била потребна да буде брана евентуалној совјетској инвазији на Запад. Али, пошто је у међувремену та опасност прошла, да Југославија као држава више није потребна, да је Америка већ тада стала на становиште да је прошло време у коме је имало смисла да постоји таква држава и да сада треба просто дозволити да се она разбије. То је уосталом била једна од основних мисли светског глобализма“ (Stojanović, 2012, str. 191).

Стратегију офанзивног наступа у разбијању СФРЈ разрадила је америчка ЦИА. Стратегија се заснивала на три вида деловања: контролу савезне владе и армије постављањем својих људи на одређена места, појачане психолошко-пропа-

гандне активности уз претњу употребе силе и, коначно, *covert actions* преко разних фондација – хуманитарних и професионалних (Avgamov, 1997, str. 228). САД су се почетком 1990. године активно укључиле у разбијање Југославије. Међутим, већ 5. новембра исте године Амерички конгрес је изгласао закон (Appropriation Law, 101–113) који је потписао председник Буш и који је означио економску и политичку смрт Југославије. Тим законом су САД, а то значи и Међународни монетарни фонд и Светска банка, укинули све пословне односе са Југославијом, тј. помоћ, кредите и трговину. Тим разбијачким законом САД су објавиле да су спремне да обнове односе, али само с оним републикама које организују „демократске изборе“. Дакле, не више с Југославијом, него с републикама, и то баш када су Република Хрватска и Република Словенија одржале вишестраначке изборе и практично се отцепиле од Југославије (Flounders, 1998). САД су у јануару 1991. упозориле да неће допустити да ЈНА употреби силу у случају одвајања Словеније и Хрватске од Југославије. То је био још један упозоравајући разбијачки чин САД (Woodward, 1995, str. 157). Међутим, пет месеци касније, у јуну 1991, Амерички конгрес изгласао је амандман који је значио сепарацију Словеније и Хрватске од Југославије. САД су Југославији наметнуле санкције због наводног кршења људских права Албанаца на Косову и Метохији. Санкције се нису примењивале на Словенију и Хрватску. Овим чином поново су допринеле разбијању Југославије (Woodward, 1995, str. 160). Члан америчке владе Лоренс Иг-лбергер, јуна 1991, јавно је подржао разбијање

Југославије давањем подршке сецесији Словеније и Хрватске. САД су играле двоструку игру – тајно су чиниле све да се СФРЈ разбије, а јавно су се залагале за њену целовитост све до априла 1992. године. Државни секретар САД Џејмс Бејкер^[5] дошао је у Београд 21. јуна 1991. на састанак с представницима југословенских република и председником Савезног извршног већа Антом Марковићем. Бејкер каже да је тражио „од сваког представника, лично и као политичког лидера, да реафирмишу своју приврженост принципима Хелсиншке конференције, посебно принципу да се сви сукоби морају решавати на мирољубив начин, да се границе не могу мењати, осим сагласношћу...“ (Baker, 1995, str. 478–484). Бејкер је изјавио да је то за њега био разочаравајући дан, јер су саговорници одбацили сопствени интерес и логику и хрлили директно у грађански рат. Само четири дана по завршетку Бејкерове посете Београду, 25. јуна 1991, словеначка Скупштина донела је акт о издвајању Словеније из СФРЈ и прогласила самосталност, а Сабор Републике Хрватске – Декларацију о проглашењу самосталности и суверености Републике Хрватске.

После ове Бејкерове посете Београду, САД су практично престале да се активно баве југословенском кризом. Њено решавање препуштено је Европској заједници. Ипак, касније се показало да ни САД ни ЕЗ нису били потпуно свесни колико ће крвопролића и насиља произвести разбијање Југославије. Међутим, марта 1992. у БиХ три партије националне оријентације (ХДЗ, СДА и СДС) потписале су Кутиљеров план или Лисабонски споразум, који је био сличан Дејтонском споразуму из 1995. године.^[6] Кутиљеров план је осмишљен да би се у БиХ избегао рат и потписале су га све три стране у сукобу. Међутим, САД су позвале Алију Изетбеговића, вођу босанских муслимана, и наговориле га да повуче свој потпис са споразума. Изетбеговић је повукао свој потпис, а рат је почео већ у априлу 1992, јер су га желеле САД. Током 1994. године САД су директно снабдевале оружјем муслимане у БиХ и давале им логистичку подршку, ангажујући истовремено исламске земље да их снабдевају оружјем.

САД су 1995. године исфабриковале „Сребреницу“, највећу фарсу у рату на југословенс-

[5] Џејмс Бејкер, амерички адвокат, републиканац и политичар. Био је шеф кабинета Беле куће, секретар Трезора САД, амерички државни секретар за време Џорџа Буша Старијег. Покушао је безуспешно да спречи сецесију Словеније и Хрватске од Југославије.

[6] Кутиљеров мировни споразум био је акт који су сачинили Питер Карингтон и Хосе Кутиљеро и којим су покушали да зауставе рат у БиХ 1992. године. План је предвиђао етничку консолидацију многим административним мерама и већим овлашћењима локалних органа власти на штету централних. Дана 18. марта 1992. године све три стране у сукобу ставиле су потпис на Кутиљеров план: Алија Изетбеговић за муслиманску, Радован Караџић за српску и Мате Бобан за хрватску страну. Међутим, Алија Изетбеговић се састао 28. маја 1992. у Сарајеву с америчким амбасадором у Југославији Вореном Цимерманом и на његов наговор повукао потпис. Одмах након тога почео је рат. Дакле, САД су, уз Алију Изетбеговића, одговорне за рат у БиХ. Видети: М. Филиповић, „Хозе Кутиљеро. Рат је могао бити спречен“, *Вечерњи лист*, Загреб, 23. 12. 2015; Glaurdić Josip, *The Hour Europe: Western Powers and the Breakup of Yugoslavia*, London, 2011.

ком простору. Муслимански снаге учестало су спроводиле нападе на Сребреницу из заштићених зона, укључујући и сребреничку енклаву. Холандски извештаји о Сребреници говоре да су босански муслимани стално злоупотребљавали заштићене зоне како би сачували своје војнике. Овакве акције су испровоцирале Србе и то је на крају довело до пада Сребренице. Шестог јула 1995. српске снаге су нападе Сребреницу. Босанске власти нису учиниле никакве напоре да заштите град и чинило се да их он не интересује ни да ли ће бити освојен. Касније је постало јасно да им је у Сарајеву наређено да не бране Сребреницу. Карл Билт, преговарач ЕУ, казао је да босанске снаге нису пружиле никакав отпор (Bildt, 1998, str. 57). Постоје многи докази да је босанска војска дозволила Србима да заузму град како би се повећао притисак на међународну заједницу да бомбардује Србе (Ripley, 1999, str. 145). Пад Сребренице довео је до злочина над муслиманским снагама. Сви светски истраживачи слажу се да је број убијених муслимана није био већи од 1.700. У Сребреници се десио злочин, али нема ни говора о геноциду. Нелегитимни Хашки трибунал је у пресуди Радославу Крстићу потврдио да је овде

реч о геноциду, не водећи рачуна о суштини проблема. Овом квалификацијом Хашки трибунал је умањио ауторитет суда, који је нелегално основан, а такође и значење речи „геноцид“, те ослабио значајну разлику која постоји између геноцида и злочина против човечности, чиме појам геноцид губи капацитет да говори о јединственом облику разарања (Šuvaković, Rakić, 2017, str. 59–75). То уједно вређа сећања на страшне примере геноцида и потреса оне који су га преживели, а на крају искривљује историју. До 1991. године геноцид је означавао масовна убиства ванредних размера.^[7] Током југословенских ратова овај појам је изменио свој смисао. Термин геноцид скоро се никада није користио осим у случајевима када се жртве броје стотинама хиљада или чешће милионима. Овако стање ствари се изменило с почетком ратова у Југославији. Скоро сваки злочин који су починили Срби сматран је геноцидом, сличним Хитлеровом обрачуна са Јеврејима. Директор документационог центра ШОАХ Клод Лацман изнео је 1999. озбиљне замерке због честих поређења с Другим светским ратом: „Интелектуалци нису користили таква поређења чак ни у најжешћем раздобљу Алжирског рата када

[7] Геноцид је низ радњи чији је последњи циљ уништавање једне, национално или етнички, расно или религиозно детерминисане људске групе. Геноцид подразумева постојање специјалне намере – *dolus specialis*, без које би иначе била реч о хомоциду. Осим тога, треба доказати припремне мере, првенствено културни геноцид (спаљивање синагога, црква, џамија..), уништавање и поништавање језика и писма циљне групе и, закључно, морају да постоје план и извршење тог плана. Посебно треба разјаснити основне појмове. Масакр је у принципу једна мање-више спонтана реакција с ограниченим циљем, којој обично не претходи систематски разрађен план. Ратни злочин – повреда ратних закона и обичаја, злостављање цивилног становништва, стрељање талаца. То су пратеће појаве рата, док геноцид није у каузалној вези с ратом. Злочин против човечности има доста додирних тачака са геноцидом, али је геноцид специфичнији и јасно дефинисан појам. Видети: Lemkin, 1944.

су борци Фронта за национално ослобођење убијани и мучени, а читави делови земље остајали без становништва. То се исто односи на Вијетнам, у коме су са земљом срањене стотине села, шума, пиринчаних поља и тако даље. Чак ни током рата у Бијафри, у коме се први пут јавила хуманитарна идеологија, није било поређења са нацистима. Непрестано поређење југословенских ратова са геноцидом само је начин да се о томе прекине свака расправа. Тишина. Расправа је завршена!“ (Ali, 2000, str. 15–16).

80 |

У историји српског народа Косово и Метохија заузима централно место. То је колевка српске државности и духовности, територија на којој се налази највећа концентрација духовне и световне баштине српског народа од непроцењиве вредности. Довођењем у питање Косова и Метохије доводе се у питање тековине Првог и Другог светског рата, у којима су Срби учествовали у антифашистичкој коалицији и изгубили трећину свог становништва. Бомбардовањем Србије 1999. САД су желеле, како су изјавиле, да заштите основна људска права и слободе Шиптара на Косову и Метохији. Међутим, „решавање коначног статуса Косова и Метохије“ перфидна је игра у којој се људска права покушавају прекомпоновати у територијална права, односно од Србије одузети њене историјске територије. Заштита људских права и право на територијални суверенитет два су одвојена проблема, која спадају под различити правни режим. Важно је да Косово и Метохија никада није било посебна држава нити је икад било део неке шиптарске

државе. Ни по којем политичком, економском и културном или етичком основу не може се део српске државе прогласити за посебну суверену државу, нити се једна мањина те државе може прогласити за суверену државотворну нацију. Косово и Метохија је ризница српске културне традиције, корен бивствовања српског народа, симбол њеног идентитета. Срби га се никад неће одрећи. Косово и Метохија није само територија, то је суштина бића српског народа. Његово отуђење значило би постепену смрт и ишчезавање српског народа из историје (SANU, 2006).

САД–НАТО–ЕЗ учиниле су све да Црну Гору издвоје из СР Југославије не би ли коначно докрајчили СРЈ. Посебан интерес САД су имале за црногорску обалу, а специјално за луку Бар, Боку и Превлаку. Прва акција САД у том правцу била је довођење на чело Црне Горе свог човека. Пронашли су га у Милу Ђукановићу, у народу званог Милогорац. То је био омиљени потез САД, иако је амерички Helsinki watch изразио сумњу у регуларност избора на којима је Мило Ђукановић изабран за председника Црне Горе. Преко Мила Ђукановића САД су одмах почеле да шире сепаратизам, да наоружавају и тренирају полицијске снаге, које би, ако затреба, испровоцирале федералну армију и изазвале сукобе. САД су преко Мила Ђукановића приступиле акцији поткупљивања читавог црногорског становништва. Ђукановић је измислио црногорски језик, црногорску нацију, православну цркву националних Црногораца ради стварања националног идентитета. Као што ни Хрвати не могу да се позивају на дубровачке

писце: Ивана Гундулића, Златарића, Држића, Палмотића, Војновића, Пуцића да би утврдили свој етнојезички идентитет – јер су то српски писци, тако се ни национални Црногорци не могу позивати на Петра Цетинског, Његоша, Николу Петровића, Митрова Љубишу, Марка Миљанова, а да се одмах не сретну с њиховим српством.

Немачки мотиви за разбијање Југославије били су геополитички, ирационални и реваншистички. Због отпора Југославије током Другог светског рата, Немачка је месец дана закаснила с нападом на СССР, што је Немце скупо коштало. И Немачка и Аустрија имале су приликом разбијања Југославије реваншистичке мотиве и водила их је идеолошка заслепљеност, повезана с њиховом нацистичком прошлошћу. Немачка је прва интервенисала у разбијању Југославије још пре почетка рата деведесетих година. Она је подстицала Словенију и Хрватску на отцепљење, а Европска унија је следила немачко руководство (Gibs, 2010, str. 128). Немачка тајна обавештајна служба започела је интервенцију још 1990, док је Југославија била целовита држава. Тада су немачки функционери из Савезног уреда за заштиту устава

(БФВ), одељења МУП-а, помагали да се створи Хрватска обавештајна служба (ХОС). Немачки обавештајци пружили су значајну подршку колегама у Хрватској. То су чинили и у Хрватској и у Немачкој. Многи хрватски оперативци које су Немци тренирали отворено су заговарали фашизам, величајући усташку владу из времена Другог светског рата (Томас, 1993, str. 126). Генерал француске војске Пјер Галоа^[8] тврди да је Немачка почела да снабдева Хрватску оружјем још 1991. године, пре него што је рат почео (Gallois, 1993).

И немачки министар спољних послова Ханс Дитрих Геншер охрабривао је Хрвате да напусте југословенску федерацију и прогласе независну државу (Newhouse, 1992, str. 64). Један званичник Стејт департмента, Џон Болтон, посведочио је да је Немачка наговарала Словенију и Хрватску да напусте федерацију (US Congress, 1999, str. 3). Тако је она активно припремала Хрватску на независност и разбијање СФРЈ. Хрватско руководство на челу са др Фрањом Туђманом унапред је добило уверавања да ће Немачка подржати њихове тежње и активности на стварању независности, а иста уверавања добила је и Словенија (Kostić, 2010). Немачка је у току 1991. снабдевала

[8] Пјер-Мар Галоа, генерал и истакнути француски геополитичар и војни стратег. Завршио је највише француске војне школе и стекао чин генерала ваздухопловства. Био је један од најближих сарадника председника Де Гола и један од твораца „концепције нуклеарног одвраћања“. Предавао је на високим војним школама Француске, САД, Канаде, Јапана, Аргентине, Шпаније, Велике Британије. За време рата у бившој Југославији деведесетих година оштро је критиковао француску политику према Србима. Његова порука српском народу саопштена је на десетогодишњицу НАТО агресије на СРЈ (2009), што представља модел понашања високоморалне личности, која је, упркос пропагандним лажима и оркестрираним медијским кампањама, стала на страну малог слободарског народа. Посебно је осудио антисрпску немачку политику на Балкану, за коју је тврдио да је мотивисана поразима у оба светска рата. Видети: Бета, *Полијтика*, 24. август 2010; Костић, *Полијтика*, 20. мај 2019.

Хрватску антитенковским и антиавионским ракетама. Да Немачка није Хрватску и Словенију охрабрила и обећала помоћ у сваком погледу, велико је питање да ли би њихова руководства на челу са др Туђманом и Кучаном била вољна да крену путем отцепљења. Вероватно не би. Немачка и у извесној мери Европска заједница сврстале су се врло неукусно и противправно уз Туђманов проуштакши режим, који је имао елементе неонацизма. Немачко инсистирање на признавању независности Словеније и Хрватске били су преурањени, уски немачки интереси који су одударали од покушаја Европске заједнице да на миран начин реши југословенску кризу. Чим је проглашена независност Словеније и Хрватске, већ 27. јуна у Немачкој CDU захтева признање независности Словеније и Хрватске, а SPD је 1. јула 1991. тражила од Геншера да то питање постави пред Европску заједницу. Када је 9. јула и Слободна демократска партија (FDU) јавно упутила позив за признање независности Словеније и Хрватске, све парламентарне странке у Немачкој су у року од 20 дана заузеле исти став. Већ 2. јула Геншер^[9] је тражио да државе чланице Комитета КЕБС-а признају Словенију и Хрватску.

У разбијање Југославије активно се укључила и Римокатоличка црква, а посебно католички бискупи у Хрватској и Словенији. Када

је др Фрањо Туђман организовао референдум 19. маја 1991. о суверености и међународном субјективитету Републике Хрватске, католичка штампа је објављивала прилоге о наводно тешком положају Хрвата и католика у првој и другој Југославији. Посебно се у ширењу неистина у том правцу истицао *Глас концила*. Католичка штампа је објашњавала да је хрватско опредељење било државна опасност за Југославију, а католичанство се сматрало туђим, што није одговарало истини (Вулајић, 1992, стр. 921). Хадезевска сецесионистичка група у Хрватској деведесетих година XX века није скривала своја католичко-клерикалистичка опредељења. Таква опредељења имала је клерикално-уштакши група 1941. за време НДХ. Папа Павле Јован II примио је 25. маја 1991. врховника нове независне хадезевске Хрватске др Фрању Туђмана ради клерикално-уштакших смерница. Исто тако, папа Пије XII примио је 25. јануара 1941. уштакши поглавника НДХ др Анту Павелића ради клерикалних смерница (исто). После аудијенције код папе Павла Јована II, председник др Туђман посетио је монсињора Ангела Содана, вршиоца дужности папиног државног секретара. Аудијенција др Туђмана код папе Павла Јована II била је приватна зато што Република Хрватска још није била субјект међународног права. Ова историјска коинци-

[9] Ханс Дитрих Геншер (1927–2016), адвокат и немачки политичар. Био је члан председништва и почасни председник Странке слободних демократа, тзв. либерала. Осим тога, био је члан Нацистичке странке, па Либерално-демократске партије Немачке, члан Парламента, министар УП Савезне Републике Немачке у влади Вилија Бранта (1969–1974). У влади Хелмута Шмита био је министар унутрашњих послова и вицеканцелар. Помогло је у рушењу комунистичког режима на Истоку, што је довело до немачког уједињења. Несебично се залагао за независност Словеније и Хрватске и тако учествовао у разбијању СФРЈ.

денција није нимало случајна. Иза посете усташког поглавника НДХ др Анте Павелића, као и иза посете хадезеовског врховника др Туђмана Ватикану, стајао је Завод Св. Јеронима у Риму. У Заводу су примили др Туђмана и он је остао на ручку. У име Завода поздравио га је ректор монсињор Ратко Перић, који је том приликом рекао: „Завод се кроз читаву своју историју заузимао и неуморно залагао за очување идентитета хрватског народа и за његову територијалну целовитост“ (Вулајић, 1992, стр. 923). Том приликом др Туђман је дао изјаву *Гласу коницла* у којој је нагласио улогу Римокатоличке цркве у постизању хрватске независности.

Загребачки кардинал др Фрањо Кухарић^[10] дао је пуну и снажну подршку хадезеовској власти у разбијању Југославије, тј. Декларацији Сабора Хрватске о успостави суверене и самосталне Републике Хрватске од 25. јуна 1991. године. Тако је радио и његов претходник, загребачки надбискуп и председник Бискупске конференције др Алојзије Степинац приликом проглашења НДХ 1941. године. Др Кухарић је у сврху разбијања Југославије сазвао ванредно заседање Бискупске конференције Југославије 27. јуна 1991. године. На исти начин дао је подршку усташкој НДХ Алојзије Степинац на Бискупској конференцији 17–20. новембра 1941.

године. Међутим, папа Павле Јован II подржао је 29. јуна 1991. разбијање Југославије, када је већ наговестио могућност грађанског рата. Папа је тада рекао: „Моја се мисао данас особито управља драгим пучанствима Хрватске и Словеније. Осијећам се близу онима који оплакују своје мртве, рањенима, онима који живе у болу и страху. Понављам још једном, да се не могу и не смију гушити права и законске тежње народа, и желим тако охрабрити све иницијативе к тежњама праведних рјешења, јединих који могу учинити мир и братски суживот међу народима“ (Вулајић, 1992, стр. 924). На тај начин се и Римокатоличка црква укључила у антисрпску кампању и пласирање лажних вести неслућених размера. Римокатоличка црква је инсистирала на обмани да се Хрвати и Словенци боре за слободу и демократију, а да Срби желе очување комунизма и марксизма. Ватикан је у јулу 1991. године изјавио да су унутрашње републичке границе у Југославији историјске и међународно признате. То, наравно, није била истина, јер су само Црна Гора и Србија биле у модерно доба међународно признате државе, и то Берлинским конгресом 1878. године. Те тврдње Ватикана нису биле ни у складу са савременим међународним правом (Fournemont, 1996, стр. 86). Папа Павле Јован II упутио је ав-

[10] Др Фрањо Кухарић (1919–2002). Постављен је за свештеника 1945. године. Два пута су покушали атентат на њега, и оба пута је успео да га избегне, први пут у Равном Поточу 1947. и други пут у Јаковљу 1948. године. Постављен је 1964. године за бискупа у Загребачкој катедрали, а касније за помоћног бискупа надбискупу др Фрањи Шеперу. Године, 1970. постављен је за загребачког надбискупа, а 1971. и за председника Бискупске конференције СФРЈ. Добио је почасни докторат Загребачког свеучилишта. Папа Павле Јован II прогласио га је кардиналом 1983. године. Пензионисан је 1997. године. Имао је велике заслуге за сецесију Хрватске и Словеније од СФРЈ, те је на тај начин активно учествовао у њеном разбијању.

густа 1991. године поруку Хрватима: „Драги хрватски синови, још једном вас увијеравам да сам близак вашим легитимним стремљењима. Стога, обнављам апел међународној заједници да вам помогне у овим тешким моментима ваше повијести“ (*истио*).

У октобру 1991. године папа је послао писмо загребачком кардиналу др Фрањи Кухарићу у којем га уверава да ради све како би Хрватска и Словенија постале међународно признате државе, па каже: „Чинимо све што је могуће да међународна заједница призна Словенију и Хрватску“, што је значило једнострану сецесију од заједничке државе Југославије. Ватикан је све више појачавао активности на разбијању Југославије. Тако је, након Немачке (која је то учинила 23. децембра 1991), признао самосталност Хрватске и Словеније 13. јануара 1992. године. Само два дана касније то су учиниле и остале земље Европске заједнице. Папа Павле Јован II мрзео је Србе, а та његова мржња потиче још од времена Другог светског рата. Папа је Пољак,^[11] који је за време Другог светског рата био запослен као хемичар у немачком мултинационалном гиганту I. G. Farben, који је, између осталог, производио и плин Циклон Б, који је послу-

жио за уништавање Јевреја у концентрационом логору Аушвицу и Срба и Јевреја у концентрационом логору Јасеновцу (Cooper, 1991). Тајна активност Ватикана у разбијању Југославије ишла је дотле да је он финансирао куповину оружја за Хрватску. Ватиканска банка обезбедила је преко Института за ширење религије 1.988.000 долара за куповину оружја у Бејруту, које је било намењено Хрватској (Merlino, 1993, str. 84). Папа Павле Јован II је, приликом посете Мађарској 17. августа 1991, у Печују отворено изнео ставове који су директно уперени против територијалног интегритета Југославије. На миси, којој је присуствовало више од 10.000 мађарских Хрвата с кардиналом Кухарићем, папа је поручио: „Срдачно поздрављам кардинала Кухарића, загребачког надбискупа и друге бискупе који су дошли са бројним верницима. Још једном вас увјеравам да сам близу вашим законским тежњама, понављајући свој апел међународној заједници да вам помогне у овом тешком часу ваше повијести“ (*Glas koncila*, 1991; Bulajić, 1992, str. 941). Др Фрањо Кухарић је поново посетио папу Павла Јована II 3. октобра 1991, а по повратку је са усхићењем саопштио да је добио изразе подршке захтеву за признање

[11] Право име папе Павла Јована II било је Карол Јозеф Војтила. Био је поглавар Римокатоличке цркве и шеф државе Ватикан (1978–2005) и први папа од 1632. године који није био из Италије. Његов понтификат трајао је 26 година и трећи је најдужи у историји. Уздигнут је у ред блаженог Католичке цркве 1. маја 2015, а проглашен светим 28. априла 2014. године. Био је запослен у фабрици хемикалија. Докторирао је на теологији 1948. године. Био је свештеник у Кракову до 1951. године. Предавао је на више католичких универзитета. Проглашен је за бискупа Кракова 1958, а 1961. године за надбискупа, те је 1967. постао кардинал. Био је једини словенски поглавар Римокатоличке цркве. Преживео је атентат 1981. године. Борио се против комунизма. За време његовог мандата злочинац Алојзије Степинац проглашен је за блаженог. Био је први римски папа који је после 1000 година раскола отишао у посету цариградском патријарху. Први је папа који је походио синагогу и џамију у Дамаску. Активно се укључио у разбијање СФРЈ и залагао се за сецесију Словеније и Хрватске од СФРЈ.

хрватске независности. Др Туђман је тада казао да Ватикан тражи да група земаља, а не једна по једна, одмах призна независност Хрватске. После подршке Ватикана, уследила је одлука Сабора Републике Хрватске од 8. октобра 1991, по којој Република Хрватска „раскида све државноправне свезе на темељу којих је заједно са осталим републикама и покрајинама творила досадашњу СФРЈ“ (Вулајић, 1992, стр. 961). Активност Ватикана на признавању Хрватске и Словеније наставља се несметаном жестином. Тако, 26. новембра 1991, Ватикан упућује Меморандум свим државама чланицама Конференције о европској безбедности и сарадњи. У Меморандуму поново позива заједницу држава да размотри потребу поштовања права на независност народа Хрватске и Словеније. Ватикан сматра, наводи се у Меморандуму, да је дошло време да међународна заједница призна Словенију и Хрватску као самосталне државе, и то пре божићних празника (Вулајић, 1992, стр. 970). Ватикан је коначно 13. јануара 1992. признао Словенију и Хрватску као независне државе и тиме знатно допринео коначном разбијању Југославије. На тај начин Ватикан је први пут прекршио своју дугогодишњу традицију да последњи призна неку нову државу. Папа је своју подршку независности Хрватске показивао и директним посетама Хрватској, први пут током рата 1994. године, а потом после четири године, када је, осим у Загребу и Марији Бистрици, био и у Сплиту и Солину. После прве посете Хрват-

ској папа је изјавио да га нигде нису тако добро дочекали не рачунајући његову родну Пољску, а после друге посете казао је да је радо дошао у малу Хрватску (Šuvar, 2004, стр. 144). Важно је приметити да папи Павлу Јовану II није пало ни на крај памети да посети концентрациони логор Јасеновац, да клекне на јасеновачко стратиште, у којем је побијено више од 800.000 Срба, 82.000 Рома, 42.000 Јевреја, 4.600 Хрвата антифашиста, 1.800 муслимана и 800 Словенаца. У убијању невиних жртава учествовали су и многи римокатолички свештеници. У исто време, папа је промовисао за свеца Алојзија Степинца, инспиратора геноцида над Србима, Ромима и Јеврејима за време НДХ.^[12]

У Републици Хрватској је за време рата 1991–1995. и после тога покатоличено више од 33.000 Срба, од тога 13.000 српске деце. Митрополит загребачко-љубљански Јован (садашњи патријарх српски) 2006. године службено је обавестио Свети архијерејски синод Српске православне цркве у Београду о конкретним примерима римокатоличке прозелитске активности у својој митрополији: „Тако у парохијама које припадају парохији у Нарти, архијерејско намесништво бјеловарско, манастиру Марчи, Липовчани, Иванић-Град–Граберје и Криж, надлежни свештеник службеним актом обавјештава архијереја: у Нарти Жакула Марија прешла у римокатоличку вјероисповијест. У селу Ломинац Поповић Марија прекрстила се у римокатоличку вјеру. Горица Средоја пре-

[12] Од новијих издања о Јасеновцу: Atlagić, 2020; Greif, 2018. Видети и: Grajf, *Полијтика*, 18. 2. 2019. и 1. 2. 2019.

крстила се у римокатоличку вјероисповијест. Јелача Невенка и једна кућа у Маринковцу Доњем прекрштени у римокатоличку вјероисповијест (Пухало Ђорђе и Херцег Љиљана). У селу Шумећу само једна кућа православна, а осталих пет до шест кућа прекрстили су се у римокатоличку вјеру. У Граберју Иванићком три куће се прекрстиле у римокатоличку вјероисповијест. У селу Дејановац сви бивши православни вјерници прекрстили се у римокатоличку вјероисповијест. У селу Блатница прекрстила се у римокатоличку вјеру Милка Вујичић. У селу Липовчани прешли у римокатоличку вјероисповијест Давидовић Милан са два члана фамилије и Давидовић Стево са четири члана фамилије. У селу Драгичевац прешли на римокатоличку вјероисповијест Голић Јосип са два члана фамилије (славио Св. Николу). У селу Дерези прешли на римокатоличку вјероисповијест Вишњић Ненад и Радосавац Душан. У селу Дерезани двије куће прешле на римокатоличку вјероисповијест. Сва набројана мјеста некада су припадала Северинској (касније) Лепавинској епархији на чијем подручју је бјеснила позната Марчанска унија“ (*Православље*, 2006, str. 45).

Хрватска је желела рат по сваку цену. Доказ за то био је и сам др Фрањо Туђман, који је у више наврата заговарао ратну опцију јер је био уверен да без рата неће моћи да добије независну хрватску државу без Срба. То је

24. маја 1992. на Тргу бана Јелачића у Загребу практично потврдио када је казао: „Могло је и без рата. Али Хрватска то није жељела. Ми смо процијенили да само ратом можемо добити независност Хрватске. Стога смо водили политику преговарања, а сами стварали своје оружане постројбе. Да тако нисмо учинили, не бисмо остварили свој циљ, то јест стварање независне државе“ (Mirić, 2002, str. 10). Да је др Фрањо Туђман желео независну државу Хрватску без Срба доказују речи из његовог говора са отварања Ратне школе „Бан Јелачић“ у Загребу, 14. децембра 1998: „Српско питање, дакле, ријешили смо, неће више бити 12% Срба или 9% Југославена, као што их је било. А хоће ли бити 3% или 5%, а то не значи угрожавања Хрватске“ (*Novi list*, 1998, str. 12). Др Туђман је желео да гради Хрватску на темељима усташке НДХ из времена 1941–1945. године, и то није крио. На оснивачкој скупштини ХДЗ 24. фебруара 1990, у дворани „Ватрослав Лисински“ у Загребу, др Туђман је казао: „НДХ није била само пука квислиншка творба и фашистички злочин, већ израз повијесних тежњи хрватског народа, а не пука измишљотина“ (*Danas*, 1991, str. 32). Др Туђман, у свом науму да води рат по сваку цену, није хтео да одступи од ратне опције ни након савета бившег америчког амбасадора у Хрватској Ворена Цимермана.^[13] То је посведочио и сам Цимерман када је написао: „Ни августа 1991. године нисам успео да убе-

[13] Ворен Цимерман (1934–2002), амерички дипломата и последњи амбасадор САД у СФРЈ пре њеног разбијања. Цимерман је најодговорнији за неуспех Кутињеровог споразума за БиХ из 1992. године. То је један од доказа да су САД желеле рат по сваку цену као и Хрватска и Словенија.

дим Туђмана и Бобетка да одустану од ратне опције. Туђман је тада признао да отпочиње општи напад против ЈНА и четничких сепаратиста. Када сам му предложио да размисли о другој варијанти, о давању аутономије Србима, Туђман је одбио сваки даљњи разговор на ту тему“ (Zimmermann, 1999, str. 95). О односу Хрватске, хрватских министара према Србима у Хрватској и њиховом понижавајућем односу најбоље сведочи управо Цимерман када каже: „Под руководством Фрање Туђмана права Срба су остала нарушена. Срби су избаћивани са посла, од њих је захтевано потписивање изјава о лојалности, нападани су њихови домови и имовина. Ја сам неколико пута ручао са Туђманом и слушао како његови министри Србе називају најпогрднијим именима. Он им се није придружио, али их није ни прекидао... Туђман је одбацио све моје предлоге да учиним било какав гест који би указивао на промене, сарадњу или побољшање односа са хрватским Србима“ (Zimmermann, 1996, str. 95–96).

Др Туђман је на сваком кораку истицао да жели створити независну и етнички чисту хрватску државу. Зато је мрзео Србе више од Анте Старчевића. Туђману је Старчевић био узор, па га је често називао „оцем домовине“. Једном је др Туђман дошао код познатог хрватског сликара Еда Муртића, пре избора 1990. године. Муртић је изјавио: „Било ми је страшно, мучило ме то што сам од Туђмана чуо неколико мјесеци прије избора 1990. Дошао је у мој ателијер и одушевљено почео да прича о томе како ће он и ХДЗ морати направити оно што није направио др Анте Павелић 1941.

године. Педесет одсто Срба мораће спаковати кофере и одселити, а осталих педесет одсто постати Хрвати или нестати. Рекао сам му да је луд, да се мора лијечити и од тада прекинуо сам било какав контакт с њим“ (Babić, Šuvar, 2003, str. 8). Туђман је мрзео Србе толико да га је од мржње хватала болест. Да је др Туђман био болестан потврђује и бивши министар у Влади Републике Хрватске генерал Мартин Шпегел, који је казао: „Туђман је био болесник. Та његова болест, поред осталог, имала је катастрофалне неотклоњене посљедице за здравље Срба у Хрватској. Те би посљедице биле мање да се врховникова болест није проширила на знатан број његових сљедбеника“ (Špegelj, 2001). Скоро у сваком свом наступу у предизборно време др Туђман није заборављао нагласити да ће Србе из Хрватске протерати. Тако је на митингу у Пазину 1990. године Србима поручио: „Сви они који фућкају и галаме морају знати да ће морати ићи из хрватских земаља тамо одакле су дошли“ (Tuđman, 1999, str. 32).

Др Туђман је 1991–1995. године створио независну демократску државу Хрватску, која је имала исте карактеристике као усташка НДХ др Анте Павелића из 1941–1945. године: обе су избациле из устава српски народ, обе су избациле из употребе српско писмо ћирилицу, обе су избациле из употребе српски језик, обе су употребљавале исту монету – куну, обе су католичиле Србе – Павелићева 350.000, а Туђманова 35.000 Срба, обе су протеривале српске интелектуалце, обе су успоставиле логоре за Србе, обе су масовно прогониле српски народ, обе су отпуштале с посла Србе, обе су спаљива-

ле српске цркве, обе су употребљавале усташки поздрав „За дом спремни“, обе су отуђивале српску имовину, обе су основале Хрватску православну цркву, обе су спроводиле државни терор над Србима, обе су посећивале папу ради клерикално-усташких смерница. Туђманова хрватска држава надмашила је Павелићову усташку НДХ једино у томе што је етнички почистила више од 560.000 Србе из Хрватске (Atlagić, 2020, str. 87). Посебно је др Туђман припремао злочиначку акцију „Олуја“, којом је протерано више од 250.000 Срба. То је било највеће етничко чишћење Срба после Другог светског рата (Vučić, 2020). Др Туђман је протеривање Срба из Хрватске и паљење српских кућа оправдавао начелима из Старог завета: „Срби су неславно нестали из ових крајева као да их никада није било. Нису успјели покупити ни своје прљаве гаће. Нека им је сретан пут! А они из свијета који нам данас пребацују да палимо српске куће... нека се присјете да је управо библијско начело из Старог завијета „око за око, зуб за зуб“! (Tuđman, 2006).

Хрватски министар унутрашњих послова Јосип Бољковац казао је да су рат започели Хрвати и Хрватска, а не Срби и Југославија, како то тврде Хрвати и западне земље. Бољковац окривљује др Туђмана и ХДЗ да су рат испровоцирали и започели. У вези са убиством Јо-

сипа Рајл-Кира, Бољковац наводи: „Данас сам сигуран да је Јосип Рајл-Кир убијен одлуком врха хрватске државе, а Бранимир Главаш^[14] и Владимир Шекс спровели су ту одлуку. Иван Гудељ је само био извршилац убиства. Морате знати да је Кир био крунски свједок, био је против рушења српских кућа, пуцњава по Борову Селу и српским селима... Туђман је знао све, као и да је циљ био рат по сваку цијену... Кир им је био сметња јер је био за мирну опцију“ (Voljkovac, 2009). Хрвати су напали противтенковским оружјем Србе у Борову Селу да би испровоцирали рат, а из истог разлога су срушили мост у Осијеку. Бољковац каже: „Туђман је желио рат по сваку цијену. Рат није био нужност него намера. По том његовом концепту Срби су требали нестати из Хрватске“ (Arsenić, 2009). Бољковац је изричито тврдио да је рат у Хрватској био грађански рат, које је Туђман желио и повео: „Бивши хрватски предсједник Фрањо Туђман је желио рат по сваку цијену, а оно што се догодило у Хрватској је био грађански рат (Voljkovac, 2009). Бољковац тврди да нису Срби повели рат у Хрватској, већ Хрвати, те се зато не могу оптуживати Срби да су одговорни за рат. Бољковац је изричит: „Први су нападути Срби, нападнута је Југославија, а не Хрватска. Гојко Сушак, Бранимир Главаш и Вице Вукојевић противтенковским оружјем су

[14] Бранимир Главаш, хрватски политичар, заступник у Сабору Р. Хрватске, генерал бојник Хрватске војске. Један је од оснивача Хрватске демократске заједнице. Вршио је функцију секретара Секретаријата за народну одбрану Осијека. Предсједник Јосиповић му је 2010. године одузео војни чин генерала. Оптужен је за ратне злочине над српским цивилима у Осијеку. Кажњен је са 10 година затвора. Намерно је изазивао ратне сукобе на предлог врховника Туђмана како би Хрватска повела рат и добила независност. Залагао се за самосталну Хрватску на усташким темељима.

напали Борово Село, да би испровоцирали рат“ (Voljkovac 2009). Генерал хрватске војске Јанко Бобетко био је уверен да без рата Хрватска не би добила независност, јер, према његовом мишљењу, Србија то не би дозволила. Бобетко је у својој књизи написао: „Србија нам без рата не би дозволила стицање независности... Било је јасно да своју државу нећемо добити уколико се за њу не изборимо оружјем“ (Bobetko, 1996, str. 114).

Словенија је септембра 1989. године проширила државне функције републике и своју државност поставила изнад савезне државности, прокламовала приоритет републичких закона над савезним законима. Хрватска је децембра 1990. године усвојила нови Устав Републике Хрватске, којим је скоро на исти начин као и Словенија републичку државност поставила изнад савезне државности, прогласила хрватску националну државу, променила статус Срба у Уставу, стављајући их, уместо конститутивног народа, у положај националне мањине. Све је то у Словенији кулминирало тзв. јунским ратом 25. јуна 1991, када је усвојен уставни акт о осамостаљивању и уставни закон за спровођење уставног акта о осамостаљивању и независности Словеније.

И бивши амбасадор Велике Британије у Београду у периоду 1994–1997. Ајвор Робертс рекао је да је највећа грешка у југословенској кризи учињена на почетку. Робертс сматра да је прерано донета одлука да се признају независност Словеније и Хрватске, што су оспорили сви амбасадори у Београду, укључујући и немачког. Признању Словеније и Хрватске

противили су се и председавајући Конференције о Југославији лорд Карингтон, генерални секретар УН, влада САД и Алија Изетбеговић. Сви су се противили овом потезу Словеније и Хрватске, јер су добро знали о чему је реч. Свега неколико дана раније европске владе изрекле су подршку за опстанак СФРЈ, а касније су капитулирале пред немачким притиском, наводно због интереса међународне солидарности, нове безбедности и спољне политике. Тако је одобрен датум у јануару 1992. године када ће бити признате независност Словеније и Хрватске, без гаранција да ће се поштовати права мањина. Немачка влада је једнострано признала Словенију и Хрватску. То је био најгори тренутак европске дипломатије после Другог светског рата. СФРЈ су разбили САД, Немачка, Ватикан и друге западне силе уз унутрашње актере Словенију и Хрватску. Они сnose историјску одговорност за противзаконито разбијање једне суверене земље. С тим у вези др Габријело Шуберт, професор са Универзитета „Фридрих Шилер“ у Јени и познати немачки балканолог, рекао је: „Жао ми је што Срби преживљавају ову драму. Али то није драма само за Србе, него за све људе на Балкану. Историја показује да српски народ није крив. Наравно да кривицу за све зло које се обрушило на вас сnose велике силе, јер су се оне увек мешале у балканске прилике. Њихов критеријум је био и остао интерес – војни“ (Kostić, 2010, str. 45). И бивши државни секретар САД Џејмс Бејкер врло је децидирано говорио о томе ко је разбио СФРЈ: „Словенија и Хрватска су узрочници рата у бившој Југославији. Њихово насилно отцепљење било је у

супротности са Хелсиншким споразумом. Југославија је директно гурнута у свођење рачуна војним средствима. Једнострано проглашење независности и против наших упозорења, употребили су силу, што је изазвало грађански рат“ (Guskova, 2003, str. 28).

Џејмс Бејкер је више пута поновио да су Словенија и Хрватска узрочници рата у бившој Југославији. На седници Комитета за спољне односе Америчког конгреса, 12. јануара 1995, Бејкер је рекао „да су једнострано прокламовање независности Словеније и Хрватске и њихова употреба силе у преузимању граничних прелаза изазвали грађански рат“ (Guskova, 2003). Бејкер је о узрочницима рата, његовом карактеру и одговорности за његово избијање поново говорио на међународном скупу с темом „Узроци нестанка бивше Југославије“, који је организовао Амерички институт за мир. Том приликом, Бејкер је дао један интервју за *Младину* словеначком новинару и историчару Матјажу Клеменчићу. На Клеменчићево питање: „Да ли су се Хрватска и Словенија легално осамосталиле?“, Бејкер је одговорио: „Нису легално, него употребом силе. Године 1991. дошао сам у Југославију директно са конференције о безбедности и сарадњи из Париза и донео саопштење 32 државе чланице Конференције. Оно је овако гласило: 'Не разилазите се насилно и не узимајте оружје у руке, сви смо потписници Хелсиншког споразума који каже да се границе не могу мењати другачије него мирним путем.'“ Клеменчић му је одговорио: „На референдуму се 90% изјаснило за независност“, на што му је Бејкер казао: „Заузели сте граничне прелазе,

прогласили сте независност и употребили силу.“ Клеменчић је одговорио: „У реду, то је ваш одговор на моје питање.“ Бејкер је узвратио: „То је неоспорна чињеница. И, свакако, кршили сте Хелсиншки споразум. Словенију и Хрватску су у томе подржале Немачка и Аустрија“ (Beta, 2005).

Када је у Словенији почео рат, ЈНА је силом настојала да спречи отцепљење Словеније од Југославије. Употреба силе била је изузетно мала, а погинула су 23 Словенца. ЈНА је деловала у складу с међународном праксом када су у питању сецесионисти. Та је пракса нарушена када су САД и водеће европске земље осудиле ЈНА због употребе силе. То је утицало на ЈНА да се повуче из Словеније, што је убрзало разбијање заједничке државе. Тиме су, између осталих, САД и европске земље директно учествовали у разбијању Југославије (Gibs, 2010, str. 340). Грађански рат у Југославији покренуле су Словенија и Хрватска једностраним проглашењем независности. Ове две републике су извршиле правно насиље над Уставом СФРЈ. То је потврдио и бивши амерички државни секретар Џејмс Бејкер када је казао: „Ради се, у ствари, о томе да су Словенија и Хрватска једнострано прогласиле независност. Употребиле силу да би заузеле граничне прелазе. То је покренуло грађанске сукобе“ (*Federal News Service*, 1999, str. 20).

Засигурно можемо закључити да се СФРЈ није распала, она је разбијена. Разбиле су је САД, Немачка, Аустрија, Ватикан и друге западне земље и сецесионистичке републике Словенија и Хрватска. Управо они сnose највећу историјску

одговорност за разбијање једне суверене земље, мимо повеље УН и Хелсиншког споразума из 1975. године.

Закључак

Крајем девете деценије XX века срушен је Берлински зид, престао је хладни рат и срушио се социјализам. Разбијен је СССР. Главни кривац за то био је Михаил Горбачов. Настали су нови друштвени односи – ера глобализма. Будући да је хладни рат престао, престала је и потреба за постојањем СФРЈ јер је она била, како кажу Американци, брана совјетском експанзионизму према Западу. Зато је било потребно разбити је. У њеном разбијању суделовале су САД, Немачка, Ватикан, друге западне земље и сецесионистичке југословенске републике Словенија и Хрватска. Немачка је прва интервенисала у разбијању Југославије и пре него што су почела ратна разарања. Немачка је потицала Словенију и Хрватску на отцепљење од Југославије, а Европска унија је само следила оно што је Немачка радила. Немци су већ 1990. године помагали Хрватској да створи Хрватску обавештајну службу (ХОС). Активно је припремала Словенију и Хрватску на независност, а слали

Марко П. Атлагић
Александар Л. Мартиновић

Југославија се није распала – она је намерно разбијена

су и оружје. Исто тако, Немци су добили снажну подршку Ватикана, који је већ 1990. године подржао отцепљење Хрватске и Словеније од Југославије. Насилно отцепљење Словеније и Хрватске од Југославије било је мимо Устава СФРЈ, Повеље УН и Хелсиншког споразума. То је изазвало грађански рат. Зато су они узрочници грађанског рата у Југославији. САД су од почетка разбијале СФРЈ, јер како су саопштиле више нису имале потребе за њом. САД су узрочници рата и у БиХ, јер су биле против Лисабонског споразума (Кутиљеровог плана), иако су све три стране у сукобу потписале тај споразум, јер би се избегао рат. САД су интервенисале да Алија Изетбеговић, вођа босанских муслимана, повуче потпис, што је он и учинио. Тако је пропао Лисабонски споразум, а рат је отпочео. САД су уз помоћ Алије Изетбеговића исценирале злочин у Сребреници, како би окривиле Србе за рат и изазвали бомбардовање босанских Срба.

СФРЈ се није распала, она је разбијена акцијама САД, Немачке, Ватикана, других западних земаља и сецесионистичких југословенских република Словеније и Хрватске. Зато они сnose историјску одговорност за разбијање Југославије и грађански рат.

References / Литература

92 |

- Ali, T. (2000). Introduction: After the War. In: T. Ali (ed.), *Masters of the Universe: NATO's Balkan crusade*. London; New York: Verso. [In English]
- Arsenić, R. (2009, February 12). Tuđman wanted war at any cost. *Politika*. [In Serbian]
- Atlagić, M. (2020). Croatian scientists and politicians falsifying the number of victims in the Jasenovac concentration camp in the ISC from 1941 to 1945. *Napredak*, Vol. 1, No. 2, 79-100, Available at: https://fondacijasnd.rs/wp-content/uploads/2020/02/Napredak-br-2_article-5_M-P-Atlagic.pdf . [In Serbian]
- Avramov, S. (1997). *Postheroic war of the West against Yugoslavia*. Belgrade: IGAM. [In Serbian]
- Babić, M. Šuvar (2003). Interview with Edin Murtić. *Identitet*. No. 61. [In Serbian]
- Baker, J., DeFrank, T. (1995). *The Politics of Diplomacy: Revolution, War and Peace 1989–1992*. New York: Putnam. [In English]
- Beta (2010, August 24). One of France's greatest military strategists has died. *Politika*. [In Serbian]
- Bildt, C. (1998). *Peace Journey: The Struggle for Peace in Bosnia*. London: Weidenfeld and Nicolson. [In English]
- Bobetko, J. (1996). *All my battles*. Zagreb: vlastito izdanje. [In Croatian]
- Bogetić, D. (2012). *Yugoslav-American relations 1961–1971*. Belgrade: Institut za savremenu istoriju. [In Serbian]
- Boljkovac, J. (2009, February 13). Croatia caused the war intentionally. *Slobodna Dalmacija*. [In Croatian]
- Bulajić, M. (1992). *Mission of the Vatican in the ISC*. Belgrade: Politika. [In Serbian]
- Cooper, W. (1991). *Behold a pale Horse*. Arizona: Light Technology Publishing. [In English]
- Dabčević-Kučar, S. (1997). *Croatian dreams and reality*. Zagreb: Interpublic. [In Croatian]
- Danas*. (1998, april 9), no. 477. [In Serbian]
- Džonston, D. (2005). *Fools' crusade*. Belgrade: Izdavačko grafički atelje „M“. [In Serbian]
- Eastern Orthodoxy*. (2006, April 15). [In Serbian]
- Ekmečić, M. (2002). *Essays in history*. Belgrade: Službeni list SRJ. [In Serbian]
- Feral Tribune*. (2001, June 19). [In Croatian]
- Feral tribune*. (2004, April 30. & August 15). [In Croatian]
- Filipović, M. (2015, February 23). Žoze Kutiljero: The war could have been prevented. *Večernje novosti*. [In Serbian]
- Flounders, S. (1998). Bosnia Tragedy, The unknown role of the US government and Pentagon. In: *NATO in the Balkans: Voices of opposition*. New York: International Action Center. [In English]
- Fournemont, J. (1996). *Le Vatican et l'ex Yougoslavie*. Paris: L'Harmattan [In French]
- Gallois, P. (1993, January 28). Balkans: la Faute Allemande. *Le quotidien de Paris*. [In French]
- Gibs, D. (2010). *The humanitarian destruction of Yugoslavia*. Sremski Karlovci – Novi Sad: Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića. [In Serbian]
- Glas koncila*. (1991, August 25). [In Croatian]

- Glaurdić, J. (2011). *The Hour of Europe: Western Powers and Breakup of Yugoslavia*. London: Yale University Press. [In English]
- Grajf, G. (2018). *Jasenovac: Auschwitz of the Balkans*. Belgrade: Knjiga komerc [In Serbian]
- Grajf, G. (2019, February 1). At least 800,000 Serbs and 40,000 Jews were killed in Jasenovac. *Politika*. [In Serbian]
- Guskova, J. (2003). *History of the Yugoslav Crisis: (1990-2000)*. Belgrade: IGAM. [In Serbian]
- Kostić, B. (2010, June 18). St Vitus' Day, warning and admonition. *Pečat*. [In Serbian]
- Kostić, B. (2019, May 25). Preserving the memory of Pierre Galois, a great friend of the Serbian people. *Politika*. [In Serbian]
- Krušelj, Ž. (1991). Dr Franjo Tuđman, at the First General Assembly of the HDZ. *Danas*. [In Croatian]
- Lemkin, R. (1944). *Axis Rule in occupied Europe*. Washington DC: Carnegie Endowment for International Peace. [In English]
- Merlino, J. (1993). *Les vérités yougoslaves ne sont pas toutes bonnes à dire*. Paris: Albin Michel [In French]
- Mirić, J. (2002). *Crime instead of War*. Zagreb: Prosveta. [In Serbian]
- Newhouse, J. (1992, August 24). The Diplomatic Round: Dodging the Problem. *The New Yorker*, p.60. [In English]
- Perić, I. (1974). *The idea of mass movements in Croatia*. Zagreb: Narodno sveučilište grada Zagreba. [In Croatian]
- Reply, T. (1999). *Operation Deliberate Force: The UN and NATO Campaign in Bosnia 1995*. Lancaster UK: Centre for Defense and International Security Studies. [In English]
- SANU (2006). In: S. Karamata, Č. Očić (eds) *Serbs in Kosovo and Metohija*. Belgrade: Srpska akademija nauka i umetnosti. [In Serbian]
- Stojanović, S. (2012). *Mihailo Marković said*. Belgrade: Beogradski forum za svet ravnopravnih. [In Serbian]
- Špegelj, M. (2001, June 19). Tuđman was diseased. *Feral Tribune*. [In Croatian]
- Šuvaković, U., Rakić, B. (2017). Genocide and ethnic cleansing or on the disposition of an international crime and a sociological and political science term. *Strani pravni život* 2/2017, 59-97. [In Serbian]
- Šušar, S. (2004). *Croatian carousel*. Zagreb: Razlog. [In Croatian]
- Tomač, Z. (1993). *The Struggle for the Croatian State: Through Hell to Democracy*. Zagreb: Prokifon. [In English]
- Tripalo, M. (1989). *Croatian spring*. Zagreb: Globus D.O.O. [In Croatian]
- Tuđman, F. (1990, April 17). The protest in Pazin. *Danas*. [In Croatian]
- Tuđman, F. (2004, April 30 & 2006, October 15). After the storm. *Feral tribune*. [In Croatian]
- Tuđman, F. (1998, December 15). President of the Republic of Croatia at the opening of the war school Ban Josip Jelačić in Zagreb. *Novi list*. [In Croatian]
- US Congress. (1999, November 10). Prepared Statement of John Balton, Senior Vice President, American Enterprise Institute, before the House Committee on International relations. *Federal News Service*. [In English]
- Vučić, A. (2020, August 7). Oluja was the largest ethnic cleansing in Europe after WWII. *Jutarnji list*. [In Croatian]
- Woodward, S. (1995). *Balkan Tragedy: Chaos and Dissolution after the Cold War*. Washington DC: Brookings Institution Press [In English]
- Zidić, I. (2017). *Croatia and the Croatian spring 1991*. Zagreb: Matica Hrvatska. [In Croatian]
- Zimmermann, W. (1999). *Origins of a catastrophe*. Zagreb: Globus – Znanje. [In Croatian]

Marko P. Atlagić

University of Priština temporarily headquartered in Kosovska Mitrovica
Faculty of Philosophy
Department for History
Kosovska Mitrovica (Serbia)

Aleksandar L. Martinović

University of Novi Sad
Faculty of Law
Novi Sad (Serbia)

The SFRY did not fall apart – it was intentionally broken up

94 |

Summary

In this paper we propose that in the 1990s the SFRY did not fall apart but was broken up because, in the opinion of the US, the reasons for its existence disappeared. The Americans believed that the SFRY was created as a barrier against Soviet expansion in the West. As the bipolar world dissolved and the era of globalization began, the need for the existence of the SFRY disappeared. This was the reason why the country needed to be broken up. The authors are of the opinion that the SFRY was broken up by the USA, Germany, the Vatican, other Western countries and the secessionist Yugoslav republics, Slovenia and Croatia. For this reason, these countries bear the historical responsibility for breaking up a sovereign state, in opposition to its constitution, the UN Charter and the Helsinki Accords.

Keywords: SFRY, USA, Germany, the Vatican, NATO, Slovenia, Croatia

Зоран Б. Јевтовић^[1]

Универзитет у Нишу
Филозофски факултет
Ниш (Србија)

УДК 316.774:327.8(497.1)"199"
323.23:654.19(497.1)"199"
316.774:341.31(497.1)"1999"
Оригинални научни рад
Примљен: 12.11.2021.
Прихваћен: 08.12.2021.
doi: 10.5937/napredak2-34896

Значај антисрпске пропаганде и хибридног ратовања у процесу разбијања Југославије

Сажетак: У средишту рада је синтетизована слика пропагандно усклађеног и тоталитарног медијског инжењеринга водећих западних држава током деведесетих година прошлог века, којим се сложена југословенска стварност сводила на спиноване пропагандне слике о кривици само једне стране. Негативна перцепција о Србима постигнута је уоквиравањем пропагандних наратива, креираних снажном кампањом добро организованих и утицајних глобалних медија. Снажном стигматизацијом и демонизацијом у политичкој пракси они су жигосани као одговорни за све конфликте и ратове. Комбинујући различите методе и технике психолошко-пропагандних и оружаних активности оперативног или тактичког нивоа, западни стратеги су значајан део ангажовања посветили гушењу алтернативних извора информација. То је укључивало и њихово физичко уништење, што је први пут у светској пракси реализовано НАТО бомбардовањем зграде Радио телевизије Србије и преко 300 релеја и репетитора. Југославија је постепено цепана по републичким шавовима, у складу с интересима промењене геополитичке архитектуре, док Срби нису довољно брзо разумели процес у којем се, уместо истине, преко глобалних медија распростиру манипулативне представе о „новој стварности“.

Кључне речи: медији, пропаганда, хибридно ратовање, НАТО агресија, нова стварност, Југославија, Србија

Светска безбедносна архитектура након рушења Берлинског зида и разбијања моћне совјетске империје суштински је промењена, али је мало југословенских политичара разумело дубину дешавања. Крах социјализма, уз ланчано урушавање власти у државама Источне Европе, допринео је и промени гледишта о неопходности

постојања југословенске државе, која је због геостратешког положаја и специфичне политике несврстаности и блоковске војне неутралности многим била трн у оку. Већ тада су постојали планови за њено уништење, о чему сведоче директива NSDD бр. 54 Савета за националну безбедност САД (NSDD 54. – US Policy Towards

[1] zoran.jevtovic@filfak.ni.ac.rs

Easter Europe, 1982.),^[2] као и директива NSDD бр. 133 (NSDD 133. – US Policy Towards Yugoslavia), којима су још 1984. усаглашени планови разбијања комунистичке заједнице, односно њене брзе реинтеграције у неолиберално корпоративно окружење.^[3] Процес који ће уследити никако није био случајан: овај простор је размеђе Истока и Запада, хришћанског и муслиманског света, ту су кључне саобраћајне комуникације речним, железничким и друмским путевима, а преклапају се и интересне сфере свих значајнијих светских сила. Централна обавештајна агенција САД (CIA) 18. октобра 1990. године сачинила је нову анализу у којој је најавила да се Југославија неће распасти без етничких конфликта! Национално дубоко разједињено југословенско руководство није уочавало како постаје препрека на путу НАТО опкољавања Русије, али ни да је идеолошки ток историје значајно промењен! (Fukuјама, 2002, str. 56).^[4]

Дробљењу југословенске заједнице претходила је медијска сатанизација српског народа која је почела са извештавањем светских медија о низу инцидентних догађаја у српској покрајини Косово и Метохија. Западни креатори балканског хаоса добро су познавали Ван Дајкова (Van Dijk) проучавања медијског

дискурса и запажање да „уколико има приступ и контролише медијски садржај и проток симбола, привилегована елита може да обезбеди легитимитет својим гледиштима, да придобије сагласност и да наметне своју верзију истине у јавном комуницирању“ (Van Dijk, 1993, str. 242–243).

Почетак кампање „о етничком угњетавању Албанаца“ везује се за 20. фебруар 1989, када су бројне светске редакције објавиле извештаје о штрајку глађу рудара Старог трга, који је био део Рударско-металуршког комбината Трепча. Водећи телевизијски канали су емитовали идентичне слике лекара у чистим, белим мантилима који „придржавају изгладнеле рударе да се не би срушили од исцрпљености“ или им „држе повезе преко очију да не би ослепели“ после вишедневног боравка под земљом, прећуткујући да је разлог њиховог незадовољства политичког карактера. У први план истакнута је парола: „Трепча ради – Београд се гради“, која је требало да сугерише оправданост економског бунта штрајкача, док се у пракси одвијао протест против смене актуелног комунистичког руководства и најављених измена Устава којима би аутономне покрајине изгубиле део републичких овлашћења којима су у пракси представљале државу унутар државе. Након

[2] <http://www.fas.org/irp/offdosc/nsdd/nsdd-054.htm> (приступљено 18. 10. 2021. године)

[3] <http://www.fas.org/irp/offdosc/nsdd/nsdd-133.htm> (приступљено 18. 10. 2021. године)

[4] Амерички друштвени аналитичар и политиколог Франсис Фукујама (Francis Fukuyama), члан Савета за спољне односе САД, пише о тријумфалном „крају историје“, који је настао почетком 90-их година, победом либералне демократије над недемократским тоталитарним режимима пораженим након завршетка хладног рата. „Фундаментални неуспех тоталитаризма био је његов неуспех да контролише мисао“, уочавао је Фукујама, егзалтирано констатујући како ће сила остати *ultima ratio* у међусобним односима демократије и недемократије (више у: Fukuјама, 1997, str. 292).

тешких седмодневних преговора склопљен је споразум, али су светске медије преплавили снимци незадовољних албанских штрајкача. Холивудски режиран наратив о „обесправљеним рударима“ био је пропагандни окидач за демонизацију српске стране, али, уместо да се окрену међународном разобличавању лукаве манипулације, српски медији су акценат стављали на домаћу јавност, објашњавајући да је „немогуће да рудари на површину излазе са свеже обријаним лицима“ или тврдњама да им се „кроз алтернативни излаз кришом достављала храна и вода“. Политички инсцениран проблем постао је маркетиншки видљив, да би даљу интернационализацију кроз улогу „агенаса“ преузели савезници из Словеније и Хрватске који су појачавали интензитет и симболички подстицали видљивост у јавном простору.^[5] Стереотипизација Срба, генерализацијом читавог народа, и поједностављивање компликоване југословенске стварности почели су на планетарном нивоу, али свест о штетним последицама у домаћој јавности није била развијена.^[6] Истовремено, почело је морално и економско исцрпљивање једног народа, али најаве конфликта још није било, тако да је

југословенска заједница и даље функционисала, али више на формалном егзистенцијалном нивоу.

У пролеће наредне године пропагандни талас се појачава отварањем случајева „масовног тровања албанских ђака“, који стигматизује ширу српску заједницу. Користећи само албанске медије као изворе информација, новинари из америчких, енглеских, немачких и других утицајних медија извештавали су о хиљадама студената, средњошколаца, основаца, па чак и беба, „жртва српских безбедносних служби“ и „доктрине истребљења“ која се припрема албанском становништву.^[7] И док су се републичке власти дефанзивно браниле и покушавале да објасне да је реч о „инсценирању“ јер су заједно са њима и млади српски националисти који немају никакве здравствене последице, сецесионисти читавој кампањи дају академску подршку организујући научни скуп „Косово – испит лекарске савести“. У завршном документу се закључује како је „до сада непознатим и неидентифицираним плаином отровано преко 3.000 албанских ученика“, којима су „српски лијечници ускраћивали помоћ“. Србија се континуирано у негативном контексту

[5] Подршка словеначких интелектуалаца у Цанкарјевом дому у Љубљани и „неовисних интелектуалаца“ у Загребу изазвала је огромно незадовољство грађана Србије који су масовно изашли на улице Београда, тражећи хапшење Азема Власија и тадашњег косовског руководства. Председништво СФРЈ је након свега увело ванредно стање на Косову и Метохији.

[6] О погубном утицају стереотипа међу првима је писао славни амерички колумниста Волтер Липман (Walter Lippman) признајући да људи свест о другима креирају посредством „слика које праве у својој глави“. Проблем на који се није обраћала пажња јесте чињеница да оне до њих често стижу „безнадежно искривљене и непотпуне“, јер им медији додају контекст, чиме се умањује капацитет јавности да спозна истину (в. у: Rossiter & Lare, 1963, str. 108).

[7] Нацистички министар Јозеф Гебелс давно је запазио: „Пропаганда треба да буде популарна, а не интелектуална“ (в. у: Goebbels, 1934, str. 28–52).

ставља на насловне стране европске штампе, па немачки *Frankfurter Allgemeine Zeitung* (17. јула) тврди како се „плански отпушта велики број запослених Албанаца“, док бечки *Die Press* (10. децембра) окривљује српску државу како је велики број Албанаца оставила без посла, „не помињући ниједном речју да су сами дали отказе“ (Jevtović i Aracki, 2019, str. 180–181). Европске државе по невидљивом договору уједначавају јавни дискурс, непожељни ставови и мишљења се игноришу, манипулације повећавају, а све с намером да се сецесионистима у јавном простору обезбеди легитимитет. Као слика која се усађује у глобални аудиторијум пласирана је тврдња да је Србија кроз историју увек била на страни Русије, чиме је неосетно уграђен мит о њеној непокорности која као лош пример треба да се елиминише (Jevtović i Vajić, 2019, str. 107–128). У пропагандној кампањи ово је тренутак када договорене медијске теме непрекидно прожимају медијске садржаје на такав начин да аудиторијум не може да избегне сусрет с њима. Перс (Perse) наводи да тада публика нема могућности за учествовање у медијском процесу, а ефекти медија се постижу постепено и дугорочни су. „Медији конструишу стварност, коју, посредством понављаних медијских порука, кумулативно намећу публици“ (Perse, 2008, str. 42–43).

У пропагандну агенду лагано је усађена представа о комунистичком Левијатану (Србији, *ирим. ауџ.*), који се сурово обрачунава с грађанима других етничких припадности, при чему се прећуткивало да је у поређењу с некадашњим југословенским републикама само она сачувала космополитски карактер (Jevtović,

2007, str. 63–92). Применом технике *џрансфера значења* српско руководство је изједначено са бастаионом комунизма, док је с растом југословенске кризе број текстова с ових простора почео знатно да се увећава. Словеначки, хрватски, бошњачки и албански сецесионисти одмах су се одрекли југословенства, именујући Србију и њено руководство противницима демократизације. У средишту су истакнуте оптужбе за „великосрпски хегемонизам“ и мит о стварању велике Србије као узроцима свих политичких размимоилажења, а медијима је дат задатак да се таква слика угради у свест јавног мњења. Тензије међусобног неповерења и оптуживања свакодневно су расле, кулминирајући сецесијом Словеније и Хрватске, док је јужној српској покрајини припремљена улога тројанског коња у даљем комадању некада снажне државе.

У историји ништа није спонтано, а у новијој апсолутно! Југословенски конфликт почео је на словеначком граничном прелазу Вич–Холмец, 28. јуна 1991, када су убијена три војника Југословенске народне армије, иако су у подигнутим рукама имали беле заставе. Са становишта Устава Југославије, али и Повеље Уједињених нација у питању је типичан пример оружане побуне у којој држава има право предузимања свих расположивих мера да би успоставила унутрашњу стабилност. И Женевска конвенција је грубо прекршена, јер је Југословенска народна армија имала наредбу да избегава сваку конфронтацију и да оружје користи у нужној самоодбрани! Међутим, снимак аустријске телевизије ORF који указује на злочин према младим регрутима ниједан глобални медиј није желео да преузме. Исто се догодило и са тек-

стом у *Slovenskim novicama*, које су сведочиле да војска није имала наредбу да пуца. Насупрот момцима у сивомаслиним униформама било је око 36.000 обучених и организованих словеначких „територијалаца“, који су преко ноћи дошли на граничне линије и објавили територијалну независност. Током десетодневног конфликта словеначки пропагандисти су на конференције за штампу у просторије медија центра доводили до зуба наоружане војнике, сугеришући „драматичност ситуације“, тако да су страни новинари, недовољно упознати са стварним стањем на терену, застрашено остајали у хотелима или унутар зидова прес-центра. Отуда су „чињенице“ стизале само од словеначких функционера или селекованих новинара, при чему се још тада уочава саветодавна улога америчких стручњака за управљање кризама. Захваљујући таквом извештавању Европски парламент је 10. јула 1991. усвојио резолуцију, којом је као кривце означио ЈНА, док су сецесионисти награђени признањем државе. У пракси је дошло до замене улога кривца и жртве, што ће мејнстрим медији једногласним извештавањем подржати. У осудама су предњачили аустријски и немачки новинари, који су као релевантне изворе уважавали само изјаве словеначких и хрватских функционера, према којима је Србија „последња бољшевичка земља у Европи“ (*Die Furche*, 1. новембар 1990) или „фантомска држава“ (*Die Welt*, 30. I 1992), при чему се у позадини континуирано подгревао

мит о „Великој Србији“ као идеји обнављања „некадашњег српског царства“ (*Die Welt*, 26. септембар 1990), и тиме у стварности скретала пажњу са чина оружане сецесије. Католичка црква је почетак нестајања југословенске федерације видела као шансу за ширење своје верске доктрине, па тако интернационални *Christian Science Monitor* појашњава како „римокатоличке републике желе лабаву федерацију, док доминантна (православна, *йрим. ауи.*) Република Србија хоће чврсту марксистичку централизацију“.^[8] Као посебан аргумент истиче се да је Хрватска „једина западна република која је припадала Хабзбуршком царству и била вековима линија одбране хришћанске Европе“ због чега Запад мора помоћи „ослобођење од стаљинизма“. Једностраност у тумачењу ситуације циља да се светско мњење учврсти у ставу о српској одговорности, па *New York Times* (13. јула 1991) у уводнику објашњава да се од Стјепана Месића (тадашњег председника Председништва СФРЈ) очекује „да ослободи Косово, Војводину и Санцак од српске окупације“. Југословенску кризу распирују и други важни медији, па тако *The Times* (10. октобра 1991) заговара „превентивно распоређивање јединица за очување мира“ не само у Хрватској и БиХ него и „у Војводини и на Косову“.

Како се југословенска криза продубљивала, тако је и официјелни тон западних медија постајао све гласнији и унисонији, при чему се непристајање Србије да прихвати авнојевске

[8] Ватикански кардинал Содано је 26. новембра 1991. амбасадорима САД, Немачке, Велике Британије, Белгије, Аустрије и Француске уручио меморандум Свете столице, у којем се отворено тражило хитно признавање самосталности бивших југословенских република Словеније и Хрватске.

границе као мапе нових држава тумачило ароганцијом. „Суштина пропаганде је да намеру убеђивања учини невидљивом, па тако медији, ширећи мит о независности и заштити интереса грађана, скривају да у кризној ситуацији кредибилитет и оданост јавности стављају у службу политичких, војних или сличних циљева. Мржња према Југославији и Србима се скоро није ни прикривала, тако да се међунационални рат промовисао као једино решење“ (Jevtović, 2017, str. 63–92). Медијска агенда се техником трансфера симбола пребацује с персоналног на колективни ниво, па су захтеви типа „бомбардујте Милошевића“ прерасли у „бомбардујте Србе. У јавни говор се уводи низ етикета којима се Срби означавају као „нациообољшевици“, „византијци“, „мрачни православци“, „штитоноше комунизма“, „последњи стаљинисти“, „угњетачка нација“, „балкански кољачи“, „банде смрти“ и „сарајевске убице“ (Vuković, 2009). Лондонски *Тајмс* тврди да су „Срби пуштени с ланца“ (9. новембра 1992), поистовећујући једну нацију са крвожедним животињама, док притисак појачавају изјаве широј јавности познатих личности. „Србе треба бацити на колена“, узвикнуће Клаус Кинкел, немачки министар иностраних послова (27. маја 1992). Сумњиве и непроверене информације повремено се подгревају, како би утисак постао још јачи. Тако, *Wasgubgtib –Tunes* (14. априла 1992), говорећи о српској кривици, подсећа на тровање албанских ђака, саопштавајући да су „према неким информацијама, неки и присилно стерилисани“. Пажљивијем читаоцу је јасно да кредибилних извора у оваквим информацијама нема, али пропагандна кампања не подразумева објективност! Оптужбе

против једног народа никада у историји нису биле толико морбидне, али „демократски свет“, како Запад често себе назива, ћути! „Животиње користе своје ресурсе знатно срећеније него ови наопаки створови, чија је припадност људској раси у великом закашњењу“, изјавиће сер Питер Јустинов, глумац, амбасадор Унеска (*The European*, 10. јун 1993), док генерал Жан Кот и Дјозеф Бајден, демократски сенатор из Делавера, мисле да су „Срби неписмени, дегенерици, силоватељи, убице беба, касапини и агресори“ (*Си-Ен-Ен*, 1. 8. 1993). Црно-бела представа популарише само најекстремније ставове, гушећи сваки глас разума који се залаже за мирно решење. Чак и за очигледне пропусте у извештавању оптужују се Срби! На пример, магазин *Aktuell* (децембра 1993.) објављује фотографију с пратећим текстом: „Стратешки мост који су срушили Срби, мост у Вуковару, бејаше прекрасан примерак архитектонске и историјске баштине овог хрватског града. Од почетка рата српска артиљерија срушила је око 500 цркава, утврђења, музеја и других историјских споменика или их је оставила у ’јадном стању“. Инверзија реалности је очигледна – стари мост у Мостару гранатирани су Хрвати, тако да закаслело извињење редакције нема ефеката! О међусобном разумевању и суживоту нема ни говора: сарајевски недељник *Љиљан* тврди да „Србин наликује човеку само онда када је мртав или затворен“ (23. 2. 1994), док Босиљка Мишетић, потпредседница хрватске владе, на прес-конференцији (августа 1995) изјављује да „Хрватска не жели да у њој живе људи који припадају другом народу“. Пољски дневник *Zycie Warszawy* објављује како „Срби

једино разумеју језик силе“, док часопис Сајантолошке цркве из Америке открива да се „гнусна неман великосрпског експанзионизма, као и пангерманских амбиција Трећег рајха, храни истим еугенистичким теоријама!“ На модерном стубу срама све је дозвољено, па Ричард Холбрук констатује да су „Срби тек злочиначки дупеглавци“ (*The New Yorker*, 6. 11. 1995). Хорској осуди придружују се и обични грађани, па преко „писама читалаца“ *The European* (5. октобар 1998) Тамара Хонар закључује да су „Срби раса парија – труле јабуке у бурету Европе, па морају бити неутралисани“. Много је сличних примера, али битно је уочити хорску усаглашеност западних медија којом се у јавности бројних држава усађују наративи о „народу који је геноцидан“. С друге стране, Словенци и Хрвати су „прогресивни“, „демократски опредељени“, „модерни“, „мирољубиви“, „толерантни“ и сл., чиме се сугерише да деле европске вредности. Тако је у страној јавности подржавано отцепљење република од федерације, али и теза о неопходности разбијања Србије, како би се Југославија коначно уклонила са међународне позорнице (Vuković, 2009). О буђењу савести светских политичара или јавним признањима да су исхитреним политичким или војним одлукама учињене стратешке грешке, западни медији ће ретко и нерадо говорити, трудећи се да на сваки начин умање своју позицију: „Запад сноси део кривице због глупог признавања ривалских држава зачетих у расколу“ (лорд Дејвид Овен, *The Times*, 4. април 1993).

НАТО агресија и медијска кампања

Ограниченост простора аутору не дозвољава детаљније елаборирање бројних пропагандних техника употребљаваних током рата у Босни и Херцеговини, али анализа неких примера са Косова и Метохије биће довољна за уочавање матрице која је коришћена у пракси. Теза да велике силе нису знале шта се тачно дешава на овим просторима није одржива: у поверљивом документу „Етничке чистке на Косову“ америчка администрација је почетком 1999. упозорила Конгрес да се на терену „разбуктавају етничка чишћења“, класификујући их у седам категорија: „1. насилно исељавање; 2. хапшења; 3. силовања; 4. кажњавања без суда и ислеђивања, 5. крађе и пожари; 6. нарушавање неутралности у односу на медицинске раднике, и 7. лишавање идентитета. Када је одговорност приписивана српској страни најчешће је стајало: „према провереним изворима...“, „људи којима можемо веровати тврде...“, „заstraшени, анонимни сведоци говоре...“. За Сједињене Америчке Државе Ослободилачка војска Косова (ОВК) званично је била терористичка организација, али пошто се схватило да Београд не жели да своју спољну политику обликује према жељама новог светског поретка, обавештајне службе (CIA и BND) почеле су са обуком и наоружавањем терориста да би их у погодном тренутку ангажовале као копнене трупе у НАТО походу.^[9] У хибридном ратовању говор дипломатије и медија има за

[9] <http://www.kosovo.net/klazb.html> (приступљено 20. 10. 2021. године)

циљ скретање пажње аудиторијума, па је високопозиционирани званичник Беле куће Роберт Гелбард (*Robert Gelbard*), у фебруару 1998. године, осудио тероризам ОВК.^[10] Далеко од медијских рефлектора припремала се драматична промена међународног признања, којим ће амерички функционери отворено подржати побуњенике. Током посете једној албанској кући у селу Јуник, Ричард Холбрук (*Richard Holbrooke*) ословио је у присуству одабраних медија терористе „борцима за слободу“, сугеришући тиме да бране правду. „Амерички изасланик се састао са *косовским њобуњеницима*, који одбијају позив на примирје“, објавио је *Њујорк Тајмс* (*New York Times*), 25. јуна 1998, уз изјаву како мисли да „Срби треба да оду одавде“.^[11]

Потписивањем Споразума о аутономији између специјалног америчког изасланика Ричарда Холбрука и југословенског председника Слободана Милошевића (13. октобра 1998) дошло је до привременог затишја, али у хибридном рату дипломатски маневри имају важну улогу у прикривању намера. Да би се сложена операција разбијања једне државе оправдала пред међународном заједницом било је неопходно континуирано креирање медијских наратива о Србима као заосталом, проруском, комунистичком, хегемонском, агресивном и

примитивном народу. У пропагандним техникама то је и основни задатак – Србе представити као Зло, „лоше момке“, којима ваља усадити слику о кривици, чак и по цену кршења свих међународних резолуција.^[12] Да би политички и пропагандно припремили терен за разбијање савезне државе светски медији су покренули кампању о обесправљености албанског становништва, с провидним захтевима за вишим степеном аутономије, иако скоро нигде у свету нису могли пронаћи пример да је нека мањина уживала таква права каква су уживали косовски Албанци. Прећуткивало се да је овај простор духовна, историјска и културна постојбина српског народа, о чему сведочи око 1.130 средњовековних манастира и цркава, 96 тврђава, 14 двораца и других споменика, као и да је Пећ традиционално седиште Српске православне цркве.

За ескалацију сукоба се чекао повољан тренутак и као резултат је произведен „случај Рачак“. Иако је шеф посматрачке мисије Европске уније (ЕУ) амбасадор Дитмар Хартвиг (*Dietmar Hartwig*) у релативно коректним извештајима упозоравао да Ослободилачка војска Косова (ОВК) врши терор и непрекидно провоцира власт, у извештавању је простор добио само Вилијам Вокер (*William Walker*),

[10] https://1997-2001.state.gov/policy_remarks/1998/980222_gelbard_pristina.html (приступљено 21. 10. 2021. године).

[11] <https://www.nytimes.com/1998/06/25/world/us-envoy-meets-kosovo-rebels-who-reject-truce-call.html> (приступљено 21. 10. 2021. године).

[12] Резолуција Генералне скупштине Уједињених нација бр. 3314 (XXIX) од 14. 12. 1974, чланом 1. дефинише да агресију чини „употреба оружане силе једне државе против суверенитета, територијалног интегритета или политичке независности друге државе, односно на ма који други начин који није у сагласности са Повељом УН“. Повеља предвиђа употребу силе искључиво у случају самоодбране или предузимања колективних мера УН против агресора.

који је са својим тимом имао задатак креирања догађаја који ће послужити као разлог за бомбардовање.^[13] Након што је у селу Рачак, општина Штимље, убијен полицајац Светислав Пржић, а од ватре терориста још неколико његових колега рањено, полиција је 14. јануара организовала акцију којом је ово терористичко гнездо разбијено. Полиција је после осмочасовне интервенције и елиминисања више десетина терориста, уз заплону велике количине оружја, због небезбедности напустила место сукоба, остављајући сцену Вокеру и екипи. Током ноћи припремљен је филмски сценарио: тела погинулих терориста пресвучена су да изгледају као цивили и скупљена на једном месту, тако да слика изгледа што аутентичније. Стране новинарске екипе на улазу у село чекали су уредно обријани, испеглани, у беспрекорно чистим униформама, припадници ОВК, који су наводно бринули о њиховој безбедности, водећи припаднике „седме силе“ да „снимају шта желе и како хоће“. Изјаве већ припремљених и одабраних мештана биле су идентичне: „Полиција је силом проваљивала у куће, одвајала мушкарце од жена, одводила их на узвишицу и тамо убијала.“ Вокер стиже тачно у подне, сведочећи да је реч о „масакру какав свет не памти“, темпирајући изјаву тако да српска страна нема термин да га у истом дану демантује.^[14] Посебна пажња посвећена је

театрализацији сахране, урађеној по свим филмским правилима. Испред џамије су поређани велики дрвени сандуци какве нико до тада није видео, за ову прилику доведен је и хор, мада то није албански обичај, али када треба изазвати емоције светске публике све је дозвољено. Иако су у пратњи полиције током интервенције била два возила са америчким дипломатским таблицама и камере телевизије Асошијетед прес (Associated Press), њихову верзију догађаја нико није желео да емитује.

Школски учбеници кризног комуницирања предвиђају да у оваквим ситуацијама медији добијају задатак брзог распламсавања емоција (то се постиже, између осталог, техником манипулативног кадрирања), тако што се у први план намећу пожељне слике паралелне стварности. Истина и чињенице се савијају пред лажима и сумњама, док се саопштава само оно што одговара страни коју заступате. То добро видимо на примеру Си-Ен-Ена, који извештава са сахране породице Јашари, у селу Доње Преказе. Призори окупљених тела 26 погинулих чланова су узнемирујући јер су међу њима жене и деце, али је и прећутан кључни податак – да је Адем Јашари, један од вођа терористичке ОВК, настрадао држао као таоце, не дозвољавајући им да напусте место сукоба иако су их полицијске снаге позивале да то учине, гарантујући им безбедност!

[13] У теорији ово је познато као „догађај фитиљ“, који служи за пропагандно оглашавање и мобилизацију јавног мњења. *New York Times* 19. 1. 1999. пише о тајном састанку Мадлен Олбрајт, министарке за иностране послове, са најужим кругом сарадника, на којем је дан пре догађаја у Рачку најавила како се очекује „кључни догађај“, који ће одредити политику САД на Балкану.

[14] „Дајте лажима предност од 24 сата и истина их никада неће стићи“, саветовао је много раније Гебелс.

Разумни захтеви неких медија који се залажу за проверу чињеница нестaju из јавног простора, а публициитета нема ни за оне који би да саопште да је Јашари убио рођеног брата због намере да се преда.^[15] Повод за снажну реакцију полиције јавност Запада никада није сазнала – 28. фебруара 1998. из овог села подмукло су нападнута и убијена четири припадника полиције. Како је уочио и Милан Крстић са Факултета политичких наука у Београду, убрзо „САД узимају ОВК као релевантну ослободилачку организацију, више не терористичку“.^[16]

104 |

У западном дискурсу југословенско и српско су изједначени, али тако што наметнута парадигма није демонизовала Југословене, већ искључиво Србе! Усамљен у гомили, човек делује инстинктима, а не разумом, тако да се свету нуди слика по којој се мета јавно дискредитује. Стјуарт Хол (Stuart Hall) у студијама рецепције то види преко наметања доминантног кода широј јавности, јер на конотативном нивоу публика поруке декодира у складу с преферираним значењем (Hol, 2005, str. 283–285). На пример, Југословенска народна армија, која је легално бранила територију своје државе, у светским медијима означавана је као „српска борбена сила“, „комунистичка“, „великосрпска“, „агресорска“ и слично, чиме је у дискурсу Запада етикетирана као „злочиначка“. Од скоро 11.000 извештаја објављених током НАТО агресије на Србију 68,91% било је са негативном

конотацијом, а очигледном пристрасношћу издвајале су се САД (70%), Велика Британија (75%) и Албанија (94%). Анализа садржаја у периоду који је претходио агресији показује да су најзаступљеније теме биле о мерама које би омогућиле долазак страних јединица на Косово и Метохију, активностима регуларне југословенске армије, али и припадника „ослободилачке ОВК“. „Током рата у центру интересовања биле су теме о ваздушним ударима и ефектима, албанским избеглицама и нашим војним активностима. Симулирањем правила о извештавању обе стране одређени простор дат је порукама које истичу велику маневарску и борбену способност Војске СР Југославије, али иза таквих текстова и репортажа обавезно су следили прилози о „хуманитарној катастрофи албанског становништва“, „колонијама немоћних албанских избеглица“, „српској одговорности за етничко чишћење и ратне злочине“ и слично. Као што се могло и очекивати, највећи број афирмативних извештаја објављен је у јавности Кине (60%) и Русије (53%), док изненађује повремено умерен тон немачких медија (28%)“ (Јевтовић, 2000, str. 152). О збивањима на Косову и Метохији током 78 дана НАТО бомбардовања извештавало је 2.816 међународних репортера, од којих се значајан део понашао супротно професионалним стандардима новинарства, али је то мало кога интересовало. Прича о Југославији била је медијима сувише комплексна

[15] <http://www.politika.rs/scc/clanak/424245/Albanci-od-drumskog-razbojnika-prave-heroja> (приступљено 20. 10. 2021. године).

[16] <http://www.rts.rs/page/stories/ci/story/1/politika/3070706/sta-je-amerika-kosovu.html> (приступљено 20.10. 2021. године).

за објашњавање, док су антисрпски наративи били пожељни, једноставни и ефикасни.

Свест да је постала мета глобалних пропагандиста споро се развијала у домаћој јавности, политички подељеној и подржаној од бројних домаћих, алтернативних медија. Стварност посредована медијима садржи магичну привлачност, док се сугестибилна моћ порука, уз њихову репрезентативност, уверљивост и функционалност, користи за промену вредносних категорија. Ратнохушкачка доктрина, уз опчињавајућу моћ слике, слаби психички и интелектуални отпор личности, али и намеће другачије обрасце понашања. Тако се терористи преко ноћи претварају у хероје, а жртве постају целати (Aracki, 2010, str. 103–110).

Насиље које албанска страна производи раније је договорено и медијски темпирано са циљем привлачења пажње светског мњења. Пуцањем на полицију, провоцирањем војске, киднаповањем и убијањем ненаоружаних поштара, шумара, лекара, новинара и других цивила који раде свој посао, терористи провоцирају легитимне снаге безбедности, при чему смрт мобилисаних сељака и обичних људи користе за медијску сатанизацију државе. Камере глобалних телевизија увек су у близини, тако да велике приче служе оптуживању српске стране. На пример, Рој Гатман (Roy Gutman) постаје најгледанији репортер сензационалном причом о масовној гробници на депонији смећа код Ораховца, где је наводно закопано 567 људи, међу којима и 40 деце. Када српске власти воде

новинарске екипе на место дешавања, лажна прича нестаје из информативног мехура, без било какве одговорности аутора или медијских кућа које су причу шириле.^[17] Политичка моћ може да се манифестује на више нивоа, а најважнија је одлука о простору који се посвећује одређеној теми (Gabrielatos & Baker, 2008, str. 8–9). Глобални медији су имали сав комуникацијски простор на располагању, док је српска страна добијала мрвице, и то да се бранила од очигледних лажи!

Није неважан ни безбедоносни контекст бомбардовања југословенске државе. НАТО се налазио у неочекиваном проблему: неке чланице почеле су отворено да изражавају сумњу у даљу сврху његовог постојања, тим пре што је најстарија и најјача војно-политичка организације финансијски постајала све захтевнија. Сједињеним Америчким Државама као униполарној сили требала је потврда лојалности европских савезника, али и задржавање војних база на њиховим просторима, тако да је тражење новог колективног непријатеља било мотив опстанка читаве организације. Дестабилизовањем и урушавањем економске, социјалне, политичке и безбедоносне ситуације Југославија је подељена по тадашњим републичким границама, али је одговорност пребачена само на Србе и њихово политичко вођство. У покрајини Косово и Метохија темпирано је креирана хуманитарна катастрофа албанских цивила, што је искоришћено као повод за бомбардовање СР Југославије, баш

[17] <http://www.politika.rs/scc/clanak/380100/Specijalni-rat-NATO-a> (приступљено 25. 7. 2021. године)

на педесети рођендан НАТО алијансе. Генерал Весли Кларк (Wesley Clark), командант НАТО снага, у интервјуу датом америчкој мрежи Си-Би-Ес (CBS), маја 2000. године, рекао је следеће: „Милошевић, говорећи отворено, никад није стварно схватио да овај рат није стриктно био везан за Косово. То, коначно, није био конфликт због етничког чишћења. То је била битка за будућност НАТО, битка за кредибилитет Сједињених Држава као силе у међународним односима“ (Вјелажас, 2019, стр. 13–36). Рат је Западу био потребан да би сачувао унутрашњи мир, али и светску геополитичку позицију, што ондашње југословенско руководство није умело да види!

Монопол глобалних медија

На појаву комуникацијског монопола у кризним ситуацијама указивао је Џон Кенет Галбрајт (John Kenneth Galbraith), закључујући да у таквом окружењу „имплицитно расте комуникациона моћ уверавања (убеђивања)“ (Galbraith, 1987, стр. 30). У теорији је то видљиво кроз раст улога професионалних комуникатора, који процесима продукције информација одабирају и обликују теме које јавност разматра. То је постулирано теоријама о чуварима капија (gatekeeping theory) и дневног реда (agenda setting theory), захваљујући којима публика преузима претходно изабране прилоге. „Централизација контроле над медијским

садржајима“ и увид у медијске садржаје постају легитимне фазе војних кампања пре, током и после конфликта, признали су након НАТО бомбардовања Стивен Чејфи и Миријам Мецгер (Chaffee & Metzger, 2001, стр. 365–379). При томе, облици, методе и пропагандне технике свакодневно се преобликују и редизајнирају, тако да државе које током хибридног ратовања немају комуникацијски суверенитет губе статус који су до тада имале. Зато се у психолошко-информативни рат активно укључују обавештајне службе, невладине организације, лобисти, агенти од утицаја, подмићени интелектуалци (припадници стране која ће се напасти)... Циљ је производња утиска о одговорности криваца, али и широке сагласности западне јавности, чиме се постиже изолација нападнуте земље.^[18]

Читаоци овога текста с правом ће се запитати како је могуће код оволиког броја медија диктирати одређене идеје, обрасце, мишљења...? Трик је једноставан, а да би се открио, неопходно је проучити ко су власници утицајних медија, јер у новоствореном поретку они преко чувара капија (уредника) одлучују шта је добро, а шта није, ко је терориста, а ко борац за слободу, који је владар демократа, а који тиранин којег треба елиминисати? Ако би се загребало испод површине, лако би се дошло до података да су акционари, а некада и већински власници, корпорације које су водећи трговци оружјем или тајне службе или невладине организације. На пример, власници две најмоћније мреже у

[18] Роберт Баер, оперативац СИА, ангажован на просторима Југославије од 1991 до 1994, сведочећи о активностима признао је настојања службе да се пропагандним деловањем „заваде“ републичка руководства. „Морали смо изабрати жртвено јагње које би било криво за све. Србија је изабрана јер је на неки начин била наследница Југославије.“

САД – ABC (American Broadcasting Company) и NBC (National Broadcasting Corporation) јесу Westing House и General Electric, компаније познате по производњи атомског оружја, ракета и електронике. Радио-мреже Глас Америке (Voice of America) и Слободна Европа (Free Europe) у рукама су обавештајних служби САД, а отворено их контролише и финансира CIA. Каква је слобода информисања говори и податак да грађани Немачке не могу да чују програме *Дојче велеа*, иако се емитују на 40 светских језика, баш као што је у САД забрањен пријем Гласа Америке! То што јавно позивају на поштену „тржишну утакмицу“ и „отворени проток информација“ власнике великих медијских система не спречава да у тајности преузимају публику од националних емитера утичући на промену политичке оријентације.

Флоскулу да велики број медија обезбеђује демократске капацитете и разноликост информација данас не морамо уважавати. „САД имају импресивну мрежу масовних комуникација: 1.700 дневних новина, 11.000 ревија, 9.000 радио и 1.000 ТВ станица, 2.500 издавача и седам филмских студија. Када би свако од средстава имало само једног власника, укупно би било око 25.000 различитих медијских погледа. Та импресивна бројка у потпуности би гарантовала широк спектар политичких и социјалних идеја... Али, у САД нема 25.000

различитих власника. Данас, 50 корпорација поседују највећи део медија. Педесет жена и мушкараца који су на њиховом челу могли би стати у мало већу собу. За ове особе се може фигуративно казати да сачињавају приватно министарство за информисање и културу“ (Bagdikan, 1997, str. 134). У међувремену, број битних играча постао је још мањи: *Mather Jones magazine* објавио је крајем 2006. да осам медијских корпорација доминира тржиштем вести у САД (Disney, AOL – Time Warner, Vicom, General Electric, News Corporation, Yahoo), док неки истраживачи тврде да их је и мање.^[19]

Неолиберални концепт је информације преусмерио у једносмерну улицу, јер чињеница да неколико власника медија одређује агенду глобалне политике јасно указује на то како се креира светско мњење. Деведесет посто међународних вести које објављује светска штампа потиче од четири велике западне агенције. То су Junajted pres internešenel (UPI), Asošijeted pres (AP), Rojters (Reuters) i Ažans frans pres (AFP).^[20] То што већина држава има своју новинску агенцију није битно за светско мњење, јер је њихов учинак више него скроман! Слично ће сутра бити с друштвеним мрежама (Твитер, Фејсбук, Инстаграм...), јер њихови власници у пракси одлучују ко ће их користити, односно кога треба стигматизовати и искључити из јавне комуникације!

[19] Амерички истраживач медија Шах (Shah) ту убраја само пет компанија, закључујући: „мање играча, мање слободе!“ (Shah, 2009). Марк Стивенс (Mark Stevens), с калифорнијског државног универзитета наводи „да пет гигантских издавача контролише штампане медије, других пет компанија производи филмове и не више од три човека контролишу електронске медије“ (Stevens, 2003).

[20] Две су америчке, једна британска и једна француска.

Стратегија хибридног рата се препознаје у широкој лепези најразличитијих облика неконвенционалне борбе и оружаних дејстава, што се на подручју Југославије посебно уочавало у НАТО деловању на Косову и Метохији. Разбијање југословенске заједнице заснивало се на организовању манипулације о „српској кривици“, која се у свим западним наративима види као „уграђени“ елемент, са задатком наметања појмовног значења и управљања перцепцијама, што ће касније војним експертима послужити као суштина концепта ратова пете генерације.^[21]

Деведесетих година, кроз сукобе на просторима југословенске државе, променила се филозофија пропаганде, јер су САД, али и њене моћне савезнице, користећи технолошку супериорност, креирале ново поимање истине.^[22] Током кризних стања друштвима се намећу конструисани наративи, који одражавају стварност оних који их креирају, чиме се мењају ставови аудиторијума, који прихвата са конвертираном идеологијом, вредностима и обрасцима. У геополитичкој пракси то се препознаје кроз појмове као што су: „мека сила“ (soft power), затим „млаки рат“, „паметна моћ“ итд. Харвардски политиколог Џозеф Нај Млађи (Joseph Nye, Jr.) недвосмислено је истакао да се снага држава састоји у монополу над комуникацијским средствима којима се пројектује

„слика о моћи“, при чему „две ствари могу увелико повећати или умањити способност било ког ентитета: прво, властити легитимитет у очима својих појединачних чланова и друго, њена веродостојност у очима других сила“.^[23] „Мека моћ“ је кључна за истицање различитости унутар друштва и између друштава, а конфликти који следе само су демонстрација „*тврде моћи*“ (band power) и насиља према нападнутој страни.

У пролеће 1999. године већ је било јасно да бомбардовање Југославије не даје очекиване резултате и поред бесомучног уништавања имовине грађана, али и индустријско-енергетских капацитета државе. Испитивања јавног мњења показивала су Клинтоновој администрацији да је јавност изразито осетљива на теме „силовања“, па је број оваквих извештаја у глобалним медијима нагло порастао (Fitchett i Vinocur, 1999, str. 1–4). У листу *Philadelphia Inquirer* са крупним насловом „Српски систем силовања“ образложен је насилнички карактер овог народа: „У другим случајевима, масовна силовања се организују на градским трговима. Градско становништво се сакупи да посматра те ужасне призоре; страх и гнушање понекад подстакну становништво да добровољно бежи“ (Chamberlain i Powell, 1999). Стејт департмент је 19. 4. 1999. преко портпарола светској јавности саопштио како је на КиМ „убијено или нестало

[21] НАТО је 2009. године званично увео рат пете генерације као оперативни концепт.

[22] *Постистина* означава стање у којем чињенице престају да имају кредибилитет, тако што наметнути ставови и мњења постају релевантни за појашњење друштвене стварности. У том смислу постистина представља својеврсни предуслов за бујање лажних вести (fake news).

[23] http://www.foreignpolicy.com/articles/2006/02/22/think_again_soft_power (приступљено 21. 10. 2021. године)

око 500.000 Албанаца“, да би месец дана касније (15. 5. 1999.) секретар за одбрану Вилијам Коен, ТВ мрежи Си-Би-Ес њуз признао: „Сада видимо да је нестало око 100.000 људи подобних за војску. Они су можда убијени.“ Британски премијер Тони Блер оснажује утисак изјавом да је њему познато „да је убијено око 100.000 људи“ (Тајмс, 30. 4. 1999.), док британско Министарство иностраних послова значајно ублажава цифре, па Џеф Хун, министар одбране, признаје да према извештајима које поседују „изгледа да је 10.000 људи убијено, али и да је било више од стотину масакра!“ Лицитирање бројкама је неопходно јер иза тога следи увођење појмова „етничко чишћење“, „масовне гробнице“ и „геноцид“.^[24] Циљ наратива о Србима био је да их брутално демонизује, тако што се тешком пропагандном артиљеријом сугерисало на постојање невидљиве политике, којом се жели физичко протеривање албанског становништва, док је у реалности било обрнуто – преко 250.000 српских цивила и неалбанских становника након НАТО интервенције напустило је ове просторе. Савест се накнадно призива у помоћ, па тако *Вашиington пост* 9. 11. 1999. јавно прозива америчку администрацију да је „900% преувеличавала цифре о наводно убијеним Албанцима, што је обично надувавање бројки, да би се на галаму добила подршка за НАТО бомбардовање“. Високи официр КФОР-а који је затражио да остане анониман, испри-

чао је детаље о наласку масовне гробнице у селу Угљаре, али је Хашки трибунал забранио објављивање јер би се сазнало да су жртве Срби, Исто је важило и за кречану у Клечку, за коју су постојали докази о спаљивању деце, жена и старијих људи, али пошто нису били Албанци, све је заташкано!

НАТО стратегије су још много пре самог бомбардовања желели да придобију симпатије светске јавности. С ратним активностима приступ је постао проактиван, уз бригу да се прикаже војнички перфектно, брзо и ефикасно ратовање. План „Информативна битка НАТО“ усвојен пре почетка ваздушних дејстава замишљен је као колективна кампања свих чланица, али је већ после првих дана бомбардовања постало јасно да много података „цури“. Моралност поступка почела је да се доводи у сумњу, а с првим сликама великог страдања цивилног становништва јавно мњење у Европи и земљама трећег света почело је да се дели. Зато је дошло до великих промена у пропагандном тиму, па су управљање преузели амерички и британски официри Алистер Кембел (Alistair Campbell) и Џонатан Прајс (Jonathan Pryce), који су се брзо ангажовали на ширењу „селектованих информација“, али и на сузбијању све видљивије и емоционалније слике која је пристизала из нападнute земље. У тим су укључени и стручњаци Четврте психолошко-оперативне групе из САД, као и оперативци Команде за специјалне операције у Немачкој.

[24] Шпански хирург Емилио Перез Пухол, који је са екипом својих колега, по овлашћењу Хашког трибунала, истраживао тврдње Албанаца, јавно је констатовао како „пре агресије НАТО није било таквих злочина, нити тортуре цивила“. Масовне гробнице, каже Пухол, „то је семантичка пируета коју су измислиле ратне пропагандне машине, јер ја нисам нашао ниједну, ама баш ниједну масовну гробницу“ (Jevtović, 2000, str. 115).

Техника „производње информативне тишине“ први пут у историји примењена је у НАТО бомбардовању Југославије. Да би се сузбила гласност српских медија број предајника у државама које су је окруживале одмах је утрусачен, као и њихова чујност. „Са територија Румуније, Бугарске, Македоније и Хрватске, али и са бројних стационарних летелица у ваздушном простору направљен је електронски комуникацијски обруч, како би се спречио продор у свет било каквог непожељног мишљења, другачијег тумачења, па и саме истине. Специјализоване информативно-обавештајне редакције припремале су и емитовале 18 емисија на 21 фреквенцији радијских и телевизијских канала. Наменски је прављено седам програма на српском, енглеском, немачком, бугарском и албанском језику, при чему су финансирање обезбеђивали 12 НАТО чланица, влада САД и Сорос фондација (Јевтовић, Вајић, 2019, стр. 120). Истовремено, из јавне комуникације се искључивао сваки глас сумње, неверице или отпора. Пошто је национална телевизија са мрежом регионалних и локалних емитера активно извештавала о последицама НАТО варваризма, одлучено је да се физички елиминише. Ракете су одмах усмерене ка антенским стубовима, телефонским централама, мостовима који су носили коаксијалне каблове, центре веза и слична комуникациона чворишта, како би се раширила

психоза страха, дефетизма и параноје. Непрестаним бомбардовањима уништено је око 300 телекомуникационих трансмитера (релеја) за емитовање радио-телевизијских сигнала, али када је РТС наставио да шаље снимке страдања и патњи обичних људи и сâм је постао мета америчких ракета. Тадашњи амерички председник Бил Клинтон је „правдао“ убиства 16 запослених радника РТС-а речима да је „српска телевизија кључни инструмент команде и контроле Слободана Милошевића“, који је користи да би „ширио мржњу и дезинформације“ и да овај медиј „не показује спаљена села, масовне гробнице и децу која су силована од стране војника који су послати тамо“.^[25] Пре и током бомбардовања значајна финансијска средства су одвојена за финансирање опозиционих медија, који су под плаштом укидања монопола од медија под контролом државе пристали да служе западним интересима.^[26] Репортери ових медија, али и дописници за иностранство добили су упутство којим је од њих тражено „што више војних података у извештајима, што више прилога о паду морала грађана, несташицама у продавницама, све већем незадовољству и разочарању обичних људи, протестима (појединачне приказати као шире) итд.“

Хибридни ратови се заснивају на комбиновању „тврде“ и „меке моћи“, при чему је у епицентру јавно мњење своје, али и противничке

[25] <https://www.washingtonpost.com/wp-srv/inatl/longterm/balkans/stories/clinton25.htm> (приступљено 18.10. 2021. године).

[26] То потврђује и податак да је највећи број учесника рушилачких петооктобарских демонстрација пристизао из градова у којима су медијске програме емитовале тадашње чланице АНЕМА (Чачак, Ужице, Ниш, Пожаревац, Крагујевац...).

стране. Анализирајући тонове који су стизали са Запада, Слободан Вуковић је уочио: „Срби-ма се као јавно прокламованом непријатељу, зарад њихове стигматизације и демонизације, на симболичком плану приписују на Западу широко прихваћене непожељне (негативне) вредности, с израженим негативним набојем, као што су: комунизам, бољшевизам, варварство, мистицизам, национализам, шовинизам, примитивизам, милитантност, нетолерантност (тврда линија), недостојност, византинизам, византијско или источно православље (што најчешће подразумева 'тоталитаризам,' 'варварство' и 'ропство'), оријентализам, окренутост (мрачном) Истоку (који асоцира на Азију или је Азија) који није цивилизован, 'оријенталним схватањем права, учмалост, диригована економија, лењост, ирационалност, хегемонизам 'неевропејство' и слично“ (Vuković, 2011, str. 105–132).

Закључна разматрања

НАТО агресија на Југославију, укључујући и бомбардовање Косова и Метохије, била је у функцији преобликовања европског геостратешког простора и оправдања даљег постојања ове војнополитичке алијансе, о чему је аутор већ писао (Jevtović, 2017). Након сецесије Словеније и Хрватске, чак и смањена Југославија опстајала је у очима Запада као чувар руског утицаја на Балкану, при чему су вишедеценијски етнички проблеми у јужној српској покрајини Косово и Метохија снажном медијском пропагандом уздигнути на ниво потребе „хуманитарних интервенција“

и „заштите угрожених људских права“. Упркос чињеници да је ове сукобе пратило четири пута више новинара него рат у Вијетнаму, истина је остала скривена за највећи део глобалног аудиторијума.

Пре, током, али и после НАТО бомбардовања страховита стигматизација српског народа реализована је АСЕ теоријом, која је подразумевала адекватност, конзистентност и ефикасност. Планирано и организовано наметање наратива о српском народу, војсци и полицији добило је психолошки нову димензију, али и политичку рефлексију видљиву у снажној међународној изолацији, санкцијама и осуди. Став наших стручњака да се информативна стратегија заснива на чињеницама и истини био је исправан, јер би лажна пропаганда против најмоћнијих земаља света одмах била раскринкана. Фотографије и сведочења разарања болница, школа, индустријских зона, рафинерија, гробаља и културних споменика, уз слике цивилних жртава са терена, понуђене одмах, биле су најефикаснији одговор који је поштени део планете могао да разуме! Листа агресорских злочина не може стати у један научни рад, али може податак како је у 3.381 ваздушном нападу живот изгубило скоро три стотине малишана!

Илузије о НАТО супремацији и колективитету код решавања кризних ситуација овим ратом су практично распршене. Алијанса је произвела неизвесност и доживела неуспех на више поља, а аутор ће овде поновити закључке већ изнете у сличним радовима: 1) на политичком, јер је формирана псеудодржава Косово која је „експлозивно буре“ у овом делу Европе;

2) на војном, јер НАТО снаге нису уништиле Војску СР Југославије, која се повукла из покрајине са мањим губицима од очекиваних; 3) на унутрашњем, јер је дошло до евидентних и дугорочних размимоилажења са неким важним чланицама, што се упорно покушавало прикрити; 4) на међународнополитичком јер је агресија подстакла Русију и Кину да се на време припреме за овакве облике конфликта, али и на међусобно партнерство које укључује Индију и још неколико већих држава; 5) на војно-

теоретском јер су готово све земље света после НАТО бомбардовања Југославије приступиле редефиницији националних стратегија и система безбедности, прилагођавајући их методама и техникама хибридних ратова (Jevtović, 2017; Jevtović i Bajić, 2019). Коначно, главни циљ пропагандне кампање да информацију употреби као оружје и утиче на систем свести и знања противника није остварен јер дух и менталитет слободарског народа није сломљен, чак, би се могло рећи и да је оснажен.

References / Литература

- Aracki, Z. (2010). *The Transition of Media in the Era of Globalization*. Belgrade: Institut za političke studije. [In Serbian]
- Bagdikian, B. (1997). *The Media Monopoly*, 5th Edition, XIV-XVI. Boston: Beacon Press [In English]
- Chaffee, Steven H. & Metzger, Miriam J. (2001). The end of mass communication?. *Mass communication & society*. 4 (4). [In English]
- Clinton Rossiter & James Lare (eds.) (1963). *The Essential Lippman*, Random House, New York. [In English]
- Despotović, Lj. i Jevtović, Z. (2010). *Geopolitics and the Media*. Novi Sad: Kultura polisa i Grafomarketing [In Serbian]
- Fukujama, F. (1997). *The End of History and the Last Man*. Podgorica: CID [In Serbian]
- Gabrielatos, C. & Baker, P. (2008). Fleeing, Sneaking, Flooding: A Corpus Analysis of Discursive Constructions of Refugees and Asylum Seekers in the UK Press, 1996-2005. *Journal of English Linguistics*. 36 (1), 5-38. [In English]
- Galbraith, J. K. (1987). *An Anatomy of Power*. Zagreb: Stvarnost [In Croatian]
- Goebbels, J. (1934). *Erkenntnis und Propaganda*. Munchen: Zentralverlag der NSDAP [In German]
- Hall, S. (2005). *Culture, Media, Language: Working Papers in Cultural Studies, 1972-79*. Routledge, Taylor & Francis e-Library, London. [In English]
- Jevtović, Z. (2010). *Totalitarianism and Mass Media*. Belgrade: Krajinski književni krug i Bigz. [In Serbian]
- Jevtović, Z. (2017). Media war against Serbs and Yugoslavia. In: Č. Antić (ed) *Serbs and the collapse of Yugoslavia* (63-92). Belgrade: Zavod za udžbenike i Službeni glasnik [In Serbian]
- Jevtović, Z. i Bajić, P. (2019). Propaganda Campaigns in the Doctrine of Hybrid Warfare during the NATO Aggression. In: Ž. Đurić, M. Jevtić (eds) *Twenty Years from the NATO Aggression against FRY – Causes and Consequences*. Belgrade: Institut za političke studije [In Serbian]

- Jevtović, Z., i Aracki, Z. (2019). The Propaganda Matrix of Global Media in Hybrid Warfare. *Politika nacionalne bezbednosti*, год. X, vol. 16, брoј 1/2019. Belgrade: Institut za političke studije [In Serbian]
- Perse, M. E. (2008). *Media Effects and Society*. Taylor & Francis e-Library, London. [In English]
- Shah, A. (2009). *Media Conglomerates, Concentration of Ownership*, Global Issues, www.globalissues.org/article/159/media-conglomerates-mergers-concentration-of-ownership [In English]
- Stevens, M. (2003). *Freedom of the Press*, www.faculty.ncwc.edu/mstevens/410/410ect09.htm [In English]
- Van Dijk, T. (1993). *Elite Discourse and Racism*. London: SAGE Publications INC [In English]
- Vuković, S. (2008). The Friend-Enemy Paradigm: The Model of Anti-Serb Propaganda in the 1990s. *Sociološki pregled*, vol. XLII (3) Available at: <http://www.socioloskipregled.org.rs/2017/08/15/socioloski-pregled-vol-xlii-jul-septembar-2008-no-3/> [In Serbian]
- Vuković, S. (2011). The Destruction of the Second Yugoslavia: The Start of “Humanitarian” Interventions. In: Knežić, B. i Ćirić J. (eds.). *20 Years since the Destruction of Yugoslavia*. Belgrade: Institut za uporedno pravo [In Serbian]

Internet sources / Интернет извори

- https://1997-2001.state.gov/policy_remarks/1998/980222_gelbard_pristina.html
- <http://www.kosovo.net/kla2b.html>
- <https://fas.org/irp/world/para/docs/fr033199.htm>
- <https://www.nytimes.com/1998/06/25/world/us-envoy-meets-kosovo-rebels-who-reject-truce-call.html>
- http://www.foreignpolicy.com/articles/2006/02/22/think_again_soft_power

Zoran B. Jevtović

University of Niš
Faculty of philosophy
Niš (Serbia)

The importance of anti-Serb propaganda and hybrid warfare in the process of the disintegration of Yugoslavia

Summary

The paper focuses on a synthesized image of the propaganda, engineered and coordinated by the totalitarian media of leading Western countries during the 1990s, which reduced the complex Yugoslav reality to spin-off propaganda images that laid the blame on only one side. The negative perception of Serbs was achieved by

framing propaganda narratives, created by a strong campaign of well-organized and influential global media. By powerful stigmatization and demonization in political practice, Serbs were branded as responsible for all the conflicts and wars. Combining different methods and techniques of psychological, propaganda and armed activities at the operational or tactical level, Western strategists dedicated a significant part of their engagement to stifling alternative sources of information. This included even their physical destruction, which was realized for the first time in world practice with the NATO bombing of the building of the Serbian Radio and Television and over 300 relays and repeaters. Yugoslavia was gradually torn apart, in line with the interests of the new geopolitical environment, while the Serbs did not quickly understand the process in which, instead of the truth, manipulative notions of “new reality” spread through the global media.

Keywords: media, propaganda, hybrid warfare, NATO aggression, new reality, Yugoslavia, Serbia

Даница Т. Андрејевић^[1]

Универзитет у Приштини са привременим
седиштем у Косовској Митровици
Катедра за српску књижевност и језик
Косовска Митровица (Србија)

УДК 821.163.41.09-31
94(497.1-89)"199":821.163.41.09-94
Оригинални научни рад
Примљен: 30.11.2021.
Прихваћен: 06.12.2021.
doi: 10.5937/napredak2-35161

Књижевна пројекција распада Југославије

Сажетак: Истраживање поетолошко-културног значаја књижевности од последње деценије XX века до данас у културолошком контексту може се ослонити, осим на социјалну, историјску и антрополошку сферу, и на општу културу сећања. Литерарна пројекција распада Југославије у овом случају обухвата последње три деценије развоја српске литературе. У раду је примењен интердисциплинарни приступ тумачењу, сходно ауторским аспектима, а основни теоријски оквир чине тачке гледишта ликова који монолошки или у оквиру других наративних форми литерарног дискурса, артикулишу свој став о трагичним ломовима по државу, породицу, биће. Одабрани прозни искази чине структурно-поетичке и семантичко-аксиолошке поруке различитих аутора и ликова. Укључено је двадесетак романа свих ауторских генерација који су мање или више простора посветили проблематици последњег грађанског рата на Балкану. Моделом цитатности карактеристичне за тему, супротстављени су различити субјективни ставови ликова, идеолошки обојени или политички коректни. Одломци су бирани искључиво по вредносним критеријумима. Писци интензивније, слободније и емотивније реагују на трагичну стварност и ратну апокалипсу. Њихове литерарне пројекције могу се сврстати у ангажман критичких интелектуалаца који нису ни изазвали ни учествовали у трагичним историјским догађајима. Дакле, литерарни дискурс, ма како политизиран или чак субверзиван, у књижевном тексту није политички дискурс. Писци се не баве документарним мимезисом, већ уметничком пројекцијом стварности и литерарном трансформацијом реалности у некој врсти новог историзма, како вели Гринблат. По Деридиној теорији разлике, сваки писац изражава различито присуство у свету. Тако српски писци распад Југославије и његове последице три деценије после, стваралачки тумаче на аутентичан, јединствен и специфично релевантан начин, драгоцен не само за историју књижевности него и за историју уопште и социјални контекст нашег хронотопа.

Кључне речи: Југославија, пројекција, књижевност, идеологија, политика

Навршава се тридесет година од почетка распада СФРЈ. Након три деценије од тог великог историјског праска, створене су самосталне државе од република и узурпирана је јужна срп-

ска покрајина Косово и Метохија. Протекла временска дистанца изгледа није довољна да се процесуирају, схвате и анализирају догађаји у свести наших грађана, али и политичара. Шта је

[1] andrejevico3@gmail.com

распад Југославије значио у културном и цивилизацијском смислу, нарочито ако су национални антагонизми остали, чак су и продубљени? Питање агонијског распада Југославије захтева мултидисциплинарну полифонијску анализу и сагледавање сложеног проблема с више истраживачких аспеката. Балкан још увек подрхтава од земљотреса деведесетих година прошлог века. Последице тог чина су веће од нашег региона, па се говори о балканизацији и у другим деловима света. Дубоки историјско-идеолошко-верски сукоби и бинарно опозитна мишљења о њима показују да Балкан не разуме свет и да свет не разуме Балкан. У једном тренутку „игра рокенрол цела Југославија“, као у песми Срђана Гојковића Гилета (Електрични оргазам), а у другом се убија у злочиначком рату. Југославију од првог стварања оптерећују нерешена национална питања учесница. Да ли је модел државе коју је остварио краљ Александар и у Другом светском рату сачувао Тито био само химера или је он историјски истрошен, или је цео тај процес био планетарна грешка? Били југоностаљничари или не, тек домино ефекат распада узроковао је ратове, разарања, бомбардовање, хиљаде жртава. Свему томе кумовали су интереси великих сила.

Тема рата, међунационалних сукоба и грађанског рата увек се из историје рефлектовала на књижевност. Тај процес би се, у случају српске литературе, могао поредити с „књижевношћу ожиљака“, књижевно-историјском синтагмом насталом након кинеске културне револуције или са Солжењициновом (Александар Исаевич Солженицын) „литературом гулага“

или голооточком темом код нас (Киш, Михаиловић и др.). Писци дају сопствену пројекцију великих аутентичних националних тема, будући да, према Деридиној (Jacques Derrida) теорији разлике и Лакановој (Jacques Lacan) теорији о Другом, књижевници еманирају различито списатељско присуство у свету. Разарање поретка једне респектабилне државе каква је била Југославија морало је добити свој романескни наратив и књижевни дискурс. Престанак културне и приватне комуникације између писаца условио је антрополошки и онтолошки јаз у јаству мислећих интелектуалаца једног великог културног простора бивше Југославије. Саможиће усред угроженог општежића ставља у фокус аутентични доживљај регионалних ратова из сопственог ракурса и са сијасет тачака гледишта.

У средишту овог рада наћи ће се књижевно-историјска експликација рата и његов утицај на биће стваралаца. Литерарни примери и цитатност биће одређивани по естетичко-аксиолошком критеријуму, вредностима и уметничким квалитетима текстова. То подразумева да је коришћен селективни избор романа и приповедака, како би у контексту форме оваквог рада могли бити представљена најзначајнија књижевна дела. Писци углавном третирају властите пројекције и представе губитка земље, дома, бића. Из текста ће изостати песничко виђење ове теме с обзиром на захтеве другачијег жанра, метода, бројност лиричара и задатог оквира рада.

Рационално-историјски, али и судбинско-опомињући романи Ива Андрића, те његово „Писмо из 1920“, указују на перцепцију Западног

Балкана као караказана латентних сукоба. Ратно искуство Милоша Црњанског створило је дубоко пацифистичку метапројекцију оружаних конфликта („Има сеоба. Нема смрти“). Повратак из рата, рекао је исти велики писац, најтужнији је догађај у животу човека. Рат је био бољи, рекао би Миодраг Булатовић. Савремени човек нема своју Итаку, а историја није више скуп познатих чињеница ни процеса предвидљивих дешавања. Писци су схватили да је дошло доба постцивизацијских токова и антихуманистичких односа. Технолошки напредак у чизмама од седам миља није пратила психолошка пажња према вредностима људског живота. Уметност ратовања укида основна људска права.

У својој књизи *Велика њревар* – како су Срби изјубили век Борислав Јовић расправља опширно о овој теми. Као у Прустовом роману, у потрази за изгубљеним временом, све околности се не могу објаснити анализом самих деведесетих година, каже писац поговора Слободан Јовановић (Јовић, 2020, str. 261). Национално питање и криза трају током целог претходног века. Неки од тајних архива са својим чињеницама и документима биће доступни тек у другој половини XXI века. Јовић подсећа на Дрезденски конгрес, одлуке АВНОЈ-а, хрватски Маспок 1971. и Устав из 1974. године, улогу Тита у минимизирању Срба, прећуткивању проусташке и албанске националне сепаратистичке струје итд. Реч је, сматра Јовић, о немогућој мисији Србије да докаже своју историјску истину и о „савршеном злочину“ над њом, будући да смо приморани да се боримо између себе и против себе. Синтагма „Велика Србија“ се налази

у центру политичко-идеолошке протогенезе проблема и постаје политички и фарсични изговор за повећање других држава и стварање велике Албаније.

Матија Бећковић у рецензији Јовићеве политичке студије види први пут историјски објашњене рак-ране српске историје XX века, те књигу сматра најмеродавнијом истином о трагедији, суочавању са злом и катарзи српског народа (Јовић, 2020, str. 16). Можемо рећи да нас још једна Пирова победа, као оне од Косова до данас, може егзистенцијално угрозити. Многи писци, пре свих Добрица Ћосић, у својим публицистичким текстовима, оптуживали су Европу да је гурнула Југославију у рат, како наводи Зоран Аврамовић (Аврамовић, 2016, str. 152). Ћосићева књига *Косово* дочекана је с опречним оценама. У штампи су реаговали подршком Милован Данојлић, Петар Сарић и други. Постоје и писци који су критиковали ондашњу политику Србије: Вида Огњеновић, Видосав Стевановић, Биљана Србљановић, Драган Великић, Светислав Басара. Без сврставања уз било чије идеолошко и политичко мишљење, треба истаћи чињеницу да су о распаду Југославије већином писали они књижевници који су остали у Србији и након распада и након бомбардовања, не безусловно патриотски, али описујући сопствени доживљај колективне и индивидуалне патње. Новелисти и романописци дали су своју пројекцију рата и свој књижевни одговор формулисан властитом експресијом, која може бити и објективизирана и субјективизирана. Не треба занемарити културу књижевног интелектуалног исказа

који функционише обично ван идеолошког суда. Чешће је политика судила писцима него они њој. Књижевници успостављају интертекстуалне и културолошке везе у дијахронијској перспективи наше и светске књижевности.

Написанна самом почетку рата деведесетих, најчитанији и екранизован роман Слободана Селенића *Убиство с предумишљајем*, објављен је 1993. године, две године пре смрти аутора. Писац, рођен у Пакрацу, и у другим романима је показао познавање српско-хрватских односа, а у овом пише о ратноизбегличком Београду. Две, пола века временски удаљене целине, друштвено-политички врло сличне, и две љубавне приче, сведоче о обновљеним међунационалним омразама, слабљењу урбане културе и грађанске свести и тријумфу зла који убија сан о Југославији. Све дубиозе деведесетих доводе до расапа вредности, хуманости, чак и језика. Селенићеви јунаци демитологизују оне српске иконике с којима се данас не може у модеран свет. Иронично-критички тон његове Булике и њеног београдског жаргона описује, уз судбинску везаност за рањеног Богдана из Мославине, динамичан судар идеја, генерација, књижевног језика и шатровачког говора. Све се догађа у Београду, великом ратном селу на рубу балканског пакла. Београд не ратује, али је у ратном стању. У њему су расељени резервисти, рањеници, бескућници, избеглице чији се свет окренуо наглавачке. Може ли се повратити своје убијањем, основно је питање овог романа. Селенићеви ликови живе своју апокалипсу сада, која је реминисценција и трагичан одјек

оне трауме од пре педесет година. Несрећници у злом времену, чије су очи од крви ослепеле и они који знају да је рат апсурдан и они које раздире бол због блиске смрти, сви су криво угрожени.

Без иједног испаљеног метка, директних ратних окршаја с Хрватима, ово је сјајан антиратни роман с пацифистичком поруком. Из урбаног хаоса, с граничне линије рата, роман носи науку о бесмислу свега и оду мртвима. Све је било убиство с предумишљајем. Богдан воли српски народ и онај на Козари и на Равној Гори и зна да криви постају свеци, а бивши свеци репати ђаволи. Али нема њему живота другде. Види он, наравно, и ружно лице србовања у другу кога се и отац боји јер убија с уживањем и зна да има и добрих Хрвата. Али не може да се купа у мору с Буликом док његови гину.

„Чим су бурази Кроати кренули на онај мост, чим је по новинама кренула жвака о надмоћи усташких злочинаца, о повлачењу небескијех прдација, знала сам, кретен неће одолети. Још док су његови побеђивали – мож да бидне, ал не мора да значи. Сад кад губе, нема теорије. Ту ја ударим у кукњаву. Запомажем као силоване жртве етничког чишћења кад се домогну ТВ-а. Спалићу се жива као Индијка наред Теразија. Онда схватим. Ратоваће док има живих. Таква је фела. Читала ја Фројдово писмо Ајнштајну. Читала Цвијића. Зацрним начисто“ (Selenić, 2009, str. 185–187).

Пред масовном плитком гробницом Видосав, који с Буликом проналази мртвог

Богдана по чарапама које му је дала, а свог сина никако да нађе, обраћа се мртвима:

„За зло не узимајте, синови моји, што вас у вечитом починку узнемирисмо. Ви ништа од тог немате, али другара вашег, Богдана, извадисмо, кући да га вратимо. Даће бог, лепи моји момци, и вас ће ваши једног дана пронаћи, кад заврши овај јебени рат, те у родну црницу однети. Ја бих вас, синови моји, очињега ми вида, све пренео сам, једног по једног би носио на леђа, ако треба, када би знао ди сте и одакле сте таки млади и мртви“ (Selenić, 2009, str. 217).

Писац Данило Николић објавио је *Приче из Метохије* као увертиру за свој роман о избеглиштву *Јесења свила*. У овом наративу избеглице из Славоније и с Косова и Метохије носе свој живот у бошчама, носе балу своје и личне несреће на леђима и као болани Дојчин повезују своје кости. Драматичку догађаја и бекства пред рафалима у овом роману ублажава лирска визуелизација свиле на жени у јесењој природи. Смрт није достојна, као ни усмртитељ, поручује Николић. Писац релативизује ратна дивљаштва у корист живота који је увек најдрагоценији. Међутим, његов главни лик постаје, након траума, иманентно празна љуштура:

„Тај човек је још стена, која се држи усправно. Изгледа чврсто. Не види се да је подривена. Али оно што ми је казао, и начин на који је то изговорио, даје ми невеселу слутњу да ће бити довољан шушањ у мраку, да се стропошта. Не

потрес, не прасак метка. Само шушањ, неки изненадни цик“ (Nikolić, 2002, str. 127).

Део свог романа *Урајан* Добрило Ненадић посветио је НАТО агресији на нашу земљу. Његов лик са веб-сајта чита поруке о рушењу невидљивог авиона и о Клинтону с луциферским роговима. У београдском насељу, комшиница Јула мрмља:

„Ево још једне мрцине, док у дубини ведрих небеса орља грмљавина бомбардера. Еј, црко дабогда, дабогда те рак појео, где си нашо да се истресаш. На сиротињу и зец вади [...] Еј, Руси, дабогда никад среће не имали, што нам не дадoste какву вагрицу да им дупе одоздо осмудимо, а не да се овако рахат и безбели, у гаћама и са жваком у зубима, горе шепуре!“ (Nenadić, 2012, str. 215).

Један резервиста се пита како су заштићени медведи, гуштери, пужеви, а, он, човек, Константин Спајић, није? Други резервиста Андрија каже да су у све укључени Турци јер без њих нема трећег Косовског боја. Све је ово један ураган, поручује Ненадић.

Јован Радуловић који је, још пре ових ратова, писао о јамама са усмрћеним Србима у Хрватској, у *Голубњачи* и *Браћи њо мајшери*, у књизи *Од Оињене до Блаје Марије* о догађајима који су потресли свет, говори о Олуји, највећем етничком чишћењу (уз косовско) после Другог светског рата. Кузман у збегу вели да треба кукати у себи, да се непријатељ не обрадује. Тај затомљени крик егзистенције бродоломници носе према пупчаној

врпци Србији. Крајина лети у непознато, бежећи од Хрвата који прете и веле – закували, па сада беже. С друге стране, српски живаљ понавља чувену европску реченицу – Спаси нас, Господе, глади, куге и Хрвата. Или ону Дучићеву – Хрвати су народ без части. Крајине више нема, земљу не чине гробља ни катастарске књиге. „На зиду гимназијског степеништа у Книну пише ‘Смрт не боли’. Да, не боли, али боли овакав живот. Уживај општу немоћ и не плачи. За сто година све ће проћи. Али ништа теже него живети силом“ (Radulović, 2008, str. 88–89). Усташа Бојан довикује колони: „Живећете у једној држави, у новом Јасеновцу, под земљом“; „Или смо ми талог рата или је свијет око нас тежак талог“, мисли Каја у избегличкој колони (Radulović, 2008, str. 159).

Петар Сарић се у својим романима бави патријархалним светом Бањана у претходним вековима. Међутим, у поезији, као и на почетку романа *Сара*, има лирски запис о властитој бежанији унутар Косова, у оквиру своје државе:

„Следећи светило у твојој руци, дигнуто пут Љуботена, врха који не силази с неба, укорак с нашем децом, понети страхом, пропутовасмо и силазисмо на обале Лепенца, Призренске Бистрице, Лаба и Ситнице, мостови над мутним водама отежали, заборавили да су били мостови, претичући путовање, огрнути бљеском који је погасио сва светла, опасани грмљавином која ће ућуткати све гласове [...] не крећући ни напред ни назад, у молитви стигосмо у задњи час, у исти час, и тамо куд смо пошли и тамо откуд смо пошли“ (Sarić, 2008, str. 6).

Књижевник Радослав Братић који је из Требиња дошао у Београд, један је од оних који су реаговали на националну несрећу: „Да ли је могуће да нестане десет хиљада српских избеглица у лажном бројању, а да се велики демократски свет не посрами? Да ли је могуће да многи још не виде да је за Србе ово трећи светски рат и да НАТО довршава оно што Хитлер није успео? Да ли је могуће да од моћника из светских ложа и мафијаша с крвавим рукама зависе животи нас и нашег народа? Да ли је могуће да нас мире они који су нас завађали и да рат хоће да прекину они који су га разбуктавали? Да ли је могуће да једна ‘обешчашћена Европа’ не види како је Америка разара? Да ли је могуће да о истини и правди данас највише говоре они који је газе, скрнавe, кривотворе? Господе, какво је ово мрачно време, куда иде овај посрнули век“, вели писац у делу *Писац и документи* (Bratić, 2008, str. 14). Да, још убијају један народ у срцу Европе, како је скоро пре два века писао Иго о Србима.

Врсни писац Мирко Демић, Србин из Глине, у својој (етно)роман(ијади) *По(в)рајнички реквијем* сведочи о опустелим завичајним просторима. На све стране губици, сахране, умирање изнутра, рушевине материјалне и духовне. „Као да су Срби губари који ће појести стабло њихове нове државе“ (Demić, 2012, str. 34). „Ко то тамо плаче“, пита се писац, „а, у ствари, не плаче нико. То се сваком од нас причиња да чује властито ридање, па се обазиремо наоколо, као да смо изгубили нешто драгоцено и ненадокнадиво. И јесмо изгубили“ (Demić, 2012, str. 43). Готово као да је све и

митско и гротескно, као у роману истог писца *Аџака на Иџаку*. Небо је високо, јама дубока, па писац при повратку у завичај не може да постигне иницијацију у његову бившу суштину. Рат нас учи да ништа није наше и како нам мало шта на овом свету припада, док чекамо следећи рат. „Осећам како ми је неко измакао земљину простирку испод ногу. Оставио ме да понад ње висим као на сопственим рукама грађеним вешалима. Једни су свог ђавола звали богом, а други свога бога ђаволом. Тако се неометано у ове побезбожене и обезђавоњене крајеве насељавају паганска божанства и привиђења“ (Демич, 2012, стр. 185). Аутор до краја романа живи своје самоубиство и његов песимизам показује да писци дубље, интензивније, трагичније доживљавају губитак завичаја. Сам завичај писац види као кенотаф. Утопија Југославије постала је дистопија њеног распада. Трагично осећање живота интензивира се у ситуацији ратника без завичаја и изгнаника без куће. За Демича је та повратничка несрећа и иманентна и трансцендентна, а пројектована на нови живот укида његов смисао. Ослобађајући се демонске стварности, Демич ће наћи катарзу у самој наративној креацији.

У свом роману *Тој је био врео* Владимир Кеџмановић сабија трагику у минималистичку структуру и кратким реченицама. Писац уводи глас дечака наратора коме су родитељи, на његове очи, погинули у бомбардовању. Дечак говори с доње тачке гледишта, с рубне тачке опстанка и егзистенције у ратном Сарајеву. Док Срби страдају и беже, њихови се станови маркирају за „гангстере“ и балије. Књиге се пале

за грејање, ни птица не може побећи снајперу. Када изгуби сина, комшиница муслиманка одбацује српског дечака о коме је бринула. Мада се у почетку помажу, савези Срба, Хрвата и Муслимана се стварају и раскидају, заробљени више не чекају стрељање, као да су већ стрељани. Дечака који је пребегао кроз хладну реку у српској војсци препознаје комшија Зоран и даје му да пуца топом по положајима балија. По први пут од страдања родитеља, дечак је проговорио. „Доле је био град. У ком смрт долази кроз прозор. Кроз зид. И на врата. И гроб мојих родитеља. Пришао сам конопцу и додирнуо цијев. Ваздух је био хладан. Топ је био врео“ (Кеџмановић, 2008, стр. 224).

У свом другом роману *Осама* Кеџмановић спаја Србина и Муслимана после рата на америчком тлу. У жаргону којим се лакше подноси тешка прича, из ракурса обичног човека, са географске удаљености од пакла који је прошао, Бошњак каже да су постојали и добри Власи и добре балије. Син Бајазит из мешовитог брака, након смрти оца Мурата, нагони мајку Српкињу да се забради. Посејана клица зла и васкрсле религије бујају у шејтанским временима. Место наратије је амерички кафе у коме приповеда Бошњак, док Влах наизглед бива само слушалац: „Кад си се већ нашао у циркусу труди се да будеш најбољи клоун“, вели Бошњак. Враћајући хронотоп у ратну Босну, он говори о тихим ликвидацијама и наглим мутним богаћењима, откупу фабрика и српских станова за ситниш, убрзавању ратне машине. Бајазит се, као Андрићев Тамил, идентификује с Осамом бин Ладеном. Његова

параноја више није с овога света. Он у свом лудилу постаје волшебно лице из касабе, њен химерички симбол. Мунир, који се у мутном времену жели докопати власти, исповеда своју параноју: „Бијо каурин, јал Турџин, готово сваки писац ти је противник муслимана јер се мијеша у божји посао. И што боље пише, то је већи душманин јер се у то што није његово више мијеша. А Босна је део бутум вилајета који је Алах створио, па је тако, готово сваки писац и босански душманин“ (Кестановић, 2015, стр. 213). Да Бошњака има у Америци толико колико и код Тита, каже наратор, и тамо би направили белај, као и Осамини.

Ратомир Дамјановић у роману *Пливаћу заувек* ствара паралелне јунаке – Матију Његомира и његовог двојника, као два лица из два хронотопа, ратног Сарајева и избегличког Београда. Те две категорије егзистенције, покидано време и простор изазивају симулакруме у текућој стварности. Снајперска игра, ловац на дивље свиње, обруч од мина, погибија девојке код чесме, бекство из Сарајева, долазак у Београд чине се главном лику нестварним, туђим животом. Сви слојеви укрштене реалности изазивају скок у хазард и коцкање, када је коцка већ бачена. Једино су бубњеви усаглашени с ритмом космоса, поручује аутор. Београдом владају урбане легенде подземља, балкански Валхалци, они појачавају метаживот који је ионако постао надреалан. Ту слику компликују нови месијанци и њихове форме – мултимедијалност, алтернативне сцене, Центар за културну деконтаминацију. Београд је болесник у тешким боловима и

Молох и паћеник. „Кад читаш имена убијених и несталих, као да се спушташ низ уже под којим нема дна“, вели аутор (Дамјановић, 2016, стр. 86). То је ријалити игра са смрћу, руски рулет с амнезијом историје. Много је самоубица које тако излазе из историје бешчашћа.

„Али ако остане рупа у памћењу кроз коју се може пропасти негде дубоко [...] ратови, на пример, кад нестану из памћења, људи почињу још окрутније ратове. А шта са архетипским наслагама колективног памћења? У нашој мелодијској шпиљи, коју пунимо милионима година, то ће створити бескрајне пукотине, па ће наш живот бити бескрајно пропадање“ (Дамјановић, 2016, стр. 103). Али шта је алтернатива апокалипси осим метафизичке одбране? „Зар да кличем с хуљама и нитковима што ће све заборавити и плесати на згариштима, како каже Црњански? Логорски експеримент као политички метод се наставља [...] Као избеглица имаш само две могућности – или да полудиш или да се понашаш као да је свет полудео. Једни су тражили да за веру погинем. Други су тражили да за веру убијем“, каже један од ликова (Дамјановић, 2016, стр. 169). Дакле, на Балкану владају жива смрт и мртав живот.

Видосав Стевановић романом *Паучина* поставља рат у фантазмагоријску сферу. Немо је убица с амнезијом, без националности, Искра је отета жртва, а њихов опстанак раван је анималној борби. „Вампир прошлости који чека мркли мрак да устане и зарије очњаке у први врат који му се укаже. Излудели ратник који лови прилику да се докопа оружја и да среди рачуне са свима који су на домаку његовог зла?

Или залутали човек из града који ће, схвативши где се налази, презрети село, и придужтити се њему сличнима?“ (Stevanović, 2019, str. 145). Политичари се свађају, војници насрћу на цивиле, избеглице иду ка северу. Пси рата тумарају и беже од полиције или преживелих жртава. Оно што називамо историјом мења правац и облике, али понавља неке недовршене покрете као паралитичар, поручује аутор.

Вук Драшковић се у неколико романа, посебно у књизи *Исусови мемоари* бави темом распада Југославије и идеолошким разлозима тог процеса. Он поручује да у рату не постоји подела на црне негативце и беле позитивце. Није тешко опростити другима, тешко је опростити себи. Етички проблем „прљавих руку“ и „праведне“ освете универзално је питање. Махатма Ганди је рекао да ако би сви тражили око за око, цео свет би ускоро остао слеп. У роману *Исусови мемоари* Драшковић наставља свој књижевно-идеолошки дискурс. У овом делу, грудва рата се закотрљала у лавину. Фоторепортер Вељко, звани Ђопави Исус, иде у Хрватску да документује ратне догађаје. Среће се с државним, дивљим, паравојним, идеолошким, националистичким војскама. Честа се примирја још брже прекидају, гине се све масовније, држава се распада на Вељкове очи:

„Свуда је гробница, а он, богаљ, умишљен мајстор за нарочите снимке, слика по пустој Херцеговини, шта и зашто, коме је то потребно, ништа од тога нико неће да објави, сада су рат и крвопролиће и лудило и зло големо једина фотографија“ (Drašković, 2015, str. 66).

Држава нестаје брзо као паучина на ветру. Вељко случајно сними фотографију силовања девојке и одсечену главу на шаховници и не сме је показати никоме. Постоје милиција, ЈНА, српски Обилићи, бели орлови, зенге, домобрани, цео пандемонијум наоружаних и сукобљених, од чега ће, мисли Драшковићев јунак Вељко, остати само мржња: „Чуди ме што људи нијесу паметни као животиње, па да буду само људи, да се не дијеле на црне, жуте и бијеле, на оне што не иду у цркву и оне што иду у џамију, на Србе, Хрвате, Русе и Турке, комунисте и монархисте. Нећу да будем ни Србин ни православац, нећу да будем ни Вељко, јер је име неважно. Хоћу да будем човек, једино човек. Све сем тога је лаж“ (Drašković, 2015, str. 171). Нашавши се између две ватре, пријатељске и непријатељске, Вељко бауља ка цркви на брду, која је гранатирањем затрпана као у гробу, да је мртву слика и сам сконча. Ђопави Исус (иронична симболика), прелази своју Голготу и страда због туђих злочина. Његов писац нуди романескни опроштај грехова и преиспитивање свих страна у сукобу током распада Југославије.

Мирослав Тохољ у роману *Звона за Тројицу* тематизује југословенску заблуду, рат и његове избеглице. „Од оних милион и више душа с Косова, не зна се колико их се разишло диљем ондашње југословенске државе како би сведочили и бранили истину и правду видовданску и замислили да пободу барјак врх хумске Тројице“ (Toholj, 2010, str. 307). Неколицина њих је дуго била повесна стража која је лутала после и до Пакраца, Книна и Вуковара и своју

су судбину нераскидиво везали са судбином земље која се неповратно распада.

У *Остацима светиа* Игора Маројевића два нараторска гласа приповедају о две генерације које су страдале у Шпанском грађанском рату, Јасеновцу и током бомбардовања Југославије. Главни наратор је мајка главног лика. На крају „века логора“ аутор доноси своју постидеолошку литерарну бакљу, која осветљава остатке зла у остацима света. Ауторов лик обогаћује званични телевизијски вокабулар:

124 |

„Безумни империјалисти, нацистички лакеји, безначајни злочинци, галски и жабарски педери, шпански фашисти, наркомански ловци, мучки манитови – понављала је већина родитеља с децом. Почео сам да слушам мање учестале увреде које бих могао пренети мојим суседима из подрума, али и послати телевизијским колегама за означавање агресора, како би освежили јавни, не само подрумски говор [...] Горопадни хедонисти, дрогирани бескућници, крвожедни хуманисти, излудели конформисти, разјарени доушници, небески пробисвети, агресивни зулумћари, трагични покварењаци“ (Маројевић, 2020, str. 83).

Роман *Вейрово срце* Драгана Кекановића разматра распад југословенске утопије у дистопију у виду лова на вепра. Лове, а уловљени, рекао би Момчило Настасијевић. У генези односа Срба и Хрвата, зло је већ уграђено у стварност. Постоји латентна егзистенцијална опасност, симболично и антрополошко надметање с

природом која у овом роману узрокује губитак свега и укидање живота. „Наше земљаке је нека виша сила, зао усуд, назовите то како вам драго, заборавила, историја или превртљива политика, свеједно, изгнала их из завичајних шума и занавијек осудила на туђинство и странствовање“ (Кекановић, 2013, str. 10). На зиду гостионице ауторовог града пише: „Забрањен улаз псима и Србима.“ Званични речник Олује је демагошки блажи – пучанство се склања ради заштите њихових живота због дејства одбрамбених снага. Митолошка суштина и снага вепра у овом роману чини дуплу експозицију стварности, заклањајући ужас витешким чином лова. Срце вепра је метафора за стварну и трансцендентну моћ апокалипсе. Као хтонски створ, вепар одражава величину жртве у крви пред боговима рата.

Квадрајни корен из живојиа Мухарема Баздуља представља биланс једног давног путовања и једне нестале земље. Мото овог романа је Кундерина мисао да је борба човека против моћи борба памћења против заборава. Ово нарративно полазиште писац обогаћује сликама из живота и изјавом Хандкеа да је у контексту распада Југославије, Средња Европа искључиво метеоролошки појам. Језик нас је боље везивао од ауто-пута „Братство-јединство“, вели писац. Главни лик романа, новинар Бабић, казује да је појам Југославије већ постао субверзиван за цео свет. Његов уредник Врачевић ће рећи: „У овом рату нема војске која би била моја, а све су жртве моје. Мене је срамота и злочина који су починили Срби, али и злочина која су наша браћа починила над Србима. Матор сам,

али понекад помислим да је највећи проблем с овим ратом што најбољи уопште нису хтели да ратују, што су најбољи побегли на запад или побегли у себе“ (Bazdulj, 2015, str. 85). То је време заробљеног ума, кетмана, стереотипа, убеђења да је кривица увек туђа. Истине има само у траговима, а они који колективно не мисле, не прихватају половичну истину.

Дејан Стојиљковић у причи „Упитај мрак“ даје слику ноћног дежурства резервиста код барутане на граници према Косову. Том приликом војницима се причињавају стравичне вампирске сподобе. Ужас овакве ситуације Стојиљковић ублажава хумором. У причи „Нема храбрости“ описује се догађај на приштинском војном аеродрому Слатина у време доласка руског СФОР-а и потом америчких снага. Британски капетан у снагама КФОР-а пролази кроз косовске одаје пакла. Боравећи у албанској кући, он доживљава, у мрачном ведру воде, осећај дубоке наopakости напада на руске снаге и одбија наредбу генерала Кларка јер нема намеру да буде одговоран за трећи светски рат (Stojiljković, 2020, str. 65–80).

У својој прози *По сећању се хода као њо месецини* Весна Капор пише о сахрањивању завичајног света, када је у избеглиштву „живот био само пламичак“.

„Круни се и тресе свет. Па, рат је. Учили су нас тако: дође време кад земљом ходају сенке и траже наплату дугова: кусурамо се за далеку раскош других. [...] Сад видим, као античко позориште, под звезданим небом, на граници светова и држава, бујала је смрт на све стране.

Размрежавала се и јела нас. Док смо читали свевремене књиге и углас изговарали: живео и слава му. Док смо дотицали претке кроз време. Бежали и враћали се, у драму под отвореним небом [...] Само ми разумемо наша клања и орања“ (Карог, 2014, str. 93–96).

Три деценије након историјског слома велике државе, ову тему треба спаковати у кутију сећања, другачију од оне Пандорине из које је изашла грађа за ове приче. Док подсећања на рат још трају, можемо рећи хемингвејско „збогом оружје“. Различит приступ историјском догађају код поменутих писаца показује важно антрополошко и онтолошко сведочење о субјективном, националном или идеолошком доживљају рата. Индивидуална пројекција теме је слободнија, релативнија, експресивнија и интензивнија него њена званично-документарна верзија. У сећању писаца прошлост је жива и у њиховој литератури прелази у културу сећања. Њихова интерпретација рата мање је политизована од дискурса публицистичких текстова.

Гласови мртвих нису мртви гласови. Ослушкују писци те живе гласове мртвих личности и пројектују их у ликове. Критичка култура сећања, пише Тодор Куљић, показује узорке и обрасце различитих тумачења прошлости. Ипак, наше сећање је селективно, посебно у слободном креативном уму писаца. Фрагментација прошлости на хоризонту страдалих увек је фиксирана за одређена места и призоре. Хронотоп који долази из књижевне представе рата углавном је сећање на властито порекло као идентитетски карак-

тер, али и на свест демитологизације појединих убеђења и стереотипа. Идеологија и идентитет су каткад једно, а каткад се искључују, када је реч о писцима. Проблем уопште и проблем у ауторској пројекцији у књижевности настаје када су идеологија и идентитет једнако јаки и промрежени и када изазивају кризу идентитета (Kuljić, 2006, str. 233–237). Поимањем историјске свести као творца смисла али и бесмисла, писац реагује специфично и одговара више метафизички него рационално. Приповедање најчешће тежи да претвори време и историју, у Архимедову тачку упоришта и смисла. Али историја више није поуздан систем чињеница ни смислен цикличан ток догађаја. Онда кад се свет распада, писац у том зачараном уроборосу поставља питање: Где су ту људске и животне вредности? Подривени смисао правде и кривде доводи у сумњу хуманистичке вредности културе и цивилизације.

У поглављима своје књиге *Култура сећања*, „Славна, антикварна и критичка историја“ и „Жртва и сећање“, Тодор Куљић каже да је тешко трагати за решењима тамо где постоје дубоки расколи и где су разлике крвљу омеђене. Чувена је Толстојева реченица да срећни људи немају своју историју. Задатак књижевности у уметничкој пројекцији историје јесте суочавање с ратним злочинима ради катарзе, али и процесуирање истине кроз слике из живота у естетичко-аксиолошком кључу. Тај литерарни

поступак рационализује, визуелизује и кроз литерарну свест трансформише мимезис историјске стварности. Критичка евокација прошлости у књижевности јесте култура сећања на нивоу примарне уметничке имагинације. Свет докумената само је повод за књижевну експресију будући да чак ни историја нема своју истину, већ је она рашомонска.

Проблематизација распада велике ексдржаве у литератури подразумева промену односа писца према постјугословенској култури. Књижевници, као критички интелектуалци, нису креирали догађаје који су изазвали распад земље, а још мање узроковали имплозију националне нетрпељивости. На општем плану, људи су заробљени у историји и историја је заробљена у људима, па тако историја постаје материја за културу сећања.

Треба се надати да у овом свету, ако за смисао нема наде, нада ипак има смисла. Књижевност чува тај дух наде кроз трагику и храброст њеног бележења. Може се рећи да представљени романи нити србују нити сатанизују Србију у контексту распада Југославије. Већина писца, након што превазиђе пословицу да се не пева у кући мртваца, вероватно би потписала, схваћено у ширем социјалном контексту, наслов првог и можда најбољег романа о распаду Југославије – Убиство с предумишљајем Слободана Селенића. Све је било убиство с предумишљајем.

References / Литература

- Avramović, Z. (2016). *Men of letters and politics in Serbian culture 1804–2014*. Novi Sad: Pravoslavna reč [In Serbian]
- Bazdulj, M. (2015). *The square root of life*. Belgrade: Laguna [In Serbian]
- Bratić, R. (2008). *Author and document*. Bileća: Prosvjeta [In Serbian]
- Damjanović, R. (2016). *I will swim forever*. Novi Sad: Prometej [In Serbian]
- Demić, M. (2012). *A returner's requiem*. Zrenjanin: Agfora [In Serbian]
- Drašković, V. (2015). *Jesus' memoirs*. Belgrade: Laguna [In Serbian]
- Jović, B. (2020). *The great deception – how Serbs lost a century*. Belgrade: Službeni glasnik [In Serbian]
- Kapor, V. (2014). *One walks through memories as in moonlight*. Novi Sad: Agora [In Serbian]
- Kecmanović, V. (2008). *The cannon was hot*. Belgrade: Viaprint [In Serbian]
- Kecmanović, V. (2015). *Solitude*. Belgrade: Laguna [In Serbian]
- Kekanović, D. (2013). *The heart of the boar*. Belgrade: SKZ [In Serbian]
- Kuljić, T. (2006). *The culture of memory*. Belgrade: Čigoja [In Serbian]
- Marojević, I. (2020). *The remains of the world*. Belgrade: Dereta [In Serbian]
- Nenadić, D. (1999). *Hurricane*. Belgrade: Narodna knjiga [In Serbian]
- Nikolić, D. (2002). *Autumn silk*. Belgrade: Narodna knjiga [In Serbian]
- Radulović, J. (2008). *From Saint Marina to Mary Magdalen*. Belgrade: Evrogunti [In Serbian]
- Sarić, P. (2008). *Sara*. Belgrade: SKZ [In Serbian]
- Selenić, S. (2009). *Premeditated murder*. Belgrade: Laguna [In Serbian]
- Stevanović, V. (2019). *Cobwebs*. Belgrade: Službeni glasnik [In Serbian]
- Stoiljković, D. (2020). *Neon blues*. Belgrade: Laguna [In Serbian]
- Toholj, M. (2010). *Bells for three men*. Belgrade: SKZ [In Serbian]

Danica T. Andrejević

University of Priština temporarily settled in Kosovska Mitrovica
Department of Serbian Literature and Language
Kosovska Mitrovica (Serbia)

Literary projection of the disintegration of Yugoslavia

Summary

128 | The research of the poetic and cultural meaning of literature from the 1990s to the present moment can, in the culturological context, be conducted within the social, historical and anthropological sphere as well as the general culture of remembrance. The literary projection of the dissolution of Yugoslavia in this case spans the last three decades of development of Serbian literature. In this paper we apply an interdisciplinary approach to interpretation, in accordance with the author's aspects. The basic theoretical framework consists of points of view of various characters who in monologues or within other narrative forms of literary discourse, articulate their position on the tragic ruptures within the state, family, being. Selected prose statements are structural-poetic and semantic-axiological messages of different authors and characters. About twenty novels of all generations of authors are included, which more or less explore the topic of the last civil war in the Balkans. The model of citation characteristic of the theme is contrasted by the varying subjective attitudes of the characters, ideologically colored or politically correct. Excerpts were selected exclusively on the basis of their literary value. Writers react more intensely, freely, and emotionally to the tragic reality and war apocalypse. Their literary projections can be classified as the engagement of critical intellectuals who neither provoked nor participated in the tragic historical events. Thus, literary discourse, however politicized or even subversive, is not political discourse in a literary text. The writers do not engage in documentary mimesis but an artistic projection of reality and the literary transformation of that reality into a kind of new historicism, as Greenblatt says. According to Derrida's theory of difference, each writer expresses a different presence in the world. Thus, Serbian writers interpret the disintegration of Yugoslavia and its consequences three decades later in an authentic, unique, and specifically relevant way, valuable not only for the history of literature but also for history in general and the social context of our chronotope.

Keywords: Yugoslavia, projection, literature, ideology, politics

Прикази књига | Book Reviews

Предраг Ђ. Бајић^[1]

Универзитет „Унион – Никола Тесла“

Факултет за спорт

Београд (Србија)

УДК 94(497.1)"1992/2003"(049.32)

323(497.1)"1992/2003"(049.32)

323.285(=18)(497.115)"1999"(049.32)

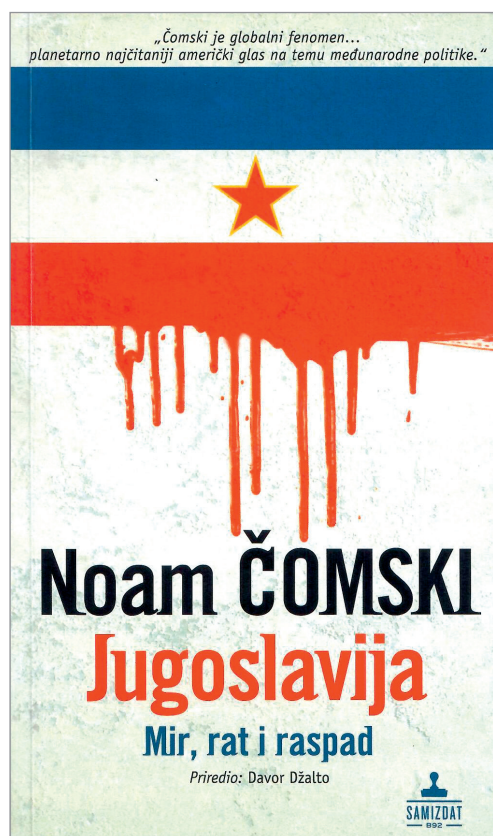
Приказ

Примљен: 04.11.2021.

Прихваћен: 23.11.2021.

doi: 10.5937/napredak2-34782

О Југославији и међународној заједници

Ноам Чомски:

Југославија: мир, рат и распад

(треће издање),

Самиздат, Београд, 2019,

238 страна

Као политички концепт Југославија је прошла различите фазе кроз више векова и доживела неславан пад у деценијама иза нас, али оно што би се могло подвести под југословенско наслеђе толико је снажно да и даље утиче на прилике и изазива опречне реакције на просторима знатно ширим од граница те државе – што се данас идентификује или маскира речју „регион“. Једноставно, овај простор се посматра с пажњом какве год да су шире околности, па је тако било и у доба хладног рата, када је имао специфичну улогу, а тако је и сада – актуелни догађаји превазилазе локалне оквире, део су битке за утицај великих сила на планетарном нивоу и наслањају се на различите геостратешке интересе или су њихов значајан део. Имајући

[1] predrag.bajic@fzs.edu.rs

у виду комплексност интерних и екстерних односа на овдашњем тлу која подразумева утицајне компоненте прошлости и сплет разних интереса јасно је зашто регион и данас изазива интересовање и зашто се на њему ређају догађаји с тек повременим предахом.

Ови простори су одавно заинтригирали и једног од водећих светских мислилаца, Ноама Чомског (Noam Chomsky), професора емеритуса на Одсеку за лингвистику и филозофију Масачусетског института за технологију (MIT), чија су размишљања, настала током више од четрдесет година, преточена у књигу *Југославија: мир, рат и распадање* (*Yugoslavia: Peace, War, and Dissolution*), која нуди шири контекст од пуке збирке есеја. За то је заслужан приређивач Давор Џалто (с енглеског превела Тања Милосављевић), који је у периоду када је књига објављена био ванредни професор и директор програма на Америчком универзитету у Риму и председник Института за проучавање културе и хришћанства, а чија се истраживања баве историјом и политиком Балкана. Како је навео, повод су биле две и по деценије од почетка рата у Босни и Херцеговини, као „прилика да се присетимо погубне политике 'међународне заједнице' и локалних политичких елита – политике која је довела до распада Југославије и најкрвавијег конфликта у Европи од Другог светског рата наовамо“.

У намери да читаоцима пружи ширу слику, односно везивно ткиво за промишљања настала у различитим

периодима, Џалто је свако од три поглавља, која прате хронологију ангажмана Ноама Чомског када је реч о проблемима ових простора, почео ауторским текстовима – „Југославија: снови и стварност“, „Солуција и дисолуција“ и „Косово: драма у више чинова“. Њихова сврха, како је нагласио у уводном делу књиге, јесте да „смести концепте, догађаје и личности из тог поглавља у њихов шири друштвени и историјски контекст и представи јаснију позадину сложеног југословенског мозаика, наспрам које читаоци који можда нису стручњаци за питања тог региона могу разумети конкретна питања којима се бави сваки од текстова“. Такође, Џалто је ту нагласио и следеће: „Будући да се анализе Чомског фокусирају пре свега на међународне факторе и међународни контекст југословенске кризе, уводи углавном истражују унутрашње факторе југословенске драме, употпуњујући тако главни део текста.“

Први селектовани рад Чомског у овој књизи објављен је 7. јануара 1971. године, када је одлучио да укаже на судски поступак против студента Владимира Мијановића, објашњавајући да је „нарочито значајна чињеница да једна од оптужби против студената гласи да су 7. маја 1970. организовали демонстрације и делили летке на којима се осуђује америчка инвазија Камбоџе“. Наглашавајући да људи који учествују у таквој акцији „представљају наду и савест југословенске револуције“, Чомски је истакао „принцип да се велике силе морају

суздржати од насилног мешања у унутрашње ствари других земаља“ и напоменуо важност тог принципа за Југославију, због њене улоге и положаја у свету. Практично, на тај начин је обликовао став којем ће тежити и у каснијим радовима. Такође, седамдесетих година прошлог века објавио је чланак „Репресија на Београдском универзитету“ и упутио писмо председнику Социјалистичке Федеративне Републике Југославије Јосипу Брозу Титу у име Међународног комитета забринутих за академске слободе у Југославији.

Други део књиге посвећен је распаду СФРЈ и рату на просторима некадашње заједничке државе у првој половини деведесетих година прошлог века. Тај трагични период је уследио после пада Берлинског зида 1989. и краја СССР-а две године касније, а изазвао је велику медијску пажњу и због тога што је био први велики конфликт на европском тлу после Другог светског рата – и то у периоду када је процес европских интеграција добио на замаху. Свакако је то период који је изменио регион и последице су очигледне и данас.

Тумачење тадашњих догађаја буди различита и снажна осећања, о чему говоре и наредне странице књиге на којима су забележени текст из 1993. заснован на одговорима Чомског на питања о рату у Босни и Херцеговини („Највише оружја, највише злодела“), затим његово отворено писмо *Гардијану* из 2005, интервју Чомског с почетка 2012. („САД, Немачка и вера у Југославију“)

и текст из 2013. године заснован на његовим одговорима на тему спољне политике САД („О масакру у Сребреници“).

Говорећи о рату у Босни и Херцеговини, током пролећа 1993, Чомски је изразио мишљење да „одговорност у овом случају иде пре свега Европи на душу“. То је образложио на следећи начин:

„Немачка је инсистирала на нагом распаду Југославије, без икаквих припрема. Штавише, била је спремна да, ако треба, сама поради на томе, што значи да је Европа морала да је подржи. Инсистирање на хрватској независности, без признавања чињенице да постоји значајна српска мањина, била је гаранција рата. Босна је такође призната без икакве припреме, а такође је имала врло бројну српску и хрватску мањину. Све је урађено тако да се максимално повећа могућност да нешто пође наопако – и све је пошло наопако.“

Интересовање Чомског за ове просторе посебно се интензивирало током догађаја с краја прошлог века који се односе, пре свега, на Косово и Метохију и НАТО агресију на Савезну Републику Југославију. У трећем сегменту књиге поређани су текстови који говоре о том ангажовању током 1999. године – „Криза на Балкану“, „Уништење демократског покрета“, „Истина о Косову“, „Мировни план за Косово“ и „Чему нас учи Косово“. Затим су ту и „Коментари о свргавању Милошевића“ из 2000, „Осврт на рат НАТО-а због Косова“

из 2001, текст „О НАТО бомбардовању Југославије“, који је заснован на интервјуу из 2006, као и „Хуманитарни империјализам: нова доктрина империјалног права“ из 2008. године.

У последњем поменутом тексту из овог поглавља Чомски преиспитује појам хуманитарних интервенција и то објашњава, између осталог, на следећи начин:

„Можда се и може наћи неколико истинских случајева хуманитарне интервенције. Постоји, међутим, добар разлог да озбиљно схватимо став 'неодговорне руље', који је аутентична међународна заједница потврдила на највишем нивоу. Суштински важно виђење артикулисано је једногласном одлуком Међународног суда правде у једној од његових првих пресуда, 1949. године: 'Овај суд може наводно право на интервенцију сматрати само манифестацијом политике силе, онакве каква је у прошлости довела до крајње тешких злоупотреба и каква, без обзира на све недостатке међународне организације, не може имати места у међународном праву...; таква интервенција би, по природи ствари, била резервисана за најмоћније државе и лако би могла довести до изопаченог спровођења правде.“

Такође, пројектујући претходне редове у XXI век, Чомски је додао да је и шездесет година касније мало разлога за

преиспитивање ове судске одлуке. Закључио је како систем Уједињених нација пати од озбиљних недостатака и ту је нагласио како је најкритичнија водећа улога коју у том систему имају највећи прекршиоци резолуција Савета безбедности. У том контексту издвојио је САД, а затим и Велику Британију.

Иначе, у више текстова из 1999. налази се објашњење термина „хуманитарна криза“ на начин како то види Чомски. Он поставља и питање зашто су се Сједињене Америчке Државе умешале у косовску кризу, после чега покушава да пронађе разлоге:

„Хуманитарне разлоге можемо искључити, зато што је то напосто немогуће. Потом можемо нагађати. Немири на Балкану, небитно какве су врсте, представљају претњу интересима богатих и моћних. Представљају опасност за Европу и отуд за Сједињене Државе, које су у великој мери укључене у европске економске инвестиције. То значи да било каква врста немира на Балкану постаје оно што се назива 'хуманитарном кризом'. Реч је о техничком термину, који обухвата све што може угрозити интересе богатих и моћних. Насупрот томе, кад се народ у тамо неком Сијера Леонеу или југоисточној Турској, у Колумбији или било где другде, међусобно покоље, то није хуманитарна криза, зато што не угрожава интересе богатих и моћних. Штавише, Сједињене Државе су веома често умешане у ескалирање тих сукоба.“

На крају, у *Перспективима*, произашлим из интервјуа 2012, Чомски је одговорио на питања о будућности региона бивше Југославије, европским интеграцијама, умањивању суверенитета националних држава кроз јачање Европске уније, као и о економској кризи која је почела 2008. године. С једне стране, говорио је о томе како је „Шенгенски споразум смањио суверенитет појединачних држава и довео до цивилизованог друштва“, као и да „постоји много других видова интеграције попут просветне, културне, комерцијалне, и тако даље, који су сви веома успешни“. Међутим, на основу даљег промишљања и искустава, још тада је упозорио да би могло да се догоди и супротно, наглашавајући да „Европа поседује много конфликтних црта“, за шта је дао илустративни пример из прошлог века: „Не заборавимо шта се почетком двадесетог века догодило у Немачкој. Рекао сам да су двадесете године вероватно биле врхунац западне цивилизације, али зато је тридесетих такорећи досегнуто дно људске историје. Исти појединци. Иста култура.“

Такође, колико би јачање тих погубних сегмената могло да кошта Европу, Чомски је одговорио раније у књизи, када је навео катастрофалне последице евентуалног новог рата међу водећим силама Европе: „Тачно је да демократске земље не заповедају ратове између себе ако им је јасно да ће, кад се следећи пут препусте својој омиљеној игри међусобног клања, то значити уништење света. Дакле, Европи

се 1945. просветлила памет.“ На то је додао и следеће: „Кад им је то допрло до мозга, престали су да се туку међу собом. Сада чине злодела негде другде.“

Књига *Југославија: мир, рат и распад* свакако је једна од оних које изазивају различита осећања на простору некадашње Југославије, нарочито имајући у виду да су многи читаоци савременици догађаја о којима говори Чомски. С једне стране, то је збирка чланака и интервјуа једног од водећих светских мислилаца у којој су први пут на једном месту скупљени појединачни рукописи, који су резултат његовог вишедеценијског ангажмана у тумачењу догађаја на простору Југославије. То може да буде значајно у процесу разумевања тога како је са стране могао да изгледа тај комплексан и трагичан историјски садржај који је свету „понудио“ овај простор. Чомски се не либи да директно изнесе свој став и да га снажно брани, да уђе у сукоб с другачијим мишљењем и да упре прстом у оне које сматра кривима за одређене догађаје. У тим разговорима он компарира процесе у различитим деловима света и доноси закључке о неконзистентној политици међународне заједнице. С друге стране, допуњена текстовима Давора Џалта, ова књига свакако превазилази скуп текстова Чомског из разних извора јер их генерише кроз одређени оквир који је поставио приређивач својим уводним садржајима. Уосталом, као што је раније напоменуто, о томе на почетку књиге говори и Џалто. Самим тим, приређивач утиче на правац на

који ће читалац бити усмерен када је реч о разумевању ширег контекста догађаја о којима говори Чомски, нарочито имајући у виду оне читаоце којима ова тема није у фокусу интересовања. Због тога ово дело може да се посматра као својеврсни микс документарне грађе када је реч о

промишљањима Чомског на одређене теме и ретроспективног записа Џалта, чијом генезом је створено штиво које се чита без обзира на слагање или неслагање са ставовима аутора – и које подстиче коментаре, дискусије, полемике како на рационалном, тако и на ирационалном нивоу.

Списак рецензената
за научни часопис *Напредак* у 2021.
List of peer reviews
for the journal *Napredak* in 2021

Име и презиме Name and surname	Титула Academic degree	Афилијација Affiliation	Звање Academic position
Арацки, Зоран	Доктор наука	Универзитет у Нишу, Филозофски факултет	Ванредни професор
Aracki, Zoran	PhD	University of Niš, Faculty of Philosophy	Associate professor
Гајић, Александар	Доктор наука	Универзитет у Београду, Правни факултет	Ванредни професор
Gajić, Aleksandar	PhD	University of Belgrade, Faculty of Law	Associate professor
Гаџиновић, Радослав	Доктор наука	Институт за политичке студије, Београд	Научни саветник
Gaćinović, Radoslav	PhD	Institute for Political Studies, Belgrade	Scientific advisor

Име и презиме Name and surname	Титула Academic degree	Афилијација Affiliation	Звање Academic position
Елезовић, Далибор	Доктор наука	Универзитет у Приштини са привременим седиштем у Косовској Митровици, Филозофски факултет	Ванредни професор
Elezović, Dalibor	PhD	University of Priština, in Kosovska Mitrovica, Faculty of Philosophy	Associate professor
Закић, Катарина	Доктор наука	Институт за међународну политику и привреду	Научни сарадник
Zakić, Katarina	PhD	Institute of international politics and economics	Research Fellow
Јевтовић, Зоран	Доктор наука	Универзитет у Нишу, Филозофски факултет	Редовни професор
Jevtović, Zoran	PhD	University of Niš, Faculty of Philosophy	Professor
Крга, Бранко	Доктор наука	Факултет за дипломатију и безбедност	Ванредни професор,
Krga, Branko	PhD	Faculty of diplomacy and security	Associate professor
Миленковић, Милош	Доктор наука	Институт за стратегијска истраживања	Научни сарадник
Milenković, Miloš	PhD	Strategic research institute	Research Fellow
Милтојевић, Весна Д.	Доктор наука	Универзитет у Нишу, Факултет заштите на раду	Редовни професор
Miltojević, Vesna D.	PhD	University of Niš, Faculty of occupational safety	Professor

Списак рецензената
за научни часопис *Напредак* 2021.

List of peer reviews
for the journal *Napredak* 2021

Име и презиме Name and surname	Титула Academic degree	Афилијација Affiliation	Звање Academic position
Надић, Дарко	Доктор наука	Универзитет у Београду, Факултет политичких наука	Редовни професор
Nadić, Darko	PhD	University of Belgrade, Faculty of Political Sciences	Professor
Обрадовић, Жарко	Доктор наука	Универзитет у Београду, Факултет безбедности	Ванредни професор
Obradović, Žarko	PhD	University of Belgrade, Faculty of security studies	Associate professor
Павловић, Миливоје	Доктор наука	Мегатренд Универзитет, Факултет за културу и медије	Редовни професор
Pavlović, Milivoje	PhD	Megatrend University Faculty of Culture and Media	Professor
Перишић, Срђан	Доктор наука	Универзитет у Источном Сарајеву, Филозофски факултет	Доцент
Perišić, Srđan	PhD	University of East Sarajevo, Faculty of Philosophy	Assistant professor
Ракић, Бранко	Доктор наука	Универзитет у Београду, Правни факултет	Редовни професор
Rakić, Branko	PhD	University of Belgrade, Faculty of Law	Professor
Растовић, Александар	Доктор наука	Универзитет у Приштини са привременим седиштем у Косовској Митровици, Филозофски факултет	Редовни професор
Rastović, Aleksandar	PhD	University of Priština, in Kosovska Mitrovica, Faculty of Philosophy	Professor

Име и презиме Name and surname	Титула Academic degree	Афилијација Affiliation	Звање Academic position
Стевановић, Обрад Stevanović, Obrad	Доктор наука PhD	Криминалистичко-полицијски универзитет University of Criminal Investigation and Police Studies	Редовни професор Professor
Траиловић, Драган Trailović, Dragan	Доктор наука PhD	Институт за политичке студије, Београд Institute for Political Studies, Belgrade	Научни сарадник Research Fellow
Чупић, Зоран Čupić, Zoran	Доктор наука PhD	Универзитет у Београду, Факултет политичких наука University of Belgrade, Faculty of Political Sciences	Доцент Assistant professor
Шуваковић, Урош Šuvaković, Uroš	Доктор наука PhD	Универзитет у Београду, Учитељски факултет University of Belgrade, Teacher Education Faculty	Редовни професор Professor